

De omgang met homoseksuelen in de Nederlands joodse gemeenten anno nu

Werkstuk aangeboden aan:
Dr. H.L.M. Ottenheijm
Departement Godgeleerdheid
Faculteit Geesteswetenschappen
Universiteit Utrecht

Bachelorscriptie als afsluiting van de bachelor Godgeleerdheid

Ory Six
Studentnummer: 3251519

29 juni 2013

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1. Inleiding	5
2. Theoretisch kader	6
2.1 <i>Achterliggende theorie van Foucault</i>	6
2.1.1 De geschiedenis van de seksualiteit.....	7
2.2 <i>Typologie van Wright</i>	8
2.2.1 Houdingen ten opzichte van homoseksualiteit als gedefinieerd door Wright.....	8
2.3 <i>Typologie van Schnoor</i>	9
<i>Conclusie</i>	10
3. Joodse visies op homoseksualiteit	11
3.1 <i>Achtergrond teksten in Thora en andere autoritatieve bronnen</i>	11
3.1.1 Leviticus 18:22 en Leviticus 20:13.....	12
3.2 <i>Hermeneutiek van de Thora</i>	16
3.2.1 <i>Conclusie</i>	18
3.3 <i>Omgang met homoseksuelen in de praktijk</i>	19
3.3.1 Houdingen van homoseksuelen	20
3.4 <i>Conclusie</i>	20
4. Homoseksualiteit en jodendom in de Nederlandse media	22
4.1 <i>Algemene media</i>	22
4.2 <i>Joodse Media</i>	23
4.3 <i>Conclusie</i>	24
4.4 Tussenbalans	25
5. Onderzoek kwestie Ralbag	26
5.1 <i>Rabbin Aryeh Ralbag en zijn functie in Amsterdam</i>	26
5.2 <i>The Torah Declaration</i>	27
5.3 <i>Reactie vanuit de joodse gemeente en de buitenwereld</i>	27
5.4 <i>Reflectie</i>	30
5.5 <i>Conclusie</i>	31
6. Onderzoek naar omgang in verschillende gemeentes (NIK, LJG, Beth Hachidush)	33
<i>Interviews</i>	33
6.1 <i>Menachem Sebbag (AMOS)</i>	33
6.1.1 <i>Achtergrond Menachem Sebbag</i>	33
6.1.2 <i>Schets AMOS</i>	34
6.1.3 <i>Homoseksualiteit</i>	35
6.1.4 <i>Ritueel</i>	36
6.1.5 <i>Analyse</i>	36
6.1.6 <i>Typering volgens Wright</i>	37
6.2 <i>Menno ten Brink (LJG)</i>	37
6.2.1 <i>Achtergrond Menno ten Brink</i>	38
6.2.2 <i>Schets van LJG Amsterdam</i>	38

6.2.3 Omgang met homoseksualiteit	39
6.2.4 Ritueel.....	39
6.2.5 Analyse	41
6.2.6 Typering volgens Wright.....	42
6.3 Hannah Nathans (<i>rabbijn in opleiding bij Beith Ha'Chidush</i>)	43
6.3.1 Achtergrond Hannah Nathans.....	43
6.3.2 Schets van Beith Ha'Chidush	44
6.3.3 Homoseksualiteit	45
6.3.4 Ritueel.....	45
6.3.5 Analyse	46
6.3.6 Typering volgens Wright.....	46
6.4 Conclusie interviews.....	46
7. Conclusie	48
Bibliografie	51
Bijlages.....	56

Voorwoord

Deze scriptie heb ik geschreven als afsluiting van de bacheloropleiding “Godgeleerdheid” aan de Universiteit Utrecht. Gezien mijn joodse achtergrond lag de keuze voor een onderwerp in deze richting voor de hand. Zelf ben ik aangesloten bij de Liberaal Joodse Gemeente Utrecht waar ik bevriend ben met een aantal homoseksuele medeleden. Zij zijn zeer welkom binnen deze gemeenschap en hun homoseksualiteit is geen onderwerp van gesprek. Deze situatie inspireerde mij echter tot de vraag hoe deze houding in andere joodse gemeentes vormgegeven wordt. Zo ontstond het onderwerp voor een mijn bacheloronderzoek: een oriënterende studie naar de houding ten opzichte van homoseksualiteit in een aantal verschillende joodse gemeentes in Nederland.

Aangezien het thema en de insteek van deze scriptie veldwerk vereiste, onder andere in de vorm van interviews, wil ik hiervoor graag een aantal mensen bedanken. Ten eerste Tamara Benima, Menno ten Brink, Hannah Nathans en Menachem Sebbag, wie als drukke rabbijnen van diverse gemeentes toch tijd vrij konden maken voor mijn vragen. Ook zou ik graag Bloeme Evers-Emden, Marianne van Praag en Jelle Zijlstra bedanken voor hun meewerking aan mijn vooronderzoek en Tamar Walma van der Molen-de Vries en rabbijn David Lilienthal voor hun advies. Tevens gaat mijn dank uit naar David Bos, wie mij heeft geadviseerd over de te voeren interviews. En uiteraard ook mijn begeleider dr. H. L. M. Ottenheijm voor zijn sturing en adviezen.

1. Inleiding

In de documentaire “Trembling before G-d” worden Amerikaanse, orthodoxe joden geïnterviewd. Allen zijn homoseksueel en zij vertellen over hun ervaringen en worstelingen met hun geaardheid en geloof. Het beeld dat ontstaat is er een van zeer moeilijke tot geen acceptatie. Vanuit de joodse gemeenschap wordt hoofdzakelijk verwacht dat homoseksuele gevoelens onderdrukt worden en men een heteroseksueel leven leidt. Toch vinden we ook tolerantere situaties waar de homoseksueel geaccepteerd wordt binnen de gemeente. Ook de homoseksuele joden zelf nemen zeer uiteenlopende houdingen aan. Sommigen stappen uit de gemeente, anderen blijven op zoek naar acceptatie.¹

Heteroseksualiteit vormt binnen de meeste religies het standaardbeeld. De drie monotheïstisch wereldreligies hebben geen reputatie van tolerantie als het om homoseksualiteit gaat. Het jodendom vormt hierin geen uitzondering. De moderne maatschappij ontwikkelt echter en neemt, zeker in Nederland, een accepterende houding ten opzichte homoseksualiteit aan. Hoe reageren de Nederlands joodse gemeenten hierop? Wordt hun houding nog steeds vormgegeven door de oude traditie en staan zij dus afkeurenswaardig tegenover homoseksualiteit? Of zien we een aanpassing aan het huidige, maatschappelijke klimaat? *Kortom: op welke wijze wordt er binnen verschillende joodse gemeentes in Nederland vandaag de dag omgegaan met homoseksualiteit en homofilie?* In deze scriptie wordt naar een antwoord op deze vraag gezocht aan de hand van de theorie van Michel Foucault aangaande het construct seksualiteit en de manier waarop dit een plaats inneemt in de maatschappij. Er wordt onderzocht of er sprake is van *onderdrukking* van de afgekeurde seksualiteit of dat er binnen de joodse gemeentes in Nederland een gewenste, normatieve seksualiteit *gestimuleerd* wordt. Tevens wordt de omgang met homoseksualiteit op *microniveau* (door de gemeenteleden binnen de gemeentes zelf) vergeleken met de omgang op *institutioneel niveau* (de officiële richtlijnen zoals opgesteld door autoriteiten).

Voorafgaand aan het onderzoek wordt een uiteenzetting gemaakt van het theoretisch kader. Hierbij wordt de theorie van Foucault en een classificatie van de houdingen ten opzichte van homoseksualiteit zoals ontwikkeld door de Amerikaanse Roslyn Wright toegelicht. Het onderzoek zelf wordt uitgevoerd door de teksten in Thora handelend over homoseksualiteit te bekijken en commentaren hierop te bestuderen. Ook worden religieus joodse ideeën vanuit een breder kader aangaande homoseksualiteit besproken. Hierna wordt aan de hand van een drietal interviews de situatie binnen verschillende joodse gemeentes in Nederland onderzocht. Hiervoor zijn rabbijnen van zowel het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap, de Liberaal Joodse Gemeente als reformgemeenschap Beit Ha'Chidush (allen gevestigd te Amsterdam) geïnterviewd.

---

¹ DuBowski, S. S., 2001, documentaire “Tremblin’ before G-d”.

2. Theoretisch kader

Dit werk richt zich op het in kaart brengen van de omgang met homoseksualiteit zoals deze vorm krijgt in diverse Nederlands joodse gemeentes. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de filosofische theorie van Michel Foucault en de typologieën van Roslyn Wright, om de houdingen ten opzicht van homoseksualiteit in te kunnen delen, en van Randal F. Schnoor, voor een indeling van houdingen van homoseksuelen zelf. In dit hoofdstuk wordt dit theoretisch kader uiteengezet.

2.1 Achterliggende theorie van Foucault

Michel Foucault werd geboren in 1926 in Poitiers, Frankrijk. Na zijn studie in filosofie aan de prestigieuze École Normale Supérieure in Parijs, richtte hij zich op de Fondation Thiers op psychologie. In de jaren zestig genoot hij diverse aanstellingen aan Franse universiteiten waaronder het hoogaangeschreven Collège de France waar hij werd benoemd tot 'Histoire des systèmes de pensée'. Tevens toonde Foucault toonde zich geïnteresseerd in de politiek. Hij voerde vaak actie voor homoseksuelen en andere gemarginaliseerde groepen. In 1984 stierf hij aan de gevolgen van AIDS.²

Het werk van Michel Foucault kent een sterk filosofisch karakter en wordt vaak in drie periodes onderverdeeld: zijn archeologische periode, zijn genealogische periode en zijn latere werk wordt gekenmerkt door een ethische inslag. De eerste twee vallen echter grotendeels samen.³ Zijn studietijd viel in de periode dat de existentiële filosofie zijn hoogtij dagen kende. In het vroege werk van Foucault vinden we een sterke afkeer van de burgerlijke maatschappij. Ook spreekt uit deze geschriften sympathie voor de gemarginaliseerden in deze samenleving, zoals homoseksuelen en artiesten. In het latere werk zien we een grote invloed van Merleau-Ponty en Heidegger op de ontwikkeling van Foucault's theorieën, wat resulteert in een meer existentialistische ondertoon.⁴

Voor de verdere (genealogische) filosofie van Foucault aan bod komt, zullen we ons eerst richten op zijn uitleg van het begrip *discours*. Foucault ziet discoursen als mogelijkheden voor een oneindige productie van betekenis. Ook richt hij zich op de wijze waarop het ontstaan en de loop van discoursen beïnvloed wordt. Waar de nadruk eerst lag op de intern regulerende processen die plaatsvinden binnen het discours, verplaatst Foucault de aandacht op externe invloeden. Hij doelt hierbij op machtsrelaties zoals aanwezig in het sociale domein die volgens hem het discours bepalen en vormen. Bovendien hebben asymmetrische sociale relaties invloed op het al dan niet bestaan van een bepaald discours. Iemands positie bepaalt immers of deze persoon kan deelnemen aan een bepaald discours.⁵

Een belangrijk kenmerk van Foucault's werk is het genealogische karakter. Dat wil zeggen dat hij discoursen uit een bepaalde periode probeert te begrijpen in relatie tot het gehele scala van ideologieën zoals deze voorkomen in deze periode. Het opkomen van filosofische en sociale ideeën wordt door Foucault niet in het licht van een ideologie bekeken. Integendeel, hij gebruikt juist het totaalbeeld van overtuigingen welke actueel zijn in een bepaalde tijdsperiode. Ook beschouwt hij de condities die nodig zijn om deze denkbeelden aan

---

² Gutting, G. 2008, *Michel Foucault*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, geraadpleegd op 1 maart 2013 <<http://plato.stanford.edu/entries/foucault/>>.

³ Pryor, B. 2005, 'Foucault, Michel', in D. M. Borchert (ed.), *Encyclopedia of Philosophy*, 2e editie, Macmillan Reference USA, Detroit, Mich., [etc.], 698.

⁴ Gutting, 2008.

⁵ McNay, L. 1994. *Foucault, a critical introduction*, Polity Press, Cambridge, 86-88.

populariteit te laten winnen. Aan zijn bestudering van ideologieën voegt hij dus een studie toe die zich richt op de situatie die voorafgaat aan deze overtuigingen.⁶

Dit leidt ertoe dat hij vraagtekens zet bij de status van de moderne, menselijke wetenschap. Is dat wat in de huidige maatschappij wordt aangemerkt als universele, wetenschappelijke waarheden niet slechts een uitkomst van de contingente loop der geschiedenis? In dat geval zijn deze waarheden niet onafhankelijk, maar eerder een product van sociale en ethische overeenkomsten. In zijn *Histoire de la folie à l'âge classique - Folie et déraison* uit 1961 werkt hij deze theorie uit en past deze later in *Surveiller et punir* (1975) toe. Hij bekijkt in dit boek de moderne, humanere manier van straffen en vergelijkt deze met de methodes die in vroeger tijden gehandhaafd werden. Een ontwikkeling die volgens Foucault resultaat is van de wijze waarop technieken en instituties door de toevallige loop der geschiedenis het moderne machtsysteem vormden. Waarbij deze technieken en instituties van origine niet met dit doel voor ogen in het leven waren geroepen.⁷ *Histoire de la sexualité* (1976-84) vormt een voortzetting van deze genealogische aanpak, deze keer met betrekking tot de seksualiteit.⁸

2.1.1 De geschiedenis van de seksualiteit

In drie delen allen vallende onder de naam *Histoire de la sexualité* zet Foucault zijn theorie over de seksualiteit uiteen. Hij verdedigt het idee dat macht sterk samenhangt met kennis van onder andere de seksualiteit. Hij spreekt hier specifiek over de macht die door de maatschappij wordt uitgeoefend. Ook stelt hij dat de seksualiteit het product zou zijn van contingente, sociale en ethische verplichtingen. Het discours over seksualiteit zoals dat vandaag de dag plaatsvindt, kent in Foucaults theorie dus een bepaalde toevalligheid die samenhangt met de manier waarop onze maatschappij sociaal en ethisch gezien ingericht is. We zien hier dus duidelijk de kenmerkende genealogische aanpak van Foucault, deze keer toegepast op de geschiedenis van de seksualiteit.

Het eerste deel (*La Volonté de savoir*, uit 1976) vormt een inleiding op de uitgebreidere behandeling van diverse thema's welke in de volgende twee delen aan bod komen. Al deze thema's zijn te plaatsen onder de noemer seksualiteit. In zijn inleiding maakt Foucault de koppeling tussen de beschikbare kennis over seksualiteit en de machtsstructuren van de moderne maatschappij.⁹

Dit doet hij als volgt: hij stelt dat seksualiteit voortdurend gebruikt wordt als onderwerp van vertogen. Het op deze manier bespreken en bestuderen van de seks heeft als gevolg dat de kennis over de seks groeit. Volgens Foucault dragen diverse wetenschappen bij aan deze vertogen, waaronder bijvoorbeeld de psychoanalyse. Het toenemen van deze kennis, welke door Foucault *scientia sexualis* wordt genoemd, beïnvloedt op haar beurt de machtsstructuren zoals deze aanwezig zijn in de huidige maatschappij. Hoe meer de seksualiteit gekend wordt, hoe meer de maatschappij de seks kan ordenen in een systeem van regels. Een toenemende kennis van de seksualiteit leidt er dus toe dat de machtsstructuren in deze maatschappij in toenemende mate gebruik zullen maken van de seksualiteit als machtsmiddel.

---

⁶ Gutting, G 1995, 'Foucault, Michel', in R. Audi (ed.), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 276.

Gutting, 2008.

⁷ Gutting, G. 1998, 'Foucault, Michel', in E. Graig (ed.), *Routledge Encyclopedia of PHILOSOPHY*, Routledge, Cornwall, 708-713.

⁸ Gutting, 2008.

Pryor, 2005, p. 698-702.

⁹ Gutting, 2008.

Dit proces vindt niet enkel plaats op basis van de kennis die men heeft van individuen, maar ook op basis van de kennis die deze individuen over zichzelf hebben. Men maakt zich de normen (met betrekking tot seksualiteit) van zijn of haar maatschappij eigen en past zich zo goed mogelijk aan dit referentiekader aan. Tegelijkertijd heeft iemand invloed op de normen en waarden van de maatschappij waar hij of zij in leeft. Het ethisch stelsel van een samenleving wordt immers gevormd door ieder die deelt uitmaakt van deze zelfde samenleving. Iedereen die deelneemt aan een maatschappij functioneert dus als object van de machtsuitoefening van deze maatschappij, maar ook als beïnvloedend subject.

Foucault werkt zijn theorie verder uit door ook te specificeren op welke wijze seksualiteit beïnvloed wordt. Het gangbare beeld dat bestaat van de omgang en productie van seksualiteit is er een van onderdrukking, zo stelt Foucault. Op ongewenste vormen van seksualiteit ligt een taboe waardoor er als het ware antipropaganda voor gemaakt wordt. Volgens Foucault zit de wereld echter precies andersom in elkaar. Hij verdedigt de opvatting dat sinds de achttiende eeuw (de gewenste vorm van) seksualiteit juist gestimuleerd wordt. Er vindt dus eerder productie dan repressie van seksualiteit plaats.¹⁰

Samenvattend kunnen we stellen dat Foucault van mening is dat onze Westerse maatschappij het toenemen van de kennis van de seksualiteit stimuleert. Dit gebeurt door middel van vertogen. Het doel hiervan is een geordend systeem van regels op te kunnen stellen, welke kunnen dienen als machtsobject. Deze macht wordt vervolgens ingezet om onder andere de seksualiteit te vormen. Er is dus sprake van een proces met terugkoppeling. Bovendien gebeurt deze productie van de seks met behulp van stimulering van de gewenste vorm van seksualiteit in plaats van dat de ongewenste vorm wordt onderdrukt.

2.2 Typologie van Wright

De abstracte, theoretische achtergrond zoals omschreven door Foucault krijgt een concrete toepassing in het werk van Roslyn Wright. De machtsverhoudingen die volgens Foucault voortkomen uit vertogen over de seksualiteit worden door Wright praktisch toegepast in een indeling van verschillende attitudes ten opzichte van homoseksualiteit. Bovendien hangen deze attitudes samen met het gehele systeem van normen en waarden dat een persoon hanteert. Door volgens dit systeem te leven wordt de wereld ook in zekere mate beïnvloed. Een individu wordt dus door de omgeving beïnvloedt, maar de omgeving ook door dit individu. Hier zien we de reciproque benadering van Foucault terug.¹¹

2.2.1 Houdingen ten opzichte van homoseksualiteit als gedefinieerd door Wright

Het onderzoek dat Roslyn Wright heeft verricht naar houdingen ten opzichte van homoseksualiteit resulteert in een continuüm waarlangs verschillende attitudes kunnen

---

¹⁰ Foucault, M. 1976, *Histoire de la sexualité* (De geschiedenis van de seksualiteit), Sun, Nijmegen, 55-75.

¹¹ De theorie van Roslyn Wright is hier weergegeven volgens Bakker/Kuyper 2006, aangezien het originele proefschrift niet te achterhalen bleek. Er is naar gezocht via de digitale databank van de Universiteit Utrecht via verschillende andere Nederlandse, universitaire bibliotheken. Ook is er contact geweest met meerdere mensen van het SCP waaronder de auteurs van het rapport "De houding ten opzichte van homoseksualiteit" en met het COC. Via het internet is er gezocht naar contactgegevens van Roslyn Wright. Op geen enkele wijze bleek het proefschrift echter verkrijgbaar.

worden gedefinieerd. Wright beschrijft vijf verschillende houdingen, maar meldt daar tevens bij dat dit niet een allesomvattende indeling hoeft te zijn. Ook geeft zij aan dat dit volgens haar niet de enige manier hoeft te zijn om homofobie te categoriseren. Belangrijk te beseffen is dat Wright houdingen ten opzichte van homoseksuelen bespreekt zoals deze worden aangenomen door de buitenwereld. Een andere indeling van houdingen wordt besproken in de volgende sectie, namelijk houdingen van homoseksuelen zelf.

De eerste categorie noemt Wright *homofobie*. Deze houding kenmerkt zich volgens haar door een openlijke, duidelijke afkeer ten opzichte van homoseksuele mannen en vrouwen. Dit uit zich in een afkeer van de homoseksuele persoon en/of de seks, van gelijke rechten ten aanzien van homoseksuelen en een negatieve houding ten aanzien van contacten met homoseksuelen. Als tweede wordt *tolerantie* uiteengezet. De tolerante medemens keurt homoseksualiteit openlijk goed, maar kent wel een minderwaardigheid toe aan homoseksuelen. De derde categorie die Wright definieert is *heteroseksisme*. Deze houding laat zich samenvatten als “een heteroseksuele kijk op de wereld”. Heteroseksualiteit wordt als norm aangehouden. Ergo er wordt geen rekening mee gehouden dat er in de maatschappij mensen zijn die geen hetero zijn. *Acceptatie* vormt de vierde categorie. Dit wordt door Wright uitgelegd als volledige en bewuste acceptatie van homoseksuelen. Maar de accepterende ontkent de minderheidspositie en discriminatie van de homoseksueel in de samenleving. Ook wordt er geen rekening gehouden met de heteroseksuele privileges. Deze houding kan omschreven worden als een bewuste acceptatie van homoseksualiteit, onbewust wordt echter heteroseksualiteit als norm aangehouden. De laatste categorie is er een van *waardering en steun*. Bij deze houding is er sprake van waardering van seksuele diversiteit in de maatschappij. De verschillen tussen heteroseksualiteit en homoseksualiteit worden volledig gerespecteerd en acceptatie wordt aangemoedigd.¹²

2.3 Typologie van Schnoor

Roslyn Wright richt zich met haar typologie op de maatschappij. Zij maakt een verdeling voor de houdingen ten opzichte van homoseksuelen. Een aanvulling hierop vinden we in het werk van Randal F. Schnoor die een classificatie samenstelt voor homoseksuelen zelf. Hij bespreekt in zijn artikel “Being Gay and Jewish: Negotiating Intersecting Identities” uit 2006 vier verschillende onderhandelingsstrategieën voor joodse homoseksuelen om zowel hun jodendom als hun homoseksualiteit een plaats te geven in hun leven. Als eerste beschrijft hij de “jewish lifestylers”. Hieronder vallen de joodse mannen en vrouwen die ten bate van hun jodendom hun homoseksualiteit onderdrukken. Als tweede noemt Schnoor de “gay lifestylers”. Hier doelt hij op de mensen die in hun leven de tegenovergestelde keuze maken door hun jodendom af te zweren en zich enkel als homoseksueel te profileren. De derde levensstijl krijgt de benaming “gay Jewishness” waarbij er sprake is van mensen die zich aanpassen aan hun context. In joodse context zijn ze joods, in een context waarin hun homoseksualiteit de meest relevante rol speelt, zijn zij homoseksueel. Als laatste bespreekt Schnoor de “gay Jewish integrators”. Deze personen praktiseren in iedere situatie zowel hun jodendom als hun homoseksualiteit. Voor hen is het nooit een kwestie van keuze, maar altijd komen beide delen van hun identiteit tot uiting in hun zijn.¹³

---

¹² Bakker, F en Kuyper, L 2006, *De houding ten opzichte van homoseksualiteit*, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag, 13-15.

¹³ Schnoor, R. 2006, ‘Being Gay and Jewish: Negotiating Intersecting Identities’, *Sociology of Religion*, jrg. 67, nr. 1, 43-60.

Conclusie

Het schetsen van een theoretisch kader ten behoeve van deze scriptie is gebeurd met gebruikmaking van de theorie van Michel Foucault en de typologie van Roslyn Wright. Foucault brengt in zijn theorie met betrekking tot seksualiteit een scheiding aan tussen stimulering en onderdrukking. In dit onderzoek zal deze aanname getoetst worden binnen de huidige joodse gemeenschap van Nederland. Tevens zal de theorie van Roslyn Wright gebruikt worden om tot een typologiering te komen van de verschillende houdingen ten opzichte van homoseksualiteit zoals deze in joods Nederland worden aangetroffen. Met name de interviews met rabbijnen van verschillende joodse gemeentes zullen met behulp van Wrights typologie aan een analyse worden onderworpen. De verschillende houdingen zullen vergeleken worden met het spectrum zoals opgesteld door Wright en vervolgens getypeerd worden als *homofobie, tolerantie, heteroseksisme, acceptatie of waardering en steun*.

3. Joodse visies op homoseksualiteit

Het jodendom is een schriftreligie. Het baseert zich op Thora en afhankelijk van de stroming worden daar nog een groot aantal gezagshebbende geschriften aan toegevoegd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het onderwerp homoseksualiteit terugkomt in de joodse geschriften. Bovendien wordt in het hoofdstuk *Theoretisch kader* bestudeerd hoe Foucault een samenhang tussen seks en macht formuleert. Deze relatie uit zich volgens hem in vertogen oftewel in tekstvorm. Een bestudering van de joodse teksten handelend over homoseksualiteit is dus een logisch vervolg van dit onderzoek. In dit hoofdstuk wordt onderzocht hoe homoseksualiteit in Thora naar voren komt en hoe hier mee omgegaan wordt. Maar ook wordt er gekeken naar modernere teksten met betrekking tot jodendom en homoseksualiteit. Belangrijk hierbij is ons te realiseren dat het gaat om teksten met religieuze achtergrond. Het jodendom kent zowel een cultureel als een godsdienstig segment. In dit hoofdstuk richten we ons op de religieuze teksten en komen dan ook tot een beeld van de religieus geïnspireerde, joodse visies op homoseksualiteit.

3.1 Achtergrond teksten in Thora en andere autoritatieve bronnen

Het woord sodomie wordt gebruikt voor crimineel, seksueel gedrag en, momenteel vooral in religieuze context, om homoseksualiteit aan te duiden. De term is afgeleid van het verhaal van Sodom, hetgeen beschreven staat in Genesis 18-19.¹⁴ Twee engelen bezoeken Sodom, Lot nodigt ze uit in zijn huis, maar bewoners van Sodom dringen het huis binnen en bevelen Lot zijn gasten naar buiten te brengen. De vermeende verwijzing naar homoseksualiteit vinden we in vers vijf in de uitspraak van de Sodomieten '*Breng ze naar buiten, we willen ze nemen!*' (zie bijlage 1). Dit "nemen" wordt geïnterpreteerd als seksuele handelingen tussen de mannelijke binnendringers en de mannelijke gasten. Lot biedt zijn dochters aan. De reden hiervoor is onduidelijk. Is het vooral omdat Lot zijn gastvrijheid wilde waarborgen? Of is het om te voorkomen dat de mannen seks met elkaar hebben? In het laatste geval kan op basis van deze passage geconcludeerd worden dat homoseksualiteit ten tijde van het opstellen van Thora onder de joden afgekeurd werd. Men had liever dat zijn dochter werd misbruikt, dan dat mannen seks hadden met elkaar.¹⁵ Deze houding onderscheidt zich duidelijk van andere volken die in deze periode in het Midden Oosten woonden.¹⁶

Zowel in Tenach als in de Talmoed vinden we beschouwingen omtrent homoseksualiteit. In dit hoofdstuk zullen een tweetal verzen uit Thora behandeld worden, welke vaak in verband worden gebracht met homoseksualiteit. De teksten die primair behandeld zullen worden, zijn Leviticus 18:22 en Leviticus 20:13. Deze vertaling van deze verzen (NBG vertaling) kunnen gevonden worden in bijlage 1. Ook zullen verschillende interpretaties van deze teksten en hoe het onderwerp van homoseksualiteit erin gelezen wordt, beknopt besproken worden. Tevens worden enkele standpunten zoals aangenomen in Talmoed en andere teksten van

---

¹⁴ Robinson, B. A. 2012, Robinson, B. A., 2012, *Sodom and Gomorrah: the story in Genesis 19 and references elsewhere in the Bible*, Religious Tolerance, geraadpleegd op 13 januari 2012. <http://www.religioustolerance.org/hom_bibg.htm>.

¹⁵ Amsel, N., [jaartal onbekend], *Homosexuality in orthodox Judaism*, Lookstein, geraadpleegd op 13 januari 2012, <http://www.lookstein.org/resources/homosexuality_amsel.pdf>, 1-10.

Morris, B. J. 1987. 'Challenge, Criticism and Compassion: Modern Jewish Responses to Homosexuals', *Jewish social studies*, jrg. 49, nr. 3/4, 283.

¹⁶ Epstein, L. M. 1967 [1948]. *Sex laws and customs in Judaism*. New York: Ktav Publishing House, Inc, 135.

vooraanstaande, joodse geleerden kort aangehaald.

3.1.1 Leviticus 18:22 en Leviticus 20:13

Het boek Leviticus kenmerkt zich door de vele regelgeving die erin beschreven staat. Leviticus 18 is specifiek gericht op regelgeving omtrent seksuele omgang. Het hoofdstuk begint met het benadrukken dat men zich aan de regels moet houden en zet zich voort in nauwkeurige verboden aangaande incest en seks tijdens de onreinheid van de vrouw gedurende haar menstruatie. In vers 22 wordt dan genoemd dat men het bed niet met een man mag delen als met een vrouw. De vertaling van Leviticus 18:22 luidt volgens de Statenvertaling van het Nederlands Bijbel Genootschap (NBG) “*Je mag niet het bed delen met een man zoals met een vrouw, dat is gruwelijk.*” Vervolgens wordt ook bestialiteit verboden en het slot van het hoofdstuk legt nogmaals de nadruk op het belang van het naleven van de wetten.¹⁷

Aangezien Leviticus 20:13 bijna woordelijk een herhaling vormt van Leviticus 18:22 geplaatst in eenzelfde soort context (regelgeving omtrent seksuele omgang en benadrukken van het belang de wetten na te leven) wordt in deze sectie enkel Leviticus 18:22 uitgebreid besproken.¹⁸

Tekstinterpretaties van Leviticus 18:22

Allereerst zullen we ons richten op de historisch kritische theorievorming omtrent vers 18:22 uit Leviticus. De op schrift stelling van deze passage gebeurde in een periode waarin het jodendom zich sterk wilde profileren ten opzichte van andere (polytheïstische) godsdiensten. Hieruit ontstond een drang de gebruiken van heidenen te veroordelen en te verbieden voor joden, zo ook met homoseksualiteit. Om een duidelijk onderscheid te maken tussen joden en hun omgeving werden homoseksuele praktijken verboden.¹⁹ Ook in “Prediking van het Oude Testament” van A. van Selms vinden we deze theorie terug. Deze wordt echter door Van Selms in twijfel getrokken, want, zo zegt hij, ook buiten Israël waren profane, homoseksuele handelingen bekend en werd hier scherp tegen opgetreden. Tevens paste homoseksualiteit niet binnen de patriarchale insteek die het jodendom hanteert. Een man als vrouw behandelen zou verwarring kunnen brengen in deze ordening. Hetgeen sterk samenhangt met het derde argument dat voor de opstellers van het verbod een rol speelde. Binnen een (seksuele) relatie is namelijk altijd sprake van een bepaalde machtsverhouding. Als deze situatie zich voordoet tussen twee mannen, zou dit leiden tot een ongezonde machtsrelatie, waarin een van beide mannen superieur wordt aan de ander. Het verbod op homoseksualiteit wordt geacht deze situaties tegen te gaan.²⁰ Deze manier van tekstinterpretatie sluit duidelijk aan bij de historisch kritische methode.

Een werk dat bij zijn interpretaties ook redeneert vanuit de historische context is *Das Heiligkeitsgesetz Leviticus 17-26* van Klaus Grunwaldt. Hier wordt vooral gekeken naar de vraag waarom het verbod in Tenach is terug te vinden, maar het in geschriften van andere contemporaine, oosterse culturen niet op dezelfde radicale wijze voorkomt. Vaak is er wel een

---

¹⁷ *Leviticus 18*, weergegeven volgens NBG vertaling, geraadpleegd op 8 januari 2012, beschikbaar op <<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Leviticus+18&id18=1&l=nl&set=10>>.

¹⁸ *Leviticus 20*, weergegeven volgens NBG vertaling, geraadpleegd op 8 januari 2012, beschikbaar op <<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Leviticus+20&id18=1&l=nl&set=10>>.

¹⁹ Gerstenberger, E. S., 1996, *Leviticus: a commentary*, Westminster John Knox Press, Louisville, 253-254.

²⁰ Solomon, M. 2005, ‘Modern Judaism’, in: de Lange, N. en Freud-Kandel, M., *Modern Judaism*, Oxford University Press, New York, 401-412.

soort verbod op homoseksualiteit te vinden, maar deze gaan altijd gepaard met allerlei soorten van uitzonderingen.²¹ Grunwaldt geeft een drievoudig antwoord. Ten eerste zou volgens het jodendom homoseksualiteit ingaan tegen de ordening van de schepping die op heteroseksuelen is ingesteld. Op deze wijze wordt voortplanting tegengegaan en bovendien wordt vrouwen hun doel afgenomen (het zorgen voor een gezin). Het tweede argument dat Grunwaldt aanhaalt richt zich op het verbieden van mannelijke tempelprostitutie. Zou vers 18:22 uit Leviticus namelijk gaan over dit fenomeen, dan sluit het aan het bij het vers ervoor dat over kinderen uit de Moloch cultus gaat. Deze kinderen zouden ook als tempelprostituees gefunctioneerd hebben en zo ontstaat een verbinding tussen beide verzen. Grunwaldt voegt hier echter aan toe dat het onduidelijk is waarom het oudste gebod van de twee niet simpelweg alle vormen van tempelprostitutie verbiedt en ook is het niet zeker dat deze kinderen in de Moloch cultus werkelijk als tempelprostituees optraden. Ten derde wordt er genoemd dat bij een huwelijk een bruid “in bezit wordt genomen” door de man door middel van het consumeren van het huwelijk, oftewel penetratie. Als een man door een man gepenetreerd zou worden, kan dit tot verwarrende situaties leiden wat het huwelijksrecht betreft.²²

Als we de tekst van Leviticus 18:22 nader bekijken, kunnen we ons op verschillende aspecten richten. Om te beginnen is er de toevoeging “zoals met een vrouw”. Als we de rabbijns hermeneutische insteek van rabbi Akiva volgen, moeten we aannemen dat elke letter in Thora betekenis heeft.²³ Aangezien aangenomen kan worden dat de Thora aan mannen is gericht, lijkt de specificatie “zoals met een vrouw” overbodig. Er worden verschillende verklaringen gegeven waarom het er toch staat. De homoseksuele, orthodoxe rabbijn Steven Greenberg wijst op het Hebreeuwse woord *shocher* dat zowel *liggen* als *liggen met* kan betekenen, waar *liggen met* duidt op het hebben van geslachtsgemeenschap. Om het woord de betekenis *liggen met* te geven is echter een lijdend voorwerp nodig. Om deze reden wordt volgens Greenberg “met een vrouw” toegevoegd.²⁴ Greenberg hanteert een grammaticale methode van interpretatie die zeer precies naar de tekst kijkt en ieder los woord aan nauwkeurig onderzoek onderwerpt. Maar ook de combinatie van woorden en de taalkundige compositie speelt een belangrijke rol.

Een andere uitleg wordt gegeven door Arthur Waskow. Hij oppert twee andere interpretaties. Als eerste dat het vers enkel wil benadrukken dat er een verschil is in seksuele omgang tussen mannen met vrouwen, mannen met mannen en vrouwen met vrouwen. Voor ieder van deze situaties moeten andere regels worden opgesteld. Ook noemt hij de mogelijkheid dat twee mannen bij seksueel contact zich bewust moeten zijn van de mannelijkheid van de ander en deze niet als vrouw moeten behandelen.²⁵ Ook hier wordt zeer precies naar de gebruikte woorden gekeken. Een tweede aspect dat de aandacht verdient in dit vers is het woord תועבה (to'evāh). Het NBG vertaalt dit met gruwel. Deze term komt vaker terug in Thora en wordt gehanteerd als het gaat over gebruiken van heidense volkeren. Het houdt dus verband met dwaling: gedrag dat afwijkt van het nastrevenswaardige.²⁶ Hetgeen aansluit bij het idee van de

---

²¹ Milgrom, J. 2000, Leviticus 12-22: a new translation with introduction and commentary, Doubleday, New York, 1564-1670.

²² Grünwaldt, K., 1999, Das Heiligkeitsgesetz Leviticus 17-26: ursprüngliche Gestalt, Tradition und Theologie, de Gruyter, Berlin, 1191-194

²³ Greenberg, S., 2004, Wrestling with God and Men: Homosexuality in the Jewish Tradition, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 20.

²⁴ Greenberg, 2004, 80.

²⁵ Robinson, B. A., 2012.

Greenberg, S., 2004, 80

²⁶ Amsel, [jaartal onbekend], 21.

opstellers van het verbod: dat het joodse volk zich duidelijk laat afscheiden van andere volkeren. De eerste interpretatie die Waskow aandraagt is zeer technisch. Hij richt zich op de fysieke kenmerken van seksuele relaties en trekt daar een nuchtere conclusie uit. Bij zijn tweede interpretatiemethode is er eerder sprake van een intertekstuele methode. Door te vergelijken in welke context het begrip to'evāh terugkomt, kan Waskow een conclusie trekken over het gebruik in dit vers. Ook Milgrom wijdt op intertekstuele wijze uit over deze term; to'evāh. Hij merkt op dat de term in alle verzen waar hij in seksuele context gebruikt wordt, slaat op verboden samenwoningverbanden. Het is dus een begrip dat vooral moreel gewicht draagt en primair tot doel heeft de ongewenstheid van de overtredingen te benadrukken. Milgrom voegt hier aan toe dat dit volgens hem aangeeft dat deze handelingen veel voorkwamen.

Hiernaast plaatst Milgrom een methode die zowel grammaticaal als intertekstueel te noemen is. Uit het verbod valt hem op dat het gedeelte “als met een vrouw” (*as the lyings down of a woman*) in het meervoud geschreven is. Dit betekent dat het om ongeoorloofde seksuele relaties gaat. Geoorloofde relaties worden volgens Milgrom altijd in het enkelvoud beschreven, ongeoorloofde seksuele relaties daarentegen in het meervoud. Aan deze observatie verbindt Milgrom de conclusie dat gedacht kan worden dat het verbod op homoseksualiteit enkel geldt in combinatie met de eerder genoemde verboden aangaande heteroseksuele relaties. Oftewel seks met vader, zoon, broer, grootvader/kleinzoon, oom/neef of stiefvader/stiefzoon is zowel in geval van een heteroseksuele relatie als wanneer er sprake is van een homoseksuele relatie verboden. Homoseksuele relaties buiten deze verboden om zouden dan wel echter geoorloofd zijn.²⁷

Homoseksualiteit in bredere context

Opmerkelijk is dat er in Thora weinig verhalen voorkomen waarin homoseksualiteit een rol speelt. Dit wekt de indruk dat homoseksualiteit in de tijd van het opstellen van Thora niet iets was waar joden zich mee bezig hielden of dat het iets was waarvan ze geacht werden zich er niet mee bezig te houden. Dit vermoeden wordt versterkt door het feit dat elk van de verhalen waar homoseksualiteit in voorkomt, betrekking heeft op iemand die niet joods is. Hiermee wordt benadrukt dat homoseksualiteit iets is van andere volkeren en dat joden zich daar niet mee in mogen laten. In latere rabbijnse commentaren vinden we een bevestiging van deze retoriek. Zo staat in Sifra (een vroeg rabbijns commentaar op het Bijbelboek Leviticus) geschreven dat het verboden is je in te laten met de praktijken van de Egyptenaren en de Kanaänieten.²⁸ In Leviticus 18:3-4 vinden we terug dat het verboden is de gebruiken van volken uit Egypte en Kanaän te kopiëren. Sifra bevat een commentaar hierop waarin deze gebruiken gespecificeerd worden. Hierbij wordt onder andere het huwen van een man met een man of een vrouw met een vrouw genoemd.²⁹ In de Sjoelchan Aroech, een zestiende eeuwse codex met halacha voor dagelijks gebruik, komt echter geen voorschrift voor hoe om te gaan met homoseksualiteit. Dit wordt meestal toegeschreven aan het idee dat men dacht dat joden zich niet met homoseksuele praktijken inlieten. Om deze reden was er ook geen noodzaak

---

²⁷ Milgrom, 2000, 1564-1670.

²⁸ Jakobovits, I. 2007, 'homosexuality', in F. Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica*, 2e editie, Thomson Gale, Detroit, 516.

²⁹ Greenberg, 2004, 88.

Sifra op Leviticus 18:22 zoals aangehaald in Greenberg S. 2004, 88.

joden van homoseksuele handelingen te verdenken. Het beeld van de puur heteroseksuele joodse man komt vaker terug in Talmoed.³⁰

Het ontbreken van lesbianisme

Zeer opmerkelijk is het ontbreken van teksten over lesbianisme in Thora. Vaak wordt dit als een minder ernstige dwaling binnen de halacha gezien. Dit omdat het meestal als minder schokkend wordt ervaren als een vrouw als seksueel object wordt neergezet, dan wanneer dit met een man gebeurt. Bovendien wordt er bij lesbianisme geen zaad verspild.³¹ Toch wordt er door rabbijnen ook gezocht naar bewijsgronden voor een verbod op lesbianisme. In andere geschriften dan Thora wordt het dan ook een “onbetamelijk, immorele handeling” genoemd.³²

Voor het ontbreken van bepalingen over lesbianisme worden drie redenen aangedragen in de *Encyclopedia Judaica*. Als eerste wordt er gezegd dat slechts een handeling waarbij er sprake is van sperma gezien worden als seks. In het geval van lesbische seksualiteit is er natuurlijk geen sperma aanwezig. Eén van de redenen die wordt gegeven voor het verbod op homoseksualiteit luidt dat er geen zaad verspild mag worden. Als er geen sperma aanwezig is, zoals bij lesbische seksualiteit, kan dit uiteraard ook niet verspild worden. Dan noemt de *Encyclopedia Judaica* nog een tweede punt. Erotische aantrekkingskracht tussen vrouwen zou in de Bijbelse wereld niet aanwezig zijn of wordt op zijn minst niet opgemerkt. Het zou dus ook geen aanleiding vormen voor verbod in Thora. Als laatste wordt er gesteld dat de opsteller van Thora wellicht aannam dat wat voor mannen gold automatisch ook geldig was voor vrouwen. De gehele Thora is grotendeels gericht aan mannen. In dit licht is het niet verbazend dat er ook op dit gebied geen voorschrift voor vrouwen is opgenomen. Of hieruit echter volgt dat de geboden met betrekking tot homoseksualiteit ook geldig zijn voor vrouwen, is moeilijk te zeggen.³³

Klaus Grunwaldt voegt hieraan nog een mogelijke reden toe in zijn werk *Das Heiligkeitsgesetz Leviticus*. Zoals eerder genoemd zou de penetratie van man door een man tot verwarrende situaties kunnen leiden wat het (huwelijks) recht betreft. In geval van lesbianisme is er echter geen sprake van penetratie, dus ontbreekt de seksuele handeling die het “in bezit nemen” verbeeldt. Lesbisch seksuele handelingen zullen dus minder snel tot complexe situaties leiden wat betreft al dan niet geldige huwelijksverbintenissen.³⁴

Het boek *Sifra* verbiedt een huwelijk tussen twee vrouwen, aangeduid met de term *ma'aseh erets Mitsrayim*. Deze Hebreeuwse term komt in de Talmoed niet voor. Wel wordt in dit geschrift het begrip *mesolelot* besproken, in de *Encyclopedia Judaica* omschreven als “ambiguous sexual acts between two women”. Hierbij wordt echter vooral aandacht geschonken aan de vraag of een vrouw die zich hieraan schuldig heeft gemaakt nog met een priester mag trouwen, niet of het in de basis om een verboden activiteit gaat. De conclusie over de term *mesolelot* is dat dit is toegestaan met als reden dat er geen gemeenschap heeft plaatsgevonden. Pas in de Middeleeuwen wordt door Maimonides de connectie gemaakt tussen de *ma'aseh erets Mitsrayim* en *mesolelot*, dus tussen een lesbisch huwelijk en seksuele handelingen tussen twee vrouwen. Hij stelt dat het laatstgenoemde fenomeen wel wordt

---

³⁰ *Shulchan Aruch* 1995-2007, torah.org, geraadpleegd op 14 april 2013, <<http://www.torah.org/advanced/shulchan-aruch/>>.

Jakobovits, 2007, 516.

³¹ Morris, 1987, 284.

³² Epstein, 1967 [1948], p. 138.

³³ Milgrom, 2000, 1564-1670.

³⁴ Grünwaldt, 1999, 1191-1194.

afgekeurd, maar niet strafbaar is. Pas als het de heteroseksuele verbintenis, die fundamenteel is aan het menselijk leven, gaat ondermijnen wordt het problematisch, volgens Maimonides. Deze ondermijning vindt plaats in het geval van *ma'aseh erets Mitsrayim*. Later worden *mesolelot* de gedragsdefinitie van *ma'aseh erets Mitsrayim*, waardoor ook seksuele handelingen tussen vrouwen een verboden status krijgen.³⁵

Een balans tot nu toe

Uit verhalen uit Thora, buiten Leviticus 18:22 en Leviticus 20:13 zou kunnen blijken dat homoseksualiteit ten tijde van het opstellen van Thora werd afgekeurd door joden. Dit is echter niet helemaal zeker. Deze afkeuring zou dan een theorievorming kunnen zijn als reactie op contemporaine culturen. Deze theorie had dan als functie een onderscheid te maken tussen joden en hun omgeving. Deze benadering komt ook in andere geschriften terug.

De tekst van Leviticus 18:22 op een taalkunde wijze benaderen, leidt tot de suggestie dat “zoals met een vrouw” er slechts staat om het werkwoord de bedoelde (seksuele) betekenis te geven. Een technische lezing van de tekst wijst uit dat de nadruk van de tekst misschien ergens anders kan liggen dan bij het verbod op homoseksualiteit. Het zou eerder psychologisch/seksueel besef teweeg moeten brengen over hoe het seks hebben met een vrouw zich verhoudt tot het seks hebben met een man. Een intertekstuele methode van tekstinterpretatie geeft een preciezer beeld van hoe het verbod bedoeld zou kunnen zijn, namelijk verboden samenwoningverbanden. Een ander intertekstueel verband zou erop wijzen dat we te maken hebben met ongeoorloofde seksuele relaties die slechts in specifieke situaties geldig zouden zijn.

Verder valt op dat enige verwijzing naar lesbianisme in Thora ontbreekt. De grote gemene deler van alle verklaringen die hiervoor aangedragen worden laat zich samenvatten als “voor vrouwelijke seksualiteit was in de tijd van het opstellen van Thora nauwelijks aandacht”. In geschriften buiten Thora vinden we wel verwijzingen naar lesbianisme. Maar hieruit blijkt vooral dat men minder zwaar tilt aan lesbianisme dan aan homoseksualiteit tussen twee mannen.

3.2 Hermeneutiek van de Thora

De verzen uit Thora handelend over homoseksualiteit kunnen niet enkel op verschillende wijzen geïnterpreteerd worden, maar er kan op meerdere manieren een onderbouwing voor gegeven worden. Op deze manier worden de verboden in een context geplaatst, hetgeen ook weer invloed heeft op de interpretatie. In deze sectie bespreken we de ideeën die de verboden zoals genoemd in Leviticus 18:22 en 20:13 rechtvaardigen. Hiertegenover worden visies geplaatst die de verboden in Thora in twijfel trekken. Ook wordt er gekeken naar hoe de omgang met homoseksuelen in de praktijk vorm krijgt. Op welke manier heeft homoseksualiteit een plaats in joodse gemeentes. Er ligt hier een sterke focus op literatuur uit de Verenigde Staten, dit voornamelijk wegens gebrek aan Nederlandse bronnen over het

---

³⁵ Ricetti, A. J. 2005, ‘A Break in the Path: Lesbian Relationships and Jewish Law’, in M. J. Broyde en M. Ausubel (eds.), *Marriage, sex and family in Judaism*, Rowman and Littlefield Publishers Inc, Maryland. p. 262-294, 263-264.

Jakobovits, 2007, 516.

Alpert, R. 2007, ‘lesbianism’, in F. Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica*, 2e editie, Thomson Gale, Detroit, 660-661.

onderwerp. Hierbij is het belangrijk in gedachten te houden dat de Amerikaans joodse wereld een andere indeling kent dan de Nederlandse. De term “orthodox” als aanduiding voor een stroming wordt in beide gevallen op eenzelfde wijze gebruikt. Het Amerikaanse *conservative* duidt echter op een stroming die in Nederland het meest overeenkomt met de liberale gemeentes (LJG’s). De gemeenschappen die in Amerika worden aangeduid met *reform* vinden de beste aansluiting bij de Nederlandse Beith Ha’Chidush gemeente.

Rechtvaardiging Leviticus 18:20 en 20:13

De wijze van waardering van Thora heeft invloed op de manier van interpreteren en de denkbeelden die iemand aanhoudt wat betreft de opstelling van het document. De Amerikaanse rabbijn Joel Roth, Amerikaans rabbijn verbonden aan de United Synagogue of Conservative Judaism en halacha expert, ziet de Thora en haar boodschap als ondubbelzinnig.³⁶ Bovendien stelt hij dat Thora geen buiten-Bijbelse argumenten nodig heeft als onderbouwing.³⁷ Uit deze instelling volgt, dat homoseksualiteit alleen goedgekeurd kan worden als Thora geen autoriteit wordt toegekend.³⁸ Hiertegenover kunnen we de gedachtegang plaatsen van Marc Solomon, homoseksuele *reform* rabbijn in de Verenigde Staten. Zijn waardering van Thora komt voort uit zijn homoseksualiteit en zijn omgang daarmee. Hij verwerpt de verboden in Leviticus 18:22 en Leviticus 20:13 wanneer deze letterlijk worden geïnterpreteerd. Zijn beeld van een liefdevolle God was voor hem onrijmbaar met een opdracht die in de geschiedenis zoveel pijn en verdriet veroorzaakt heeft. Dit heeft ertoe geleid dat hij zijn idee over Thora te heeft aangepast. Het geschrift is voor hem niet meer de “onmiddellijke openbaring van Gods wil”. Eerder ziet hij Thora als een menselijk verslag van de voortgaande ontmoeting van ons volk met God”.³⁹

We zullen nu kijken naar een eerste argument dat vaak aangedragen wordt als verklaring van het verbod in Leviticus 18:22. Aan de hand hiervan zal blijken dat twee mensen wiens houdingen ten opzichte Thora ver uit elkaar liggen, er ook zeer verschillende stellingnamen ten opzichte van dit argument op na houden. Dit eerste motief hangt samen met de context van het huwelijk en het gezinsleven. Het jodendom kent van oudsher een scherp begrensde verdeling tussen gebieden die specifiek aan mannen toegeschreven worden en de gebieden die vrouwen toevallen. Op deze wijze wordt de seksualiteit strikt onder controle gehouden. In de huidige (westerse) samenleving levert dit echter een complexe situatie op. Deze kenmerkt zich namelijk door de uitwisselbare rolverdeling voor mannen en vrouwen en een desacralisering van de seks, waar het jodendom juist een sterke, religieuze beheersing van seksualiteit nastreeft. Dit ziet men onder andere terug in de sacralisering van het huwelijk.⁴⁰ Daarnaast dient het huwelijk een tweevoudig doel. Het huwelijk wordt geacht economische zekerheid te bieden en bovendien moet het zorgen voor controle en bemoediging van voortplanting.⁴¹ Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Brits orthodoxe opperrabbijn

---

³⁶ Joel Roth, [jaartal onbekend], geraadpleegd op 20 juni 2013, beschikbaar op

<http://www.jtsa.edu/Academics/Faculty_Profiles/Joel_Roth_Bio.xml?ID_NUM=100491>.

³⁷ Poorthuis, M. 1999, ‘Joodse visies op homoseksualiteit: een inleiding op Mark Solomon, ‘A strange conjunction’’, in A. M. Korte, F. Vosman en T. de Wit (eds.), *De ordening van het verlangen: Vriendschap, verwantschap en (homo)seksualiteit in joodse en christelijke tradities*, Meinema, Zoetermeer, 106-112.

³⁸ Prager, D. 1993. ‘Homosexuality, the Bible and us – a Jewish perspective’. *Public interest*, nr. 112, 67.

³⁹ Solomon, M. 1999, ‘A strange conjunction’ (Een vreemde verbinding), in A. M. Korte, F. Vosman en T. de Wit (eds.), *De ordening van het verlangen: Vriendschap, verwantschap en (homo)seksualiteit in joodse en christelijke tradities*, Meinema, Zoetermeer, 121.

⁴⁰ Poorthuis, 1999, 106-112.

⁴¹ Alpert, R. 2000, ‘Religious liberty, same sex marriage, and the case of reconstructionist Judaism’, in K. M. Sands (ed), *God Forbid: Religion and Sex in American Public Life*, Oxford University Press, Inc, Oxford [etc.]. 124-134.

Jonathan Sacks (qua waardering van Thora vergelijkbaar met Joel Roth) een centrale rol toekent aan het gezin in de joodse ethiek. Homoseksualiteit zou een egoïstische levensstijl zijn, doordat het de mogelijkheid op het vormen van een modelgezin wegvalt. Daarbij zou homoseksualiteit huwelijken ontwrichten en daardoor zouden vrouwen alleen achterblijven. Dit zien we onder andere geïllustreerd in de manier waarop er met het huwelijk wordt omgegaan. Binnen orthodoxe kringen bestaat er een grote druk om te trouwen. Homoseksualiteit wordt niet gezien als excuus om niet te huwen.⁴² Mark Solomon plaatst hier echter vraagtekens bij. Ligt de fout in deze situatie niet primair bij de omgeving die de persoon eerst het huwelijk in dwingt? Immers indien er geen (sociaal) gedwongen huwelijk gesloten wordt, kan dit ook niet eindigen in een scheiding.

Een tweede vaak aangehaalde reden is dat homoseksualiteit onnatuurlijk zou zijn. Verdediger van dit argument is rabbi Barukh Halevi Epstein. Homoseksueel geslachtsverkeer gaat tegen een bepaalde natuurlijke orde in. Solomon brengt hiertegenin dat het opmerkelijk is dat het jodendom op andere punten relatief vrij tegenover seksualiteit staat. Met name het feit dat anaal seksueel verkeer binnen het huwelijk (uiteraard tussen man en vrouw) wel toegestaan is, lijkt dit argument te verzwakken. Ook noemt Solomon de heteroseksistische blik op de wereld waaruit deze redenering volgt. Een homoseksueel zal zichzelf en zijn voorkeuren niet snel als *onnatuurlijk* omschrijven.⁴³ Een analyse op het stuk van Solomon wordt geboden door Marcel Poorthuis. Deze voegt toe dat het interessant is om laatstgenoemde argument te bekijken in het licht van een eerder genoemd punt, te weten dat dit verbod in Thora is opgenomen om het joodse volk zich te laten onderscheiden van omringende volken. Deze niet-joodse volken waren vaak meer op de vruchtbaarheid en de natuur gericht. Opmerkelijk is het dus als een van hun gebruiken wordt verboden, omdat het *onnatuurlijk* zou zijn.

De laatste verklaring van het verbod in Leviticus 18:22 is het gebod nakomelingen te krijgen. Voor Sacks vormt dit het sterkste wapen tegen homoseksualiteit. Om het joodse volk groot te laten groeien, is het zaak dat er zoveel mogelijk kinderen geboren worden. Aangezien het jodendom geen zendingsreligie is, wordt identiteit hoofdzakelijk doorgegeven door geboorte. Om deze reden kent het gezin ook een zeer belangrijke plaats in het joodse leven.⁴⁴ In de huidige maatschappij is het echter niet meer onmogelijk voor homoseksuelen een gezin te vormen, zo stelt Solomon. Je kunt je dus afvragen in hoeverre homoseksuelen dit gebod tot voortplanten niet kunnen naleven. Hierbij is het interessant dat indien het voor iemand fysiek onmogelijk is om kinderen te krijgen, er over deze situatie verzachtend wordt gesproken door de rabbijnen. Het gebod “Wees vruchtbaar en wordt talrijk” is volgens Jonathan Sacks op deze mensen niet van toepassing. Als een persoon echter emotionele schade ondervindt aan het starten van een gezin, lijkt dit geen reden tot het verschaffen van vrijstelling. Bovendien worden door een strikte naleving van dit gebod alle alleenstaanden ook weggezet als overtreders van Torah.⁴⁵

3.2.1 Conclusie

Thora speelt een grote rol in de afkeuring van homoseksualiteit binnen orthodox joodse stromingen. We zien echter dat ook de grote waarde die aan het gezin gehecht wordt en de kwestie van de onnatuurlijkheid worden aangehaald in de discussie. Het laatste punt, dat men zich moet voortplanten, grijpt toch weer terug op Thora, zij het via een andere tekst dan

---

⁴² Lange, N. de 2010. *An introduction to Judaism*, Cambridge University Press, Cambridge, 110.

⁴³ Solomon, 1999, 113-122.

⁴⁴ Poorthuis, 1999, 106-112.

⁴⁵ Solomon, 1999, 113-122.

Leviticus 18:22 en Leviticus 20:13. Het gebod tot voortplanting vindt namelijk zijn oorsprong in Genesis 9:1.

Ook zijn er goed onderbouwde reacties vanuit het *reform* jodendom op de orthodoxe visies. Deze bestaan er onder andere uit dat opgemerkt wordt dat binnen de orthodoxie de regels uit Thora ook niet overal consequent toegepast worden, hetgeen juist vaak een beschuldiging vanuit de orthodoxie richting *reform* is. Zo wordt er bij onvruchtbare mensen geredeneerd dat er wel sprake is van een verzachtende (psychologische) omstandigheid, maar wordt de mogelijkheid niet aangegrepen dit ook toe te passen in geval van homoseksualiteit.

3.3 Omgang met homoseksuelen in de praktijk

De eerder besproken houdingen ten opzichte van homoseksualiteit worden vooral gemotiveerd door teksten (Thora, Talmud en andere commentaren). Deze teksten hebben uiteraard invloed op de omgang met homoseksuelen. Hoe ziet dit er in praktijk uit? Hoe gaat men om met de homoseksueel als persoon? Welke praktijk komt voort uit de tekstuele en theoretische achtergrond zoals deze hierboven wordt beschreven? Deze sectie geeft een schets van de manieren van omgang met homoseksualiteit in (Amerikaans) joodse gemeentes.

Ondanks de verboden in Thora werd homoseksualiteit in het traditionele jodendom grotendeels genegeerd. Reden hiervoor was, zoals al eerder genoemd, dat homoseksualiteit gezien werd als een probleem van de buitenwereld. Joodse mannen werden niet verdacht van homoseksuele handelingen en gevoelens. Dit was iets waar anderen zich schuldig aan maakten, de joodse man liet zich hier niet mee in, zo luidde de algemeen gehanteerde mening. Deze ontkenning van het bestaan van homoseksualiteit binnen de orthodox joodse gemeenschap ligt achter ons. Wat vormt binnen deze stroming echter het alternatief in omgang? Hierbij speelt de vraag of homoseksualiteit is aangeboren vaak een aanzienlijke rol. Indien de wetenschap kan aantonen dat homoseksualiteit een aangeboren eigenschap is, verdient de homoseksueel medelijden in plaats van veroordeling. Om deze reden mengen veel deskundigen werkzaam in relevante beroepen zich ook in de discussie. Vooral veel (vaak joodse) psychologen richten zich op het aantonen van de genetische achtergrond van homoseksualiteit. Met behulp van een vaak eenzijdig gebruik van de psychologie proberen zij de halacha plausibel te maken.⁴⁶ Ook komt het vaak voor dat homoseksualiteit benaderd wordt als een ziekte. Veel rabbijnen benadrukken dat het jodendom de zonde veroordeelt en niet de zondaar. Aannemen dat homoseksualiteit een ziekte is, maakt het voor veel rabbijnen gemakkelijker om op een manier van mededogen met homoseksuelen om te gaan. In dit geval zijn homoseksuelen immers ongewild tot een zeer belastende situatie veroordeeld.⁴⁷ Een situatie die echter wel opgelost kan worden. Genezing zou namelijk gerealiseerd kunnen worden door een zwaar proces van Thora studie.⁴⁸ Dit is een gedachtegang die men hoofdzakelijk aantreft in orthodoxe gemeenschappen. Voor *zeer* orthodoxe mensen speelt de vraag of homoseksualiteit aangeboren is of niet echter geen rol. Voor hen staat de juistheid van homoseksualiteit los van het feit of het zelfgekozen, aangeleerd of aangeboren is. Ook maakt het niet uit of je het kan veranderen. Het gaat erom hoe je het onder controle houdt.⁴⁹

Bij Amerikaanse *conservative* gemeenten wegen praktische overwegingen vaak zwaarder mee dan het vasthouden aan de halacha. Zo zie jij bijvoorbeeld vaak een grote neiging

---

⁴⁶ Poorthuis, 1999, 106-112.

⁴⁷ Morris, 1987, 286.

⁴⁸ Solomon, 2005, 401-412.

⁴⁹ Prager, 1993, 73.

homoseksuele joden bij de gemeenschap te houden. De joodse bevolkingsgroep vormt vaak een minderheid (in de VS, maar zeker ook in Nederland). Hierdoor zijn de gemeenschappen vaak al niet zo groot en om deze reden is er de drang zoveel mogelijk leden te behouden.⁵⁰ Dit leidt ertoe dat vooral veel liberale gemeentes tegenwoordig individuen met open armen ontvangen, waar deze eerst deel waren van gemarginaliseerde en buitengesloten groepen die binnen het traditionele jodendom geen plaats kregen. Ook *conservative* synagogen hebben zich uitgesproken ten gunste van burgerrechten voor homo's en lesbiennes.⁵¹

Toch zie je binnen deze gemeenschappen dat homoseksuelen vaak wel worden toegelaten als lid, maar geweigerd voor bijvoorbeeld een leidersfunctie.⁵² Hoewel er momenteel wel stemmen opgaan ten gunste van een homohuwelijk blijft een heteroseksueel huwelijk tussen twee joden vooralsnog hier meestal het halachische ideaal.⁵³ Binnen de liberale gemeenschappen is er al wel een mogelijkheid voor het sluiten van een homohuwelijk. In orthodoxe gemeentes lijkt dit echter geen optie.⁵⁴ Een andere kwestie is het al dan niet toelaten van homoseksuelen tot opleidingen tot rabbijn. In de Amerikaanse, conservatieve gemeentes is het inmiddels toegestaan voor homoseksuelen dergelijke opleidingen te volgen.⁵⁵ In Nederland is op het moment een rabbijnenopleiding beschikbaar vanuit het liberale Levisson instituut, waar homoseksuele joden toegelaten worden.⁵⁶

3.3.1 Houdingen van homoseksuelen

Ondanks al deze bewegingen binnen bestaande (vooral liberale) joodse gemeenschappen worden er ook steeds meer gemeentes opgericht door homoseksuelen zelf. Blijkbaar is (een deel van) de homoseksuele, joodse groepering toch niet tevreden met de initiatieven die genomen worden binnen de reeds bestaande gemeenschappen. Opmerkelijk hierin is dat deze mensen niet bereid zijn het joodse deel van hun identiteit op te geven ten behoeve van hun homoseksualiteit. Tegelijkertijd houden ze vast aan hun homoseksuele identiteit.⁵⁷ Binnen de typologie van Schnoor zijn deze mensen te plaatsen onder de "gay Jewish integrators". Ze zoeken een manier om zowel hun homoseksualiteit als hun joodse identiteit op hetzelfde moment te kunnen uitdragen.⁵⁸ Volgens Marc Solomon maakt dit ze tot een dubbele anomalie. Aangezien beide groeperingen, joden en homo's, altijd hun bestaansrecht hebben moeten verdedigen.⁵⁹

3.4 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn verschillende teksten bekeken die handelen over (de omgang met) homoseksualiteit in het jodendom. In Thora zien we op verschillende plaatsen een verbod op

---

⁵⁰ Morris, 1987, 283-292.

⁵¹ Solomon, 2005, 401-412.

⁵² Wertheim, J. 2007. 'The perplexities of Conservative Judaism'. *Commentary*, jrg. 124, nr. 2, 38-39.

⁵³ Davis, D. S. 2008, 125-148. 'Religion, Genetics, and Sexual Orientation: The Jewish Tradition'. *Kennedy Institute of Ethics Journal*, jrg. 18, nr. 2, 125-148.

⁵⁴ Alpert, R. 2003. Religious liberty, same sex marriage, and the case of reconstructionist Judaism, *The Reconstructionist*, jrg. 68, nr. 1, 33-42.

⁵⁵ Solomon, 2005, 401-412.

⁵⁶ *De Rabbijnenopleiding*, geraadpleegd op 30 maart 2013, beschikbaar op <<http://www.levisson.nl/nl/opleidingen/rabbijnenopleiding.html>>.

⁵⁷ Morris, 1987, 283-293.

⁵⁸ Schnoor, 2006, 43-60.

⁵⁹ Solomon, 1999, 113-122.

homoseksuele handelingen; teksten die zich door mensen met verschillende achtergronden op verschillende manieren laten uitleggen. Ook het antwoord op de vraag waarom deze verboden in Thora staan en hoe ermee omgegaan moet worden is niet eenduidig. Geconcludeerd kan worden dat interpretaties vanuit orthodoxe hoek sterker aan de letterlijke tekst vasthouden en in mindere mate tegemoet komen aan de homoseksuele jood dan Amerikaanse *conservative* en liberale interpretaties. Deze laatste twee stromingen zien Thora meer als een tijdgebonden document. Hierdoor wordt er naar een modernere wijze gezocht om met de teksten om te gaan.

Toch blijkt uit de onderzochte teksten dat er in zowel orthodoxe als *conservative/liberale* context ook naar de homoseksueel als persoon gekeken wordt. Dit heeft in orthodoxe kringen echter een heel ander gevolg dan in meer liberale kringen. Bij orthodoxe gemeentes leidt het dichterbij de letterlijke interpretatie van de regels in Thora blijven tot het (om)vormen van de homoseksueel. Homoseksualiteit blijft verboden en degene die deze gevoelens koestert, moet dit afleren. In *conservative/liberale* gemeentes wordt eerder de mens voorop gesteld, hetgeen leidt tot meer afstand van de letterlijke interpretatie van Thora. Het idee dat “de Thora er voor de mens is en niet andersom” vormt een illustratie van de liberale houding.

4. Homoseksualiteit en jodendom in de Nederlandse media

In aanvulling op de onderzochte geschriften en literatuur is er gekeken naar de wijze waarop de combinatie van jodendom en homoseksualiteit wordt omschreven in de Nederlandse media met als doel meer inzicht te krijgen in de Nederlandse situatie. Er is zowel naar algemene media gekeken als naar het joodse tijdschrift het Nieuw Israëlitisch weekblad. Doel hiervan was meer inzicht vergaren in de manier waarop het thema van buiten de joodse wereld beschouwd wordt en hoe het binnen de joodse kring leeft.

4.1 Algemene media

In de algemene, landelijke media vinden we in publicaties van de afgelopen jaren een ruim aantal artikelen die iets te melden hebben over zowel jodendom als homoseksualiteit. Het betreft hier veel artikelen die gebeurtenissen in het buitenland beschrijven. Vaak gaat het over ontwikkelingen binnen de joodse wereld in de Verenigde Staten of Israël. Zo wordt in een publicatie van 13 maart 2013 op de site van het COC melding gemaakt van het feit dat de reconstructionistisch joodse beweging in de VS voor het eerst een openlijke homoseksueel als leider kiest. Deze berichten zijn vooral van belang doordat Amerika vaak voorloopt op de ontwikkelingen zoals deze in Nederland plaatsvinden. Dit wordt onder andere geïllustreerd door het feit dat in 2006 binnen het *conservative* jodendom in de VS homoparen al erkend worden, waar in Nederland pas in 2011 de eerste homorelatie wordt ingezegend in een liberale synagoge.⁶⁰

De berichten betreffende Nederland behandelen in de meeste gevallen geen gebeurtenissen of situaties die werkelijk betrekking hebben op de combinatie van jodendom en homoseksualiteit. Vaak worden joden en homo's in een zin genoemd daar ze beiden een minderheid vormen in Nederland. Vooral als het om discriminatie gaat, worden beide groepen vaak aangehaald. Zo ontstaat er tussen deze twee groepen een interessante verbinding die ervoor zorgt dat ze eenzelfde soort belangen krijgen.⁶¹ Het tegenovergestelde, het benadrukken van het verschil tussen joden en homo's, lijkt echter ook te gebeuren. Dit gebeurt dan door een opmerking, gemaakt over homoseksuelen, te betrekken op joden. De

---

⁶⁰ *Openlijke homo leider Reconstructionistisch Jodendom*, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/internationaal/openlijke-homo-leider-reconstructionistisch-jodendom>>

Conservatieve joden erkennen homoparen, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2668/Buitenland/article/detail/803074/2006/12/08/Conservatieve-joden-erkennen-homoparen.dhtml>>

⁶¹ *Veiligheidspact tegen discriminatie*, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/geloof-cultuur/veiligheidspact-tegen-discriminatie>>

Asscher migrant moet homorechten erkennen, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/politiek-2/asscher-migrant-moet-homorechten-erkennen>>

Amsterdam veel discriminatie op scholen, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/jong-school/amsterdam-veel-discriminatie-op-scholen>>

Fors meer discriminatie homo's en joden, geraadpleegd op 16 april 2013,

<<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/article/detail/1021228/2010/09/14/Fors-meer-discriminatie-homo-s-en-joden.dhtml>>

Anti-joods sentiment onderzocht, geraadpleegd op 16 april 2013,

<<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2824/Politiek/article/detail/750558/2003/12/04/Anti-joods-sentiment-onderzocht.dhtml>>

Joden en homo's vaker gediscrimineerd, geraadpleegd op 16 april 2013,

<http://vorige.nrc.nl/binnenland/article2619401.ece/Joden_en_homos_vaker_gediscrimineerd>

getrokken conclusie luidt dan “als een dergelijke opmerking over joden gemaakt was, werd dit niet getolereerd”.⁶²

Toch blijft er uiteraard ook aandacht voor het (vermeende) conflict tussen jodendom en homoseksualiteit. Dit uit zich onder andere in een poster campagne, opgezet door *Tolerance United*. Dit project is gestart om aandacht te vragen voor het bespreekbaar maken van homoseksualiteit gezien vanuit religie, levensbeschouwing en cultuur.⁶³ Niet verbazend is het dat ook de ontwikkelingen wat betreft erkenning van homoseksuelen in religieuze kringen, en dus ook joodse gemeentes, door de landelijke media wordt gevolgd. We zien bijvoorbeeld in meerdere kranten belangstelling voor de joodse boot op de Gay Pride in 2010. Hetzelfde geldt voor de Brit Ahava, de joodse inzegening van een homorelatie, die in januari 2011 voor het eerst plaatsvond bij de Liberaal Joodse Gemeente Amsterdam.⁶⁴

In de landelijke media is er dus zeker aandacht voor nieuws met betrekking tot jodendom en homoseksualiteit, zij het in beperkte mate. Een uitzondering hierop vond plaats begin 2012 toen de opperrabbin van de NIHS, rabbijn Ralbag, een verklaring ondertekende waarin stond dat homoseksualiteit behandelbaar is (zie hoofdstuk 5). Deze kwestie werd in de nationale dagbladen, op televisie en op internet met veel belangstelling gevolgd.⁶⁵

4.2 Joodse Media

Om een duidelijker beeld te krijgen van hoe homoseksualiteit in joodse kringen een plek krijgt, zijn de jaargangen 143 tot 147 van het Nederlands Israëlitisch Weekblad (NIW) doorzocht naar artikelen relaterende aan homoseksualiteit. Dit betreft een periode van september 2007 tot september 2012.

Tijdens deze zoektocht vallen er een aantal dingen op. Als eerste wordt er vaak bericht over de plaats die homoseksualiteit in de Israëlitische maatschappij inneemt. Hierbij komt Tel Aviv vaak naar voren als “de homostad van Israël” (ook wordt de voor de hand liggende parallel met Amsterdam getrokken).⁶⁶ Toch vinden we ook in een aantal artikelen de tegenstrijdigheid van een Israëlitische homostad met de orthodox joodse bewoners van het land. Mede de grote invloed die de orthodoxe joden hebben op de Israëlitische samenleving en het bestuur hiervan, maakt dit tot een intranationale kwestie.⁶⁷ Opmerkelijk is een artikel over lesbische stellen met een orthodoxe achtergrond. In het stuk wordt beschreven hoe lesbianisme veelal een beter geaccepteerde plek krijgt binnen orthodoxe kringen dan homoseksualiteit tussen twee mannen. Ook blijkt eruit dat er binnen de Israëlitische orthodoxie verschuivingen plaats vinden. Avigail Sperber, medeoprichtster van de orthodox lesbische groep Bat Kol, zegt in het artikel

---

⁶² *Grondrechten en homoseksualiteit*, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/jouw-belangen/grondrechten-en-homoseksualiteit>>

⁶³ *Gezocht gelovige gezinnen met holebi kinderen*, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/geloof-cultuur/gezocht-gelovige-gezinnen-met-holebi-kinderen>>

⁶⁴ *Voor het eerst roze keppeltjes tijdens Gay Pride*, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/article/detail/1007097/2010/08/06/Voor-het-eerst-roze-keppeltjes-tijdens-Gay-Pride.dhtml>>

⁶⁵ *Europese rabbijnen dreigen met actie tegen Amsterdam*, 2012, geraadpleegd op 3 mei 2013, <<https://www.coc.nl/internationaal/europese-rabbijnen-dreigen-met-actie-tegen-amsterdam>>

Opperrabbin Amsterdam tekent anti-homoverklaring, geraadpleegd op 3 mei 2013, <<http://www.coc.nl/internationaal/opperrabbin-amsterdam-tekent-anti-homoverklaring>>

⁶⁶ ‘Tel Aviv bij top 3’ 2010, *NIW*, jrg. 146, nr. 8, 5.

⁶⁷ ‘Homovader in last’ 2010, *NIW*, jrg. 145, nr. 30, 7.

dat orthodoxe vrouwen van amper twintig jaar oud tegenwoordig veel onbevanger uit de kast komen. Sperber schrijft dit toe aan de betere informatie waar deze vrouwen beschikking over hebben.⁶⁸

Ten tweede zijn er opvallend weinig artikelen in het tijdschrift te vinden over homoseksualiteit en jodendom in Nederland. De artikelen die gepubliceerd worden betreffen vaak korte berichten gewijd aan een evenement als de gay parade of artikelen waarin homoseksualiteit zijdelings ter sprake komt, maar zeker niet het hoofdonderwerp van het stuk vormt.⁶⁹ Een voorbeeld hiervan is het interview met de homoseksuele, joodse burgemeester van Maastricht, Onno Hoes.⁷⁰ Ook in het NIW wordt echter een uitzondering hierop gevormd door de berichtgeving rondom het incident met rabbijn Ralbag (zie hoofdstuk 4). Het nummer dat uitkwam een paar dagen na Ralbags ondertekening van de verklaring bevat een uitgebreid artikel van de hand van Maurice Swirc (hoofdredacteur van het NIW). Hierin wordt het voorval en tevens de reacties op de op non-actief stelling van dhr. Ralbag.⁷¹ Verder is op te merken dat ook in het NIW joden en homoseksuelen vaak in een zin worden genoemd, zijn beide minderheden. Ook hier gebeurt dit meestal in de context van discriminatie.⁷²

Een andere opleving in de berichtgeving in het NIW rondom homoseksualiteit is het themanummer 'Joods&homo' dat in de zomer van 2012 uitkomt. Hierin staan onder andere interviews met homoseksuelen die lid zijn bij Nederlands joodse gemeentes en een artikel over het gay leven in Tel Aviv. Het meest interessant is echter 'Het Forum' waar vier mensen, gevraagd door het NIW, hun mening over de stelling "Mijn rabbijn mag homo zijn. Geen probleem." ventileren. Wat hier direct opvalt is dat ieder panellid de vraag positief beantwoordt. Hierbij wordt door twee van de vier het argument van "gelijkwaardigheid van mensen" aangehaald. Ook wordt genoemd dat het een zaak is tussen de gemeente en de rabbijn zelf: een rabbijn moet bij zijn of haar gemeente passen. Verder komt aan bod dat het "een ongeschreven wet binnen het Nederlandse jodendom [is] dat homoseksualiteit wordt geaccepteerd" en een ander panellid voegt hieraan toe dat er volgens hem te weinig aandacht is voor de homoseksuelen binnen de (orthodox) joodse gemeente.⁷³ De combinatie van deze twee opmerkingen zou een verklaring kunnen vormen voor de (buiten het themanummer om) weinige aandacht voor homoseksualiteit in het NIW: er is een ongeschreven afspraak dat homoseksualiteit geaccepteerd is, er is echter weinig ruimte voor discussie over het onderwerp. Overigens geeft de hoofdredacteur aan dat de aanleiding voor dit themanummer werd gevormd door de kwestie rond rabbijn Ralbag.⁷⁴

4.3 Conclusie

Het onderzoeken van zowel de landelijke, algemene media als een joods weekblad op artikelen over jodendom en homoseksualiteit levert als resultaat opvallend weinig relevante stukken op. Wat echter misschien nog wel meer opvalt, is de aandacht die er is op het moment dat er iets interessants gebeurt. Dit zien we geïllustreerd in het voorval met rabbijn Ralbag.

---

⁶⁸ Rotem, T. 2008, 'Een vrouw kennen', *NIW*, jrg. 143, nr. 43, 21-23.

⁶⁹ 'Gay pride' 2013, *NIW*, 147, nr. 35, 30.

⁷⁰ Voet, E. 2009, 'Burgemeester van Maastricht 'en van Joods Nederland'', *NIW*, jrg. 145, nr. 4, 8-10.

⁷¹ Swirc, M 2012a, 'Ralbag op non-actief', *NIW*, jrg. 147, nr. 16, 8-9.

⁷² Querido van Frank, G. 2010, Column Bouman, *NIW, JRG*. 145, nr. 10, 41.

Benima, T. 2012a, Grieken gevlucht! *NIW*, jrg. 147, nr. 31, 39.

⁷³ Weisglas, M. 2012, 'Het Forum: Dat spreekt vanzelf', *NIW*, jrg. 147, nr. 42, 28.

⁷⁴ 'De gay-special' 2012, *NIW*, jrg. 147, nr. 42, 17-31.

Zowel in de algemene media als in het NIW werd deze kwestie op de voet gevolgd. In het volgende hoofdstuk zullen we een analyse van deze gebeurtenis maken.

Ook is het samen noemen van joden en homo's een opmerkelijk punt. Waarom worden deze twee bevolkingsgroepen zo regelmatig in een adem genoemd? Een mogelijke verklaring is dat het een poging is verwantschap te onderstrepen. Beide groepen vormen immers een minderheid in de Nederlandse samenleving en zijn bovendien vaak het mikpunt van discriminerende uitlatingen. Ook kan het zijn dat er een gevoel van verwantschap dat wordt veroorzaakt doordat beide groeperingen zich telkens moeten rechtvaardigen. Door deel te zijn van een (in meer of mindere mate opvallende) minderheid wordt je voortdurend aangesproken op het feit dat je anders bent. Mogelijk wordt er door deze gemeenschappelijke situatie van joden en homo's gevoelsmatig een band geschapen.

4.4 Tussenbalans

Wanneer we de resultaten van het onderzoek naar de teksten in Thora en commentaren daarop vergelijken met de resultaten van het bestuderen van de Nederlandse media kan er een groot verschil geobserveerd worden. Uit het eerste onderzoek blijkt dat er wel degelijk meningen gevormd worden over homoseksualiteit binnen het jodendom en hoe daarmee om te gaan. Ook vanuit joodse hoek zijn er allerhande artikelen en boeken beschikbaar waarin een uiteenzetting gegeven wordt van een bepaald denkbeeld omtrent homoseksualiteit en het jodendom. In de Nederlandse media, zowel algemeen als specifiek joods, vindt er echter opvallend weinig discussie over het onderwerp plaats. De informatie beschikbaar vanuit de literatuur lijkt dus niet zijn weg het publieke debat in te vinden.

Bovendien is het opmerkelijk dat er over het feit dat joden en homoseksuelen in de media regelmatig in een zin worden genoemd niks terug te vinden is in de literatuur. Alleen Mark Solomon noemt in zijn artikel "Een vreemde verbinding" dat is opgenomen in de bundel "De ordening van het verlangen" dat joodse homoseksuelen een dubbele anomalie vormen vanwege het om twee redenen moeten verdedigen van hun bestaansrecht.

5. Onderzoek kwestie Ralbag

In het licht van de publicaties in de Nederlandse media in de periode van september 2007 tot september 2012 is de hoeveelheid reacties op de kwestie rond opperrabbin Ralbag frappant. In zowel het Nieuw Israëlitisch Weekblad als de algemene, landelijke media vormt de berichtgeving rondom deze affaire een duidelijke uitzondering op de mate van aandacht die er gangbaar voor het thema jodendom en homoseksualiteit is. Om deze reden wordt in dit hoofdstuk de casus rond rabbijn Ralbag uitgewerkt. De hiervoor gebruikte informatie hoofdzakelijk uit landelijke, algemene kranten en het Nieuw Israelitisch Weekblad. Tevens is voor extra achtergrond informatie betreffende rabbijn Ralbag een documentaire over zijn leven en zijn werk bekeken (“Opperrabbin in twee werelden” van de Joodse Omroep). Ook is de site van het COC geraadpleegd. Als aanvulling op deze openbaar beschikbare gegevens is geprobeerd informatie vanuit de NIHS zelf te verkrijgen. Menachem Sebbag heeft enige aanvullende informatie betreffende dit onderwerp verschaft.

De reeks aan gebeurtenissen die in dit hoofdstuk samengevat worden als “de kwestie rond rabbijn Ralbag” komen voort uit de ophef die medio januari 2012 ontstond rondom de opperrabbin. Ralbag ondertekende een paar maanden eerder een digitale verklaring: the Torah Declaration. Deze verklaring stelt dat homoseksualiteit niet is aangeboren. Ook wordt de homoseksueel aangeraden in therapie te gaan om zo zijn afwijking onder controle te krijgen of zelfs te genezen.⁷⁵ Vanuit de Joodse Gemeente (NIK) wordt er verontrust gereageerd. Vooral de joodse jongeren protesteren tegen een dergelijk abject standpunt, wat geen plaats zou hebben binnen de Amsterdams joodse gemeente.⁷⁶

5.1 Rabbijn Aryeh Ralbag en zijn functie in Amsterdam

De Amerikaanse Aryeh Ralbag (1946) groeide op in New York en trouwde, na het behalen van zijn master titel in klinische psychologie (42 jaar geleden) met de Antwerpse Fanny. Omdat Fanny in de buurt van Antwerpen wilde blijven wonen, vestigden ze zich in Amsterdam waar Aryeh Ralbag van 1975 tot 1984 de functie van rabbijn bekleedde. Hierna verlieten ze Europa om naar New York terug te keren. De reden voor deze verhuizing was het onbevredigde gevoel dat Aryeh Ralbag had bij de manier waarop hij kon functioneren in de Amsterdamse gemeente. Hij ervoer dat hij werd tegengewerkt in wat hij voor de mensen wilde betekenen en dat hij zichzelf en zijn familie te kort deed als hij in Amsterdam zou blijven wonen. In New York zegt hij spreekwoordelijk te zijn gegroeid.

Rabbijn Ralbag vindt het belangrijk een goede band met de mensen van de gemeente die hij onder zijn hoede heeft te onderhouden. Om deze reden vliegt hij eens in de twee maanden naar Amsterdam om daar rabbinale zaken als rechtspreken in het *beit din* te regelen. Toch bevat de gesegregeerde *melting pot* van New York, waar er geen sprake is van assimilatie, de rabbijn beter dan de “einheitsgemeinde” van Amsterdam.⁷⁷ In de joodse gemeente van

---

⁷⁵ Willems, M. 2012 ‘Rabbijn: homo’s zijn ziek – Amsterdamse joodse gemeente geschrappt uit verklaring’, NRC, geraadpleegd op 4 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/17/amsterdamse-joden-geschrappt-uit-omstreden-homoverklaring/>>.

Groen, J. 2012, ‘Rabbijn: homo’s zijn ziek’, *De Volkskrant*, geraadpleegd op 4 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/3124740/2012/01/17/Rabbijn-homo-s-zijn-ziek.dhtml>>.

⁷⁶ Groen, 2012.

⁷⁷ De term “einheitsgemeinde” stamt uit 19^e eeuw Duitsland. De “einheitsgemeinde” is een door de staat ingestelde overkoepeling waar alle joden van een bepaalde plaats deel van uit maken. Dit betekent dat deze

Amsterdam lopen de manieren waarop leden hun leven inrichten sterk uiteen. Ralbag maakt zich dan ook zorgen over het voortbestaan het Nederlandse Jodendom. Zijn functie in Amsterdam is echter omstreden. Hij wil niet betaald worden voor zijn diensten die hij als rabbijn verricht. Hij meent dat een (opper)rabbijn sterker staat als deze niet betaald wordt. Hij vervult zijn taak “On a basis of serving the people”.⁷⁸

Niet alleen is Aryeh Ralbag rabbijn in New York en sinds 2005 rabbijn van de orthodox joodse gemeente in Amsterdam, ook is hij eigenaar van de multinational Triangle K. Dit familiebedrijf voorziet in de Verenigde Staten producten van een *kasjroet* keurmerk. Doordat hij zowel zakenmand als spiritueel leider is en bovendien degene is die bepaalt of een product het keurmerk krijgt of niet wordt het Triangle K keurmerk niet door iedereen erkend.⁷⁹

5.2 The Torah Declaration

De Amerikaanse verklaring is opgesteld door ongeveer 25 personen waaronder rabbijnen en mensen die naar eigen zeggen zelf hun homoseksualiteit overwonnen hebben. De hoofdboodschap van de verklaring laat zich samenvatten als: “verandering is mogelijk en wordt door Thora verplicht gesteld”. Er wordt nadrukkelijk gesteld dat de tekst zich niet tegen homoseksuelen richt, in tegendeel: een van de doelen is compassie en empathie tonen ten opzichte van homoseksuelen. De verklaring spreekt zich echter wel sterk uit tegen homoactivisten die voor acceptatie strijden. Niet alleen is acceptatie volgens de opstellers niet de juiste weg, maar wordt er door de media tevens een klimaat geschapen waarin het nastreven van verandering als een discriminerend standpunt en homofobie wordt afgeschilderd. “*Struggling individuals who seek health and wellness should not be confused with the homosexual movement and their agenda*”, zo stelt het manifest.⁸⁰

De nadruk van deze verklaring ligt sterk op het verbod dat Thora uitvaardigt tegen homoseksualiteit. Toch bezitten de opstellers van de verklaring ook de overtuiging dat de Thora geen onmogelijke, onoplosbare situaties verplicht stelt. Het slachtoffer zou dan immers veroordeeld zijn tot een ondraaglijke, levenslange last. De combinatie van deze twee overtuigingen leidt in de verklaring tot de conclusie dat er een oplossing (genezing) voor homoseksualiteit mogelijk is. Dit doormiddel van therapie die erop gericht is om bij de behandelde emotionele wonden te helen en de natuurlijke geslachtsidentiteit weer de boventoon te laten voeren, en door inkeer (*teshuvá*) die vanuit de behandelde zelf moet komen.⁸¹

5.3 Reactie vanuit de joodse gemeente en de buitenwereld

Op 17 januari publiceert het dagelijks bestuur van de Nieuw Israëlitische Hoofd Synagoge (NIHS) op haar site een verklaring waarin zij afstand neemt van hetgeen staat beschreven in

---

gemeenschap joden bevat van verschillende religieuze richtingen. Binnen deze gemeente wordt gezorgd dat er aan een plaats is voor zowel de meer liberale als de orthodoxere leden. Wanneer het een grotere gemeenschap betreft zal er meer splitsing plaatsvinden en zal er bijvoorbeeld een liberale en een orthodoxe synagoge worden opgericht met elk hun eigen rabbijn. Bron: persoonlijke e-mail van rabbijn D. Lilienthal, 29 juni 2013.

⁷⁸ Aryeh Ralbag, *Opperrabbijn van Amsterdam*, [jaartal onbekend], geraadpleegd op 12 oktober 2012, beschikbaar op <<http://nihs.nl/het-rabbinaat/opperrabbijn/>>.

⁷⁹ Minderaa, H. 2010, *Opperrabbijn in twee werelden*, De Joodse Omroep.

⁸⁰ *Torah Declaration*, [jaartal onbekend], geraadpleegd op 5 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.torahdec.org/About.aspx>>.

⁸¹ *Torah Declaration*, [jaartal onbekend].

de Amerikaanse “*Declaration On The Torah Approach To Homosexuality*” en dus door Opperrabbin Ralbag is ondertekend. Ook wordt in deze publicatie vermeld dat “*Joden met elk door de Nederlandse wet erkend samenlevingsverband als volwaardige leden [worden] geaccepteerd*”. Totdat dhr. Ralbag naar Amsterdam reist om het voorval te bespreken, ontheft het dagelijks bestuur van de NIHS hem van zijn taken.⁸² Vijf dagen later plaatst Ronnie Eisenmann, voorzitter van het bestuur, de mededeling dat rabbijn Ralbag afziet van een bezoek aan Amsterdam op korte termijn. Reden hiervoor zouden bedreigingen zijn waarvan het niet duidelijk is uit welke hoek ze komen.⁸³ In dit bericht uit Eisenmann tevens namens het bestuur zijn teleurstelling over dit besluit.⁸⁴

In de bestuurlijke mededelingen van 26 januari 2012 legt Eisenmann uit waarom er op deze wijze gehandeld is. Het NIK streeft voornamelijk eenheid na, dit op basis van halacha en ruimte voor de persoonlijk en individuele beleving van Jodendom. Ook benadrukt hij het belang van rust en continuïteit in de gemeente wat hij hoopt te bereiken door de tijdelijke schorsing van rabbijn Ralbag.⁸⁵

Andere reacties vanuit de NIHS die zich tegen Ralbag keren komen onder andere van Hadassa Hirschveld, voorzitter van Kol Chadasj, de grootste fractie in de raad van de NIHS. Zij zegt in het Nieuw Israëlietisch Weekblad van 20 januari 2012 dat het standpunt ingenomen door dhr. Ralbag onverenigbaar is met de “mainstream” van de joodse gemeente in Amsterdam en hij zijn handtekening terug zal moeten trekken. Bovendien zegt ze “We gaan zijn positie bespreken. Over het al dan niet aanblijven van de rabbijn zal in overleg moeten worden besloten.”⁸⁶ In hetzelfde tijdschrift gaan geluiden op als “ondertekenaars van de Verklaring zijn homofob”⁸⁷ en “rabbijnen moeten zich niet bemoeien met wat mensen in hun slaapkamer uitspoken”⁸⁸ hetgeen door Eisenmann beaamd wordt.⁸⁹ Ook het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) meldt op 17 januari 2012 op haar site elk onderscheid naar ras, afkomst of seksuele geaardheid te verwerpen.⁹⁰

De uitgave van het NIW van een week later behandelt op bladzijde 14 en 15 de stelling “De mening dat homo’s “verdwaald” zijn, valt buiten elke tijdszone”. Hierop komen uit verschillende joodse hoeken (o. a. Beith Ha’Chidush en de Nederlands Israëlitische

---

⁸² Eisenmann, R. 2012. ‘Verklaring dagelijks bestuur’, *De joodse gemeente Amsterdam*, geraadpleegd op 16 oktober 2012, beschikbaar op <<http://nihs.nl/2012/01/17/verklaring-dagelijks-bestuur-der-nihs/>>.

Covert, A. 2012. ‘Rabbijn uit functie ontheven na ‘verwerpelijke verklaring’’, *NRC*, geraadpleegd op 1 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/17/rabbijn-aryeh-ralbag-uit-functie-ontheven/>>.

⁸³ Swirc, M. 2012b. ‘De Ralbag-rel: een confrontatie met een lange voorgeschiedenis’, *NIW*, jrg. 147, nr. 17, 8-10.

⁸⁴ Eisenmann, R. 2012, bestuurlijke mededeling, *De joodse gemeente Amsterdam*, geraadpleegd op 16 oktober 2012, beschikbaar op <<http://nihs.nl/2012/01/22/2329/>>.

⁸⁵ Eisenmann, R. 2012, ‘Van het Bestuur, deze week Ronnie Eisenmann – 26 jan’, *De joodse gemeente Amsterdam*, Geraadpleegd op 17 oktober 2012, beschikbaar op <<http://nihs.nl/2012/01/26/van-het-bestuur-deze-week-ronnie-eisenmann-26-jan/>>.

⁸⁶ Swirc, 2012a, 8-9.

⁸⁷ Benima, T. 2012b, ‘Intern probleem’, *NIW*, jrg. 147, nr. 16, 31.

⁸⁸ Swirc, M. 2012c, ‘Opperrabbin, *NIW*, jrg. 147, nr. 16, 13.

⁸⁹ *Amsterdamse opperrabbin op non-actief*, geraadpleegd op 1 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/3126207/2012/01/17/Amsterdamse-opperrabbin-Ralbag-op-non-actief.dhtml>>.

⁹⁰ *Verklaring rabbijnen over homoseksualiteit is verwerpelijk*, geraadpleegd op 1 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.cidi.nl/verklaring-rabbijnen-over-homoseksualiteit-is-verwerpelijk/>>.

Gemeenschap) reacties die zich sympathiserend opstellen tegenover homoseksuelen.⁹¹ Waar ook de liberale rabbijn Menno ten Brink zich achter schaaft.⁹²

Opmerkelijk is dat in het NIW dhr. Ralbag zelf niet aan het woord komt waar dit in algemene, landelijke media wel gebeurt. Maurice Swirc, hoofdredacteur van het NIW, geeft aan dat Ralbag niet bereikbaar was voor de redactie.⁹³ Zo legt Ralbag in het NRC Handelsblad van 17 januari 2012 de verklaring uit als een “boodschap van liefde en compassie”. Tevens zegt hij dat het document niet als een veroordeling aan het adres van homoseksuelen is bedoeld, maar de homoseksuelen juist hoop moet geven.⁹⁴ Homoseksualiteit is volgens Ralbag geen ziekte, maar hij adviseert homoseksuelen wel in therapie te gaan. Ook vermeldt de site van dezelfde krant dat de rabbijn zich genoodzaakt voelde stelling te nemen ten opzichte van het homohuwelijk. Dit doordat het een actuele kwestie in de VS vormt.⁹⁵

Het hele incident rondom rabbijn Ralbag inclusief het feit dat hij op non-actief gesteld werd, bleef niet onopgemerkt in de media. Zowel de Nederlandse als de Europese pers besteedde aandacht aan de kwestie. Ook de Conference of European Rabbis sprak zich uit over de situatie door een brief naar het bestuur van de NIHS te sturen. Hierin verzoeken ze de joodse gemeente geen overhaaste stappen te zetten en de eenheid van de gemeente in de toekomst in gedachten te houden. Bovendien bieden ze zich aan voor een bemiddelende rol tussen dhr. Ralbag en de NIHS.⁹⁶ Hiernaast stuurde Dayan Lichtenstein, hoofd van de Federation of Synagogues in Londen, een e-mail die stelt dat de NIHS het orthodoxe Jodendom “niet langer mag vertegenwoordigen” als de schorsing van rabbijn Ralbag niet wordt teruggedraaid. Daarbij waarschuwt hij voor de gevolgen die dit bestuurlijke besluit zou kunnen hebben. Hierbij haalt hij onder andere de export van Nederlands kosjer vlees naar Groot Brittanie aan en het niet erkennen van echtscheidingspapieren buiten de Amsterdams joodse gemeente.⁹⁷ Deze e-mail stuurde hij op persoonlijke titel.⁹⁸ Ralbag zegt niet verbaasd te zijn over deze dreiging met een Europese boycot.⁹⁹

In een beknopt artikel in het NIW van 3 februari 2012 over de opheffing van de schorsing van rabbijn Ralbag komt vooral de benauwde positie van het bestuur van de NIHS sterk naar voren.¹⁰⁰ Het beschrijft hoe de grootste fractie van de NIHS-raad eerst nog opriep tot het afscheid nemen van rabbijn Ralbag, waar hij nu weer in ere is hersteld in zijn functie. Dit overigens tot grote tevredenheid van andere leden van de raad. Toch blijkt ook uit een artikel in het NIW van 27 januari 2012 dat Ralbags aanstelling al voor zijn ondertekening niet onomstreden was. Onder andere zijn opmerkingen over interreligieuze huwelijken waarvan

---

⁹¹ *Het Forum*, 2012, NIW, jrg. 147, nr. 17, 14-15.

⁹² Brink, M. ten 2012, ‘Compassie en empathie’, *NIW*, jrg. 147, nr. 17, 33.

⁹³ Swirc, M. 2012d. ‘Onaangename woorden’, *NIW*, jrg. 147, nr. 17, 13.

⁹⁴ Haakman, D. 2012, geraadpleegd op 1 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/17/rabbijn-houdt-vol-joodse-homo-moet-in-therapie-gaan/>>.

⁹⁵ Covert, A. 2012, geraadpleegd op 1 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/17/rabbijn-aryeh-ralbag-uit-functie-ontheven/>>.

⁹⁶ Pinedo, D. 2012b, geraadpleegd op 1 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/22/geschorste-opperrabbijn-aryeh-ralbag-voorlopig-niet-naar-nederland/>>.

⁹⁷ *Europese rabbijnen dreigen met actie tegen Amsterdam*, 2012.

⁹⁸ Swirc, 2012b, 8-10.

⁹⁹ Pinedo, D. 2012a, geraadpleegd op 1 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/19/europese-rabbijnen-dreigen-met-boycot-wegens-schorsing-ralbag/>>.

⁹⁹ Pinedo, D. 2012c, geraadpleegd op 1 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/22/interview-opperrabbijn-ralbag-leven-niet-zeker-na-uitspraken-homoseksualiteit/>>.

¹⁰⁰ *Schorsing Ralbag opgeheven*, 2012, *NIW*, jrg. 147, nr. 18, 4.

hij zegt dat een jood die met een niet-jood trouwt spirituele zelfmoord pleegt, worden niet gewaardeerd. Tevens zijn betrokkenheid bij de bouw van een nieuwe synagoge voor de NIHS, waarbij discussie ontstond over het plaatsen van een vrouwenbalkon maakt zijn aanstelling niet onbesproken. Bovendien is er veel onvrede over zijn beperkte aanwezigheid.¹⁰¹ Dit laatste punt wordt ook genoemd door rabbijn Sebbag, welke overigens de ondertekening van de petitie in een veel groter kader plaatst. Hij noemt dat vanwege Ralbags positie binnen het bedrijf Triangle K waarschijnlijk ook financiële en politieke overwegingen een rol hebben gespeeld.¹⁰²

Donderdag 2 oktober 2012 meldt het NRC Handelsblad dat de schorsing van rabbijn Ralbag is opgeheven door het NIK. Het bestuur wil verder met de rabbijn in discussie, maar zegt er wel van overtuigd te zijn dat Ralbag de gemeente en haar gedachtegoed kan blijven ondersteunen.¹⁰³

5.4 Reflectie

Opperrabbijn Ralbag is een duizendpoot. Opgegroeid in New York, tijdelijk in Nederland gewoond en op het moment als rabbijn aan zowel een New Yorkse als een Amsterdamse gemeente verbonden. Daarnaast staat hij aan het hoofd van een multinational voor kasjroet certificaten. Dat deze veelzijdigheid niet altijd gunstig uitpakt, blijkt uit de casus die in dit hoofdstuk wordt besproken. De ondertekening van the Torah Declaration door dhr. Ralbag komt volgens Ronnie Eisenmann voort vanuit de Amerikaanse politieke context. Het debat over het homohuwelijk is in Amerika een actueel onderwerp. Dit onderwerp speelt in de Nederlandse samenleving momenteel een veel minder grote rol. Ralbag tekende de verklaring echter uit naam van zowel zijn Amerikaanse als zijn Amsterdamse gemeente, hetgeen veel mensen bij de NIHS in het verkeerde keelgat schoot. Om deze reden werd de rabbijn in eerste instantie door het bestuur op non-actief gesteld, wat toont hoezeer het standpunt niet binnen de Amsterdams joodse gemeente past. Ook de beroering onder gemeenteleden ondersteunt deze observatie.¹⁰⁴ Een week later zijn de gemeenteraden binnen de NIHS wat gesust. Er wordt inmiddels van beide kanten naar een oplossing gezocht. Hierin lijkt tevens de inmenging van joodse, Europese organen een rol te hebben gespeeld die zich als bemiddelaar aanboden en waarvan Dayan Lichtenstein aangaf de NIHS niet meer als orthodox joodse gemeente te zien als ze rabbijn Ralbag om zijn standpunt over homoseksuelen zouden ontslaan. Hierbij moet echter opgemerkt worden dat Lichtenstein deze uitspraak op persoonlijke titel deed.¹⁰⁵

De ophef binnen de NIHS is te begrijpen binnen de context van de hedendaagse Nederlandse maatschappij. Maar wat communiceert Ralbag nu precies door het ondertekenen van de verklaring en zijn toelichtingen hierop in de media? De verklaring stelt dat er voor homoseksualiteit genezing mogelijk moet zijn. Dit voornamelijk omdat Thora geen voorschriften bevat die niet uitvoerbaar zouden zijn. Ook zou de hoofdboodschap van de verklaring compassie en empathie geadresseerd aan homoseksuelen moeten uitdragen. Dit in de vorm van het aanraden in therapie te gaan. Omdat Thora homoseksualiteit verbiedt, maar

---

¹⁰¹ Swirc, 2012b, 8-10.

¹⁰² Interview met M. Sebbag, Rabbijn AMOS, 22 mei 2013.

¹⁰³ *Ralbag weer aan de slag*, 2012, geraadpleegd op 17 oktober 2012, beschikbaar op <<http://nos.nl/artikel/336601-ralbag-weer-aan-de-slag.html>>.

¹⁰⁴ Groen, J. 2012.

¹⁰⁵ Swirc, 2012b, 8-10.

tegelijkertijd geen onoplosbare situaties voorschrijft zou homoseksualiteit te genezen zijn. Toch zegt Ralbag in een interview in het NRC dat homoseksuelen niet ziek zijn, maar dat ze te kampen hebben met een “innerlijk conflict”. Dit conflict komt volgens Ralbag voort uit het zijn van een gelovige jood en homoseksueel.¹⁰⁶ Opmerkelijk is hoe Ralbag zich niet uitlaat over wat deze therapie precies te weeg zou moeten brengen.

Het feit dat Ralbag spreekt over een “innerlijk” conflict duidt erop dat hij het probleem echt ziet als een probleem van de joodse homoseksueel zelf. Het oplossen is dan ook aan deze persoon. Toch zou je kunnen zeggen dat het conflict deels ontstaat door een van buiten opgelegd stramien afkomstig uit het orthodoxe jodendom. De visie zoals beschreven in de Torah Declaration en ondertekend door Ralbag legt het probleem echter in zijn geheel neer bij de homoseksuele gevoelens die de joodse homoseksueel ervaart.

Dat er in deze situatie sprake is van het fenomeen *einheitsgemeinde* zien we op twee manieren terug. Ten eerste op dezelfde wijze zoals dit begrip ook omschreven wordt in “*Challenge, criticism and Compassion: Modern Jewish Responses to Jewish Homosexuals*” van de Amerikaanse Bonnie J. Morris. Zij beschrijft hoe er vaak de neiging bestaat zoveel mogelijk mensen bij de gemeente betrokken te houden (dit wordt tevens aangehaald in sectie 3.3 *Omgang met homoseksuelen in de praktijk*). De NIHS beschermt haar homoseksuele leden en wil iedereen bij de gemeenschap houden. Nu moet hierbij gezegd worden dat dit hoogstwaarschijnlijk grotendeels veroorzaakt wordt door de accepterende houding tegenover homoseksuelen die over het algemeen aangenomen wordt in Nederland, waar ook de leden van de NIHS bekend mee zullen zijn. Ook is het mogelijk dat de plaats van de joodse gemeente in de Nederlandse maatschappij een grote rol speelt bij het veroordelen van Ralbags ondertekening van de Torah Declaration. Geen verzet tonen naar aanleiding van deze actie zou mogelijk tot een veroordeling van de NIHS in de landelijke media hebben geleid. Bovendien zien we ook in het vervolg van de zaak een poging geen splitsing te laten optreden. Mede door ingrijpen van joodse, Europese organen wordt uiteindelijk besloten Ralbag aan te houden als rabbijn.

Opmerkelijk is het verschil tussen het standpunt dat de gemeenteleden van de NIHS aannemen en de mening die rabbijn Ralbag verkondigt door de verklaring te ondertekenen. Er is dus duidelijk sprake van een verschil tussen de opvatting zoals deze op microniveau een rol speelt en de opinie die op institutioneel niveau verkondigd wordt.

5.5 Conclusie

Naar aanleiding van Ralbags ondertekening van de Torah Declaration ontstaat er ophef binnen de orthodox joodse gemeente van Amsterdam. Deze ophef krijgt bovendien veel aandacht in de landelijke media. Hetgeen opmerkelijk is aangezien er doorgaans weinig over het thema jodendom en homoseksualiteit geschreven wordt. De kwestie krijgt ook niet echt een vervolg, want zodra besloten is dat rabbijn Ralbag aan de NIHS verbonden zal blijven, vinden we in de landelijke media geen berichten meer inzake deze casus. De loop van deze gebeurtenissen lijkt te suggereren dat we hier te maken hebben met een thema is dat moeilijk ligt binnen de orthodox joodse gemeenschap. De uitbarsting rondom Ralbag laat duidelijk zien dat er grote meningsverschillen bestaan binnen deze gemeente. Het streven naar een *einheitsgemeinde* lijkt echter vooral een zwijgcultuur te veroorzaken waarin de omgang met

---

¹⁰⁶ Pinedo, D. 2012c.

homoseksualiteit liever niet besproken wordt. Dit lijkt mede beïnvloed te worden door gezag buiten Nederland, namelijk Europees rabbinate. Hun inmenging in de kwestie lijkt een aanzienlijke rol te hebben gespeeld in het aanblijven dhr. Rabag. Waarmee het verschil tussen de opinie op microniveau en institutioneel niveau geïllustreerd wordt.

6. Onderzoek naar omgang in verschillende gemeentes (NIK, LJG, Beth Hachidush)

Interviews

Om een beeld te krijgen van de huidige situatie binnen de Nederlands joodse gemeentes zijn er een drietal interviews gehouden. Zowel bij een orthodoxe (AMOS), een liberale (LJG) en een reform gemeente (Beith Ha'Chidush) is een rabbijn geïnterviewd. Dit heeft ertoe bijgedragen dat een vergelijking gemaakt kon worden tussen de verschillende insteken van de gemeentes, specifiek met betrekking tot hun houding ten opzichte van homoseksualiteit. Vervolgens zijn deze interviews geanalyseerd met het in hoofdstuk 2 geïntroduceerde theoretisch kader en wordt een typering van de houdingen gemaakt met behulp van de classificatie van Roslyn Wright.

6.1 Menachem Sebbag (AMOS)

De AMOS gemeente maakt deel uit van de NIHS en bevindt zich dus in het meer orthodoxe deel van het joodse spectrum binnen Nederland. Voor het interview bij deze gemeente is rabbijn Sebbag benaderd, medeoprichter van deze gemeente.

6.1.1 Achtergrond Menachem Sebbag

Rabbijn Menachem Sebbag, zoon van een Marokkaanse vader en Irakese moeder, is geboren en getogen in Engeland. Na een jeugd waarin het warme jodendom uit het middenoosten een grote rol speelde vertrok hij naar het noorden van het land om daar zijn studie in een jesjiwe voort te zetten. Hierop volgde hij in Israel nog vier jaar een rabbinale studie waarna hij getrouwd is met zijn Belgische vrouw. Samen zijn ze in Amsterdam gaan wonen, waar dhr. Sebbag zijn rabbinale studie voortzette. In eerste instantie was dit voor twee jaar vastgezet, maar het fulltime studeren (zeven dagen per week á tien uur per dag) beviel zo goed dat het uitgroeide tot zeven jaar. De periode van zich in alle rust verdiepen in de theologie noemt Sebbag de mooiste tijd van zijn leven. Hoewel, zo geeft hij aan, het natuurlijk wel lastig was als getrouwd man met kinderen. Na zeven jaar wilde hij echter iets gaan bijdragen aan de wereld. De keus om dit in Nederland te doen kwam werd vooral gemotiveerd door de aanstelling die dhr. Sebbag bij de synagoge in de Gerard Doustraat (Amsterdam) had. Al tijdens zijn studie trad hij hier regelmatig op als rabbijn. De band die hieruit voortvloeide, maakte dat hij besloot in Amsterdam te blijven. Tevens werd hij op dat moment aangesteld als jeugd-rabbijn van het NIK. Dit trok veel jeugd naar de Gerard Dou-synagoge.

Hierop is rabbijn Sebbag verder de joodse wereld ingedoken. Hij is les gaan geven op het Nederlands Israëlitisch Seminarium en is hier ook nog een periode studietoelichting geweest. Vervolgens trad Sebbag in de functie van directeur van het joods begrafeniswezen. Hierover geeft hij aan dat hij het als zeer prettig ervoer financieel onafhankelijk te zijn en ook niet gebonden te zijn aan een gemeente. Dit vooral in verband met het aannemen en uitdragen van zijn eigen mening hetgeen Sebbag met overtuiging en geloofwaardigheid wil doen.

Uiteindelijk is rabbijn Sebbag met zijn familie naar Amstelveen verhuisd, wat ervoor zorgde dat hij zijn taken bij de Gerard Dou-synagoge moest neerleggen. Ook verruilde hij na vijf jaar

de begrafeniswereld voor een baan als geestelijk verzorger bij defensie die hem tot op heden zeer goed bevalt. Onder andere het samenwerken met collega's van andere religies speelt hierin voor dhr. Sebbag een belangrijke rol. Binnen defensie komt men regelmatig multiculturele en multireligieuze situaties tegen, waarbij dat elders in de maatschappij niet het geval is. Volgens Sebbag komt dit door het gemeenschappelijke doel, namelijk het bedrijf moreel en gezond te houden, en doordat de theologische verschillen geen reden vormen elkaar niet te respecteren.

Hoewel rabbijn Sebbag als jeugdrabbijn aan het NIK verbonden is, heeft hij sterke kritiek op de organisatie binnen het kerkgenootschap. Grond van deze kritiek is onder andere het drastisch teruglopen van het ledenaantal van de joodse gemeenten. Sebbag wil hier graag iets aan doen door een frisse wind door joods Nederland te laten waaien. Doordat hij zelf niet gebonden en verbonden is aan een specifieke synagoge en bovendien een goed beeld heeft van wat in andere gemeenschappen zoals die in London en België goed werkte, ziet hij zichzelf als zeer geschikt voor het in gang zetten van deze vernieuwing. De positieve insteek die hij hierbij hanteert, spreekt vooral jongeren erg aan.

6.1.2 Schets AMOS

Eerste resultaat van deze frisse wind was de oprichting van AMOS (Amsterdamse Moderne Orthodoxe Sjoel). Nadat Sebbag bij het bestuur van het NIK zijn ontevredenheid over de reglementen had geuit en tevens vroeg om verandering in de opzet van de organisatie werden er vanuit het NIK geen stappen ondernomen. Dit heeft ertoe geleid dat Sebbag in 2011 zijn eigen gemeente oprichtte, AMOS. Deze moderne orthodoxe stroming was op dat moment nieuw in Nederland. AMOS baseert zich op dezelfde uitgangspunten als het orthodoxe jodendom. Hieronder vallen onder andere een geloof in een goddelijk bestaan, het geloof in de Messias en het geloof in schriftelijke en mondelinge leer als door God gegeven. Het modern orthodoxe jodendom volgt echter geen dogmatische leerwijze maar houdt eerder een oplossingsgerichte instelling aan. Als bepaalde zaken niet verboden zijn vanuit Thora, zijn ze dus toegestaan. Sebbag zegt: "het gaat erom je leven zo rijk en ingevuld mogelijk te maken met gebruik van de tradities en spiritualiteit van God". Opmerkelijk is dat hierin echter van een aantal tradities afstand wordt gedaan, die volgens Sebbag in een tijdsgebonden situatie ontstaan zijn en misschien in deze tijd niet meer van toepassing zijn. Een moderne orthodoxe jood zal deze tradities niet zien als een verplicht joods gebruik, maar zal eerder op zoek gaan naar een meer tijdgebonden insteek.

In de insteek van AMOS zien we veel dingen terug die rabbijn Sebbag belangrijk vindt. Zo noemt hij de mogelijkheid om in alle vrijheid discussie over allerlei onderwerpen te kunnen voeren. Hierbij worden ook onderwerpen als homoseksualiteit en de vrouwenbewegingen, die tot voor kort binnen heel orthodox joods Nederland nog taboe waren, niet gemeden. Het moderne orthodoxe jodendom stimuleert vooral het zelf denken om op basis daarvan zelf een mening te vormen, hierbij echter wel de traditionele regels in acht nemend.

Het bezoekersprofiel van AMOS is zeer gevarieerd. Dhr. Sebbag geeft aan dat er mensen komen die zelf in de jesjiwe hebben geleerd, sommigen hebben zelfs een rabbinale graad. Maar de diensten worden ook bijgewoond door mensen die buiten deze gemeente niets te maken hebben met een joodse organisatie. Zij komen voor de gezelligheid.

Rabbijn Sebbag trok met de diensten bij AMOS zeer veel leden weg bij andere Amsterdamse gemeentes. Dit heeft ertoe geleid dat er binnen de NIHS toch een reorganisatie heeft

plaatsgevonden. In deze herstructurering is een koepelorganisatie gevormd met daaronder onafhankelijke gemeentes die zelf onder andere hun rabbijn aanstellen. Ook AMOS valt nu onder deze vernieuwde koepelorganisatie.

6.1.3 Homoseksualiteit

Voor Sebbags benadering van homoseksualiteit speelt het onderscheid tussen wat God wil en wat de mens wil een grote rol. Sebbag legt dit uit door te zeggen dat we zaken die wij zelf belangrijk vinden regelmatig als goddelijke opdracht gaan zien. Zo kennen we goddelijke autoriteit toe aan bepaalde geboden en verboden die dat in eerste instantie niet of in mindere mate hadden. Homoseksualiteit valt hieronder volgens Sebbag. De homoseksuele levensstijl wordt in Thora een afschuw genoemd en duidelijk verboden. Het is echter zo dat mensen hieraan zeer zwaar zijn gaan tillen. Als voorbeeld noemt Sebbag de vergelijking met overspel. Thora schrijft hiervoor dezelfde straf voor, voor God wegen beide overtredingen even zwaar. In onze maatschappij wordt er echter een ander gewicht aan toegekend. Deze door de mens ingestelde categorieën hebben volgens Sebbag te maken met angst. Het toestaan van homoseksualiteit zou bij eenieder twijfels oproepen als “misschien word ik morgen wel homo en hoe moet ik mijn leven dan inrichten” of over de onmogelijkheid kleinkinderen te krijgen. Rabbijn Sebbag noemt deze houding compleet onverantwoord en voegt hier bovendien aan toe dat het volgens hem de basis van de joodse filosofie aan de kant schuift. Het idee dat je een ander mens niet mag beoordelen, voordat je zelf in zijn schoenen hebt gestaan, wordt op deze wijze niet nageleefd. Ook onderbouwt hij zijn afkeuring over deze houding met de theologische overtuiging dat wij niet gerechtvaardigd zijn om gradaties in goddelijke wetten aan te brengen. “Homoseksualiteit is theologisch niet anders dan enig ander verbod van de bijbel”, aldus Sebbag. Bij AMOS wordt een zeer individualistische methode aangehouden. Er wordt niet bepaald of jouw levensstijl wel goed is of niet, dit oordeel is aan God. Hierin spelen vele factoren een rol zoals de wetgeving zelf, de omstandigheden en het karakter van de persoon. Bovendien, zo zegt Sebbag, zou je als je mensen wil veroordelen als gevolg van het overtreden van de regels in Thora dit ook consequent moeten doen. Hetgeen betekent dat overspelige mensen even zwaar veroordeeld moeten worden als homoseksuelen. Dhr. Sebbag wil echter benadrukken dat gedragingen en acties van mensen wel beoordeeld kunnen worden door de rabbijn.

In Thora vinden we niet voor ieder verbod dezelfde straf. Deze verschillende straffen worden door de rabbijnen uitgelegd als een gradatiesysteem. Homoseksualiteit valt volgens Sebbag ook binnen dit systeem. In dit kader wijst hij echter nogmaals naar de andere bepalende factoren die volgens hem voor God een rol kunnen spelen bij het vormen van een oordeel. Het is niet aan ons als mensen om dit oordeel te vellen. Bovendien zolang je persoonlijk geen homoseksuele behoeftes hebt, is dit vers voor jou overbodig. Het is slechts van toepassing als jij er als individu mee geconfronteerd wordt. De persoon voor wie het relevant is, moet zelf bepalen hoe hij of zij ermee omgaat. Sebbag stelt hier duidelijk dat hij het niet eens is met de wijze waarop meestal met deze zaken omgegaan wordt: een geestelijk leider doet een uitspraak en dat is dan algemeen geldig. Het zelf nadenken, zelf een oordeel vormen en voor jezelf bepalen hoe je met dit verbod omgaat, blijft voor rabbijn Sebbag een belangrijk gegeven.

Op de vraag hoe hij het niet toepassen van de straffen (o.a. voor homoseksualiteit) zoals genoemd in Thora ziet, antwoordt dhr. Sebbag dat deze straffen zijn bedoeld als afschrikmiddel. De categorieën zoals deze zijn aangebracht geven het gewicht van de overtreding in de ogen van God aan. Zo zijn er lijfstraffen en doodstraffen, met daarbinnen

ook weer gradaties. Bij het lezen van de verzen waarin deze doodstraffen beschreven staan moet men zich volgens Sebbag echter twee dingen goed realiseren. Ten eerste als men de Talmoedische verhalen erop naleest, zal men zien dat de doodstraf enkel werd toegepast als God beaamd had dat dit moest gebeuren. Ten tweede kan men zich afvragen of de beschreven straf letterlijk genomen moet worden. Of wordt deze slechts genoemd om het niveau van de overtreding aan te geven? Vandaag de dag is er geen enkel bet din dat de doodstraf toestaat, zonder goddelijke aanwezigheid. Sebbag voegt hier aan toe dat de houding tegenover homoseksualiteit zich veelal kenmerkt door uitsluiting, hetgeen volgens hem misschien nog wel erger is dan de doodstraf.

6.1.4 Ritueel

Er bestaat binnen het NIK geen mogelijkheid voor een partnerschapritueel voor mensen van gelijk geslacht. Hier zegt rabbijn Sebbag ook niet voor te zijn. Want, zegt hij, zoals hij niet iemand ten kwade wil beoordelen, wil hij ook niet iemands acties ten goede bevestigen. Door het uitvoeren van een ritueel gebeurt dit laatste juist wel volgens Sebbag. Bij AMOS worden homoseksuelen niet beoordeeld en niet uitgesloten. Ze zijn welkom in de gemeente, maar een bevestiging van de relatie is niet mogelijk. In reactie op de Brit Ahava, het partnerschapritueel dat bij de LJG wel mogelijk is, zegt Sebbag dit prima te vinden, zolang een consequente theologie gevolgd wordt. Als je echter je eigen uitgangspunten niet volgt, omdat het je toch niet goed uitkomt vanuit diplomatieke of politieke overweging of vanuit financieel belang, heeft rabbijn Sebbag hier grote moeite mee.¹⁰⁷

6.1.5 Analyse

Menachem Sebbag is een relatief jonge rabbijn (42 jaar) en is duidelijk zeer enthousiast om binnen joods Nederland dingen organiseren, maar ook te hervormen. Na jaren van studie wil hij graag iets terugdoen voor de joodse gemeenschap en ziet hiertoe een mogelijkheid in het nieuw leven inblazen van het orthodoxe jodendom in Nederland. Het feit dat hij niet in de Nederlandse joodse gemeenschap is opgegroeid, lijkt hierbij in zijn voordeel te werken. Het zorgt ervoor dat hij het systeem met frisse blik kan bekijken en bekritisieren. Toch handhaaft hij zijn positie binnen de NIHS door AMOS op te richten en deze gemeenschap uiteindelijk op te laten nemen binnen de nieuwe koepelorganisatie. De visie van AMOS baseert zich op dezelfde uitgangspunten als het orthodoxe jodendom, maar hanteert daarbij geen dogmatische leerwijze maar eerder een oplossingsgerichte insteek. Opmerkelijk is dat hierbij afstand gedaan wordt van oude, niet door de Thora verplichte tradities en op zoek wordt gegaan naar een meer moderne aanpak. Hierin speelt de vrijheid van discussie, ook over onderwerpen die binnen orthodox joods Nederland grotendeels nog als taboe worden gezien, een grote rol. Tevens heeft AMOS het zelf nadenken en op basis daarvan een mening vormen hoog in het vaandel staan. Wel worden hierbij de traditionele regels in acht genomen.

Ten opzichte van homoseksualiteit hanteert AMOS een houding van afkeur, maar veroordeelt de homoseksuele bezoekers niet. Dit hangt sterk samen met het idee dat het oordelen uiteindelijk aan God is. Bovendien mag je volgens de joodse filosofie een mens niet beoordelen, voordat je zelf in zijn schoenen hebt gestaan, aldus Sebbag. Ook zijn mensen niet gerechtvaardigd zelf gradaties in de goddelijke wetten aan te brengen. Er is echter wel een gradatiesysteem aanwezig in Thora, maar dit is afkomstig van God. De straffen zoals deze staan beschreven in het geschrift geven de niveaus van ernst van het vergrijp weer. Deze

---

¹⁰⁷ Interview met M. Sebbag, Rabbijn AMOS, 22 mei 2013.

straffen worden echter niet uitgevoerd zonder nadrukkelijke goddelijke aanwezigheid. Functie van dit systeem is mensen afschrikken van bepaalde handelingen. Deze manier van redeneren ondersteunt duidelijk de houding waarbij het oordelen aan God wordt overgelaten en niet aan mensen is.

Hiernaast is de individuele insteek een belangrijk kenmerk van AMOS. Een verbod is enkel op jou van toepassing als je je in een relevante situatie bevindt. Eenieder moet zelf verantwoording afleggen tegenover God, waarbij volgens Sebbag meerdere factoren een rol spelen als omstandigheden en het karakter van de persoon in kwestie. Ook hier zien we het belang terug dat binnen AMOS gehecht wordt aan het zelf kritisch bestuderen van de bronnen en vervolgens voor jezelf bepalen hoe hiermee om te gaan. Hoe jij omgaat met de opdrachten in Thora is aan jou. Opmerkelijk is dat dhr. Sebbag hier aan toevoegt dat gedragingen en acties echter wel beoordeeld kunnen worden door de rabbijn. De onderbouwing die Sebbag gebruikt voor feit dat er geen mogelijkheid voor een partnerschapritueel voor mensen van gelijk geslacht bestaat binnen AMOS lijkt hier echter strijdig mee te zijn. Hij verklaart de afwezigheid van een ritueel met de uitleg dat hij iemand niet ten kwade wil beoordelen, maar dat hij iemands acties niet ten goede wil bevestigen. De opmerking dat de rabbijn gedragingen en acties wel kan veroordelen lijkt dus moeilijk verenigbaar met de aanmoediging tot discussie en de individuele insteek die binnen AMOS bestaat.

Aangezien rabbijn Sebbag openlijk het standpunt aanhangt dat homoseksualiteit onomstreden verboden wordt in Thora, kunnen we in het kader van de theorie van Michel Foucault stellen dat er in de houding van AMOS ten opzichte van homoseksualiteit wel degelijk sprake is van onderdrukking. Toch blijkt uit Sebbags boodschap ook duidelijk dat heteroseksualiteit als norm wordt aangehouden, hetgeen meer gezien kan worden als de stimulering waar Foucault over spreekt.

6.1.6 Typering volgens Wright

De houding ten opzichte van homoseksualiteit zoals deze gehanteerd wordt binnen AMOS kunnen we typeren als *tolerantie*. Sebbag geeft wel aan dat er in Thora staat dat homoseksualiteit verboden is en dat er een manier moet worden gevonden om daarmee om te gaan. Het is echter aan de homoseksueel zelf om te bepalen hoe hij/zij deze manier van omgang invult. Er bestaat dan ook openlijk geen afkeer van de homoseksueel. Deze wordt eerder *getolereerd* gezien de afkeer noch goedkeuring die gegeven wordt aan de homoseksueel als persoon. Wel wordt heteroseksualiteit heel duidelijk als norm aangehouden en is homoseksualiteit een afwijkende seksuele voorkeur. Hiermee zien we ook *heteroseksisme* zoals Roslyn Wright dat in haar proefschrift beschrijft terug. Hetgeen beaamd wordt door het feit dat er binnen AMOS niet op een duidelijke wijze rekening gehouden wordt met mensen die geen hetero zijn.

6.2 Menno ten Brink (LJG)

De LJG Amsterdam valt onder de overkoepelende organisatie Het Verbond, waar alle progressief joodse gemeenschappen van Nederland deel van uit maken. Het interview binnen deze stroming is gehouden met Menno ten Brink, van jongs af aan een actief lid binnen deze gemeente.

6.2.1 Achtergrond Menno ten Brink

Tegenwoordig is dhr. ten Brink verbonden aan de LJG Amsterdam als rabbijn. Zijn levenspad naar deze positie is gevuld geweest met zeer uiteenlopende bezigheden. Opgegroeid in Amsterdam waren zijn ouders in eerste instantie lid van de orthodox joodse gemeente. Toen dhr. ten Brink een jaar of zes was, zijn ze echter overgestapt naar de liberale gemeente; het begin van een actief lidmaatschap. Zijn ouders zijn altijd zeer betrokken geweest bij de gemeente door in diverse commissies en besturen te zitten. Hierdoor is dhr. ten Brink als het ware vanzelf de LJG ingerold, hetgeen zich uitte in onder andere lesgeven in het joods kinderonderwijs, optreden als jongerenwerker en voorzitter zijn van verschillende joodse verenigingen. Daarbij lijkt ook het voorgaan van een joodse gemeente genetisch bepaald te zijn. De grootvader van dhr. ten Brink trad al op als chazan, ten Brink zelf is nu in dienst als rabbijn en ook zijn zoon leidt als chazan diensten in de LJG Amsterdam.

Toch is de weg naar het rabbijnschap in Amsterdam geen directe geweest. Na zijn middelbare school deed ten Brink eerst een opleiding tot jurist. De joodse gemeente bleef echter lonken en begin jaren negentig besloot dhr. ten Brink na een ontmoeting met het hoofd van de rabbijnenopleiding aan het Leo Baeck college te London deze opleiding te gaan volgen. Hiervoor verhuisde hij met zijn gezin naar London. De keuze voor dit programma werd voornamelijk gemotiveerd door het feit dat dit op dat moment de enige opleiding tot liberaal rabbijn in Europa was. Het betreft een voltijd opleiding waarin college gevolgd wordt, maar ook werkgroepen plaatsvinden en er veel ruimte is voor werken in de praktijk. Zo moeten studenten onder andere gemeentes leiden als studentrabbijn. Een alternatief was de Verenigde Staten of Israël geweest. Ten Brink geeft echter aan het ook belangrijk te vinden binnen de Europese invloedsfeer te blijven, daar deze verschilt van de sfeer in andere werelddelen.

Ook is Menno ten Brink 12 jaar lang verbonden geweest aan Defensie als krijgsmachtrabbijn. Dit houdt in dat hij in de taak van pastoraal werker voor de psychische ondersteuning van de joodse militairen zorgde. Tijdens deze aanstelling stond hij onder andere militairen bij die betrokken zijn geweest bij de massamoord in Srebrenica. Ten Brink ervoer het als een intense, zware functie, maar haalde er daarnaast veel voldoening uit. Tevens vertelt hij hoe zijn werk als krijgsmachtrabbijn erg verschilde van het werk dat hij nu voor de joodse gemeente verricht. Het meebouwen aan een joodse gemeenschap en zoveel mogelijk kennis aanreiken ervaart hij als plezierig. Natuurlijk heeft het ook een lastige kant, zo stelt hij, “iedereen heeft een mening, en steekt hem ook niet onder stoelen of banken”.

6.2.2 Schets van LJG Amsterdam

In de Liberaal Joodse Gemeente van Amsterdam worden twee diensten per week gehouden, eenmaal op vrijdagavond en een shabbatochtend dienst (op zaterdagochtend). Op het moment van schrijven vindt een proef plaats om hier een vroege dienst op vrijdag aan toe te voegen, waar mensen meteen uit hun werk naartoe kunnen, alvorens ze thuis gaan eten en shabbat met hun familie vieren. Ook zijn er iedere feestdag diensten, zowel de avond ervoor als op de dag zelf.

De gemeente telt ongeveer 980 familie-eenheden die lid zijn. Dit komt uit op omstreeks 2200 leden. Over de leeftijdsverdeling hiervan kan dhr. ten Brink naar schatting zeggen dat er 150 leerlingen op joodse les zitten (onderwijs voor kinderen van 4 tot 13 jaar), waar jonge gezinnen aan vasthangen. Een ander groot gedeelte van de gemeente wordt ingevuld door de categorie “babyboomers” oftewel mensen in de zestig. De twintigers en dertigers vormen een minderheid. De jonge gezinnen zijn vooral actief rondom joodse les, de overige actieve leden

zijn vooral oudere mensen. Op het moment is er sprake van gestage groei, waarbij Menno ten Brink ook het nieuwe gebouw noemt, dat uiteenlopende mogelijkheden biedt als joods “community center”.

Over de levensbeschouwing van de gemeente benadrukt dhr. ten Brink dat het niet om een orthodoxe maar om een liberale gemeente gaat. De gemeenschap volgt dus een liberale kijk op de wereld. De gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen is hierin ongelooflijk belangrijk. Verder komt in het interview naar voren dat leren door veel leden zeer belangrijk wordt gevonden en dat de sociale/culturele kant van het Jodendom ook een grote rol speelt. Toch is religie de kern van de gemeenschap volgens ten Brink.

6.2.3 Omgang met homoseksualiteit

Op de vraag of er schriftelijk zaken zijn vastgelegd wat betreft omgang met homoseksualiteit binnen de LJG Amsterdam antwoordt dhr. ten Brink ontkennend. Wederom noemt hij de gelijkwaardigheid van mensen, die de LJG hoog in het vaandel heeft staan. Dit betekent dat niet alleen het geslacht niet belangrijk is bij het in aanmerking komen van een lidmaatschap, ook de seksuele voorkeur is niet van belang. Iedereen die door de gemeente als joods wordt beschouwd (zoals besloten door de rabbijn) kan lid worden. Rabbijn ten Brink geeft wel aan dat er jarenlang wat vreemd tegen homoseksualiteit aan werd gekeken, maar wijdt dit aan de tijdsgeest. Naar zijn weten is er nooit een punt van gemaakt dat iemand homoseksueel was. Wel voegt hij hier aan toe dat twintig jaar geleden een homoseksuele rabbijn misschien niet zou zijn geaccepteerd. In de huidige gemeente is er in principe geen enkele belemmering voor een homoseksueel om rabbijn, chazan of gabbai te zijn. De gemeente heeft ook een homoseksueel met een aanstelling als chazan in dienst gehad. Wel zegt ten Brink dat als er nu een homoseksuele rabbijn zou komen de gemeente daar misschien nog wel moeite mee zou hebben. De rabbijn heeft immers een voorbeeldfunctie die een aantal mensen misschien toch nog het liefst ingevuld zouden zien door een getrouwde heteroseksueel met kinderen. Homoseksualiteit als onderwerp vormt echter geen taboe, aldus ten Brink. Ook geeft hij aan expliciet veel tegengas tegen de orthodoxe Rablag te hebben gegeven. Voor de opvatting dat homoseksualiteit een ziekte zou zijn die te genezen is, is binnen de LJG geen plaats.

Over de teksten in Thora die homoseksualiteit bespreken zegt rabbijn ten Brink deze totaal onacceptabel te vinden in deze tijd. De oorsprong van het verbod ligt in het niet toestaan van het verspillen van zaad. Zo zorg je er namelijk voor dat er geen nakomelingen zijn. “Je zou het zelfs zo kunnen interpreteren dat als mannen het met elkaar doen, dat ze ervoor kiezen dat je doodgaat, want er is geen opvolging”, aldus ten Brink. “Je naam sterft uit, je geslacht sterft uit”. Dhr. ten Brink brengt hier echter tegenin dat het in deze tijd niet mogelijk is om alle wetten uit Thora na te leven. De orthodoxie zegt zich wel te houden aan de wet betreffende homoseksualiteit, maar, zo zegt ten Brink, doet dit ook maar deels. Als iemand zich namelijk schuldig maakt aan homoseksuele praktijken behoort deze volgens Thora ter dood gebracht te worden. Ook binnen de orthodoxie zou dit ondenkbaar zijn. Rabbijn ten Brink benadrukt het belang van het op een modernere manier, zoals passende bij de huidige maatschappij, omgaan met deze millennia oude regels.

6.2.4 Ritueel

Binnen de LJG's bestaat sinds enkele jaren de mogelijkheid voor homoseksuelen om een *brit ahava* te hebben, in de volksmond homohuwelijk genoemd. Rabbijn ten Brink zegt hierover: “als je als liberaal joodse gemeente beweert dat je in de moderne maatschappij staat en dat je

een moderne joodse gemeente bent, dan vind ik ook dat je in dat soort zaken mee moet gaan met de moderne tijd”. Hij geeft tevens aan dat Amerika duidelijk de voortrekker is in dit soort zaken. Dus toen de *conservative* beweging in de VS (waar de Nederlandse LJG’s zich aan spiegelen) groen licht gaf voor een ceremonie tussen twee homo’s bood dit ook mogelijkheden voor de liberale gemeentes in Nederland. Voor meer achtergrond informatie is naast rabbijn ten Brink ook rabbijn Tamarah Benima geïnterviewd. Zij is, naast Menno ten Brink, nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling van de *brit ahava*.

Voor het proces van het ontwikkelen van de *brit ahava* in werking werd gezet, zijn er een tweetal gelegenheden geweest waarbij leden van de LJG’s gepolst zijn omtrent een partnerschapritueel voor homoseksuele leden. Rabbijn ten Brink heeft tijdens een rosj hasjana dienst (joods Nieuwjaar) gepleit voor een ceremonie voor mensen van gelijk geslacht. Hierop volgde echter geen actie. Aanleiding voor dit experiment was het openstellen van het huwelijk voor homoseksuelen binnen de Nederlandse staat. Ook heeft rabbijn David Lilienthal op een landelijke oneg sjabbat (landelijke sjabbat viering) in 2006 het vraagstuk van de *brit ahava* voorgelegd aan de aanwezigen. Er kwamen daar geen negatieve reacties. Uiteindelijk is de directe aanleiding tot het opstellen van een partnerschapritueel voor homoseksuelen van zeer praktische aard geweest. Twee mannen, beiden nog lid van de NIHS (Nieuw Israëlitische Hoofd Synagoge), wilden graag een ceremonie en benaderden hiervoor Tamarah Benima.¹⁰⁸ Hierop is het idee voor een dergelijk ritueel voorgelegd bij het Nederlands college van (liberale) rabbijnen met behulp van discussies en bronnenmateriaal. Dit college is unaniem tot een positief besluit gekomen. Hierna is het voorstel naar Het Nederlands Verbond voor Progressief Jodendom gegaan, wat ook zijn toestemming heeft gegeven. Ook alle liberale gemeentes van Nederland hebben hun steun gegeven aan het initiatief. Benima vertelt dat ze niet zeker weet hoe en of dit is teruggekoppeld naar de gemeenteleden, volgens haar was het meer een kwestie van de leden op de hoogte stellen. En doordat de rabbijnen zelf de initiatiefnemers waren, hoefde er geen toestemming van hoger orde verkregen te worden.

Eén van de problemen die binnen het college van rabbijnen werd aangedragen om geen partnerschapritueel voor homoseksuelen te ontwikkelen, was het ontbreken van een procedure voor scheiding. Hier is echter overheen gestapt met het idee dat dit probleem wordt opgelost tegen de tijd dat het zich aandient. Daarbij is een duidelijke scheidingsprocedure bij een heteroseksueel huwelijk vooral van belang als er sprake is van kinderen. Dit in verband met *mamzeriem* (kinderen geboren uit een overspelige relatie of incest of die zelf een *mamzer* als ouder hebben). In deze situatie is er geen vruchtbaarheid in het spel en ook geen kinderen, dus dat vormde geen probleem. Momenteel verkeert de Liberaal Joodse Gemeenschap dus in een soort tussenperiode: de *brit ahava* is mogelijk, een proces voor scheiding is echter nog niet opgesteld.

Voor de mate waarin je een rabbijn kan verplichten een *brit ahava* te sluiten is het model van de *conservative* beweging uit de VS aangehouden. Dit betekent dat een rabbijn een *brit ahava* mag sluiten zonder dat hij/zij de rabbijntitel verliest of uit de rabbijnen organisatie wordt gegooid of de gemeente uit gezet wordt.

Het hele proces heeft slechts een aantal maanden geduurd. Dit voornamelijk doordat de datum van het burgerlijk huwelijk van het betrokken homopaar al vast stond en de voorkeur gegeven werd aan het laten plaatsvinden van de ceremonie in de synagoge op dezelfde datum. Bij het

---

¹⁰⁸ Tamarah Benima op het moment rabbijn bij LJG Brabant en LJG Noord Nederland en lid bij LJG Amsterdam. Hiervoor heeft ze een opleiding aan het Nederlandse Levisson Instituut gevolgd en daarnaast een bachelor Hebreeuwse taal aan de Universiteit van Amsterdam.

proces waren naast rabbijn Benima, rabbijn ten Brink en rabbijn Lilienthal ook nog rabbijn Kine Sittig betrokken. De laatste twee vooral in verband met de liturgische kant van de zaak. Zij hebben zich gebogen over de wijzigingen in de handelingen en in de tekst zoals uitgesproken tijdens de ceremonie. Hierbij was de algemene discussie of de voorkeur gegeven zou moeten worden aan het zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke huwelijksprocedure blijven of het ritueel met meer vrijheid te veranderen. Er is gekozen om enkel de knelpunten aan te passen. Dus alleen waar de tekst niet van toepassing is op mensen van gelijk geslacht zijn wijzigingen aangebracht. Denk hierbij aan het veranderen van *bruidegom en bruid* in *bruidegoms*. Ook is er een stuk in de ceremonie waar de man iets waardevols aan de vrouw geeft. Dit is vervangen door het samen omhooghouden van een zakje met waardevolle inhoud. Tevens wordt de trouwformule die een man tegenover een vrouw uitspreekt, basisbestanddeel van het huwelijk, niet uitgesproken. Hier is een andere tekst voor in de plaats gekomen, namelijk de tekst die gezegd wordt als een man tefillin (gebedsriemen) legt. Het handhaven van de naam *choepa* (joods huwelijksritueel) was ook niet mogelijk. Voornamelijk omdat het juridisch gezien een andere situatie is. Er is toen gekozen voor de naam *brit ahava*, letterlijk vertaalt “verbond van liefde”. Waarvan Benima zegt: “waar ik overigens wel blij mee ben [...] het gaat om de liefde tussen die twee mensen”.¹⁰⁹

Mevrouw Benima geeft aan tijdens het ontwikkelingsproces van de ceremonie door een persoon te zijn aangesproken die een partnerritueel voor homoseksuelen in de synagoge echt niet vond kunnen. Dit betrof iemand met orthodoxe achtergrond. Verder zijn er ook nadat de hele procedure doorlopen was geen negatieve reacties gekomen, voor zover Benima weet. Ze vertelt dat ze zelfs vanuit orthodoxe hoek zeer positieve reacties heeft ontvangen.

In januari 2011 is in de synagoge van de LJJ Amsterdam de eerste *brit ahava* gesloten door Tamarah Benima en Menno ten Brink. Een jaar later zijn er in dezelfde synagoge nog twee Israëliische mannen verbonden met de *brit ahava*. Hierna zijn er geen ceremonies van dit soort meer geweest. Met het mogelijk maken van het ritueel is dus niet voorzien in een grote behoefte. Wel is er in ruime mate in de landelijke media bericht over het feit dat het nu binnen de Nederlandse Liberaal Joodse Gemeentes een mogelijkheid bestaat voor homoseksuelen om een partnerschapritueel te hebben.¹¹⁰

6.2.5 Analyse

Als we het interview met rabbijn ten Brink kritisch bekijken met in ons achterhoofd de vraag welke voor liberale gemeenten typerende kenmerken naar voren komen, vallen enkele punten op. Ten eerste speelt het begrip gelijkwaardigheid een zeer grote rol: gelijkwaardigheid van geslacht, maar ook gelijkwaardigheid van seksuele voorkeur. Iedereen die zoals besloten door de rabbijn als joods beschouwd wordt, kan lid worden. Alle leden worden gelijkwaardig

---

¹⁰⁹ Interview met T. Benima, Rabbijn LJJ Noord Nederland en LJJ Brabant, 22 april 2013.

¹¹⁰ *Verbond van liefde voor joodse homo's*, geraadpleegd op 10 mei 2013, <<http://www.coc.nl/geloof-cultuur/verbond-van-liefde-voor-joodse-homos>>.

Eerste joodse homorelatie gezegend, geraadpleegd op 10 mei 2013m <<https://www.coc.nl/geloof-cultuur/eerste-joodse-homorelatie-gezegend>>.

Eerste joodse homohuwelijk in Nederland gesloten, geraadpleegd op 10 mei 2013, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/article/detail/1825184/2011/01/17/Eerste-joodse-homohuwelijk-in-Nederland-gesloten.dhtml>>.

Verbond van liefde voor Joodse homo's, geraadpleegd op 10 mei 2013, <<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1806242/2010/12/07/Verbond-van-liefde-voor-Joodse-homo-s.dhtml>>.

behandeld. Ook noemt ten Brink dat er veel plaats is voor de sociale/culturele kant van het jodendom. Toch is religie de kern van de gemeenschap volgens ten Brink.

Een ander belangrijk begrip dat naar voren komt is de tijdsgeest. Dhr. ten Brink geeft aan dat het binnen de LJG Amsterdam nooit een probleem is geweest dat iemand homoseksueel is. Een homoseksueel als rabbijn, was vroeger echter wel lastig. Dat is nu geen probleem meer, meldt ten Brink eerst. Later zegt hij echter dat de gemeente misschien toch nog wel moeite zou hebben met een homoseksuele rabbijn, omdat een rabbijn een voorbeeldfunctie vervult. Toch zien we dat er binnen de LJG Amsterdam een ontwikkeling naar een meer accepterende houding tegenover homoseksualiteit plaatsvindt vergelijkbaar met dat wat we kunnen waarnemen in de maatschappij, zij het met enige vertraging. Hierin vervultrabbijn ten Brink de rol van voortrekker door als leider van de gemeente onder andere het initiatief te nemen in de ontwikkelingen rond de *brit ahava* en door zich in de situatie rondom rabbijn Ralbag sterk af te zetten tegen diens mening, namelijk dat homoseksualiteit een ziekte is.

Wat betreft de interpretatie van de teksten in Thora is de nadruk op de context zeer belangrijk. De context waarin de Thora werd opgesteld, verschilt erg van de huidige context waarin de geboden moeten worden nageleefd. Ten Brink wijst erop dat dit in de huidige samenleving niet eens mogelijk is. Alle geboden rondom de Tempel zijn bijvoorbeeld niet uitvoerbaar. In dit standpunt vinden we overeenkomsten met de denkbeelden van Mark Solomon. Zowel Solomon als ten Brink hanteert een insteek waarbij de tijdsgebondenheid van Thora zeer belangrijk is. De mening van Solomon dat de huidige tijd andere beperkingen en mogelijkheden kent dan de tijd waarin Thora is opgesteld, wordt door rabbijn ten Brink duidelijk onderschreven door aan te geven dat het in de moderne tijd niet mogelijk is om alle geboden uit Thora na te leven.

In de houding ten aanzien van homoseksualiteit binnen de LJG Amsterdam lijkt sprake te zijn van onderdrukking noch van stimulering zoals deze door Foucault beschreven wordt. Hoewel vanuit het verleden heteroseksualiteit nog wel als normatief gezien wordt, geeft het mogelijk maken van de *brit ahava* duidelijk aan dat er een ontwikkeling gaande is. Voor homoseksuelen wordt op deze manier een meer gelijkwaardige plaats gecreëerd binnen de gemeente. Het gelijktrekken van de rechten voor heteroseksuelen en homoseksuelen heft de situatie op waarin een gewenste seksualiteit gestimuleerd wordt.

6.2.6 Typering volgens Wright

Het plaatsen van de houding van het rabbinaat van de LJG Amsterdam in het continuüm van houdingen zoals gedefinieerd door Roslyn Wright leidt tot een gevarieerd beeld. Deels is er sprake van *acceptatie*. homoseksuelen zijn welkom in de synagoge en kunnen daar elke rol aannemen die ook toegankelijk is voor heteroseksuelen. Er wordt geen onderscheid gemaakt. De *brit ahava* vormt een gelijktrekking van rechten en mogelijkheden voor heteroseksuelen en homoseksuelen op het gebied van het partnerschapritueel. Hierbij is echter wel de heteroseksuele *choepa* als uitgangspunt genomen. Dit is op meerdere wijzen interpreteerbaar. Men zou kunnen zeggen dat dit valt onder *heteroseksisme*, omdat men zich baseert op een ritueel dat voor heteroseksuelen is opgesteld. Hier worden echter aanpassingen in gemaakt om het ook voor homoseksuelen een passend ritueel te laten zijn. Dit laat zich plaatsen in de typering die Wright *waardering en steun* noemt. Door deze aanpassingen worden de verschillen tussen heteroseksualiteit en homoseksualiteit immers volledig gerespecteerd. Bovendien moedigt het mogelijk maken van de *brit ahava* acceptatie van homoseksuelen binnen de joodse gemeente aan.

6.3 Hannah Nathans (rabbijn in opleiding bij Beith Ha'Chidush)

De Amsterdamse Beith Ha'Chidush gemeente zou in het Amerikaanse spectrum onder de noemer *reform* vallen, hetgeen betekent dat er sprake is van een liberalere insteek dan zoals deze bij de LJG's gehanteerd wordt. Het interview dat heeft plaatsgevonden om een beter inzicht te krijgen in de houding ten opzichte van homoseksuelen zoals deze bij Beith Ha'Chidush gehanteerd wordt, is gehouden met Hannah Nathans, rabbijn in opleiding en werkzaam als rabbijn bij deze gemeente.

6.3.1 Achtergrond Hannah Nathans

Als rabbijn in opleiding is Hannah Nathans verbonden aan de joodse gemeente Beith Ha'Chidush gevestigd te Amsterdam. Ook is zij lid bij de LJG Utrecht, hier behoort zij momenteel echter tot de minder actieve leden aangezien veel van haar tijd ingenomen wordt door haar functie bij Beith Ha'Chidush en haar opleiding tot rabbijn die ze in januari 2014 hoopt af te ronden. Bovendien is ze als docent betrokken bij de gioercursus van Beith Ha'Chidush.

Hannah Nathans' eerste stappen in het georganiseerde Jodendom liggen bij Beith Ha'Chidush. Hier werden in haar zoektocht naar haar joodse achtergrond geen drempels opgeworpen, waar dat bij andere gemeenten wel het geval was. Hierna kwam er een orthodoxe rabbijn uit Duitsland, die verbonden was aan de Jewish Renewal beweging, op haar pad. Dit heeft haar doen besluiten in Düsseldorf gioer te doen, waarna ze in Nederland tenslotte toch ook bij de LJG betrokken raakte. Hierdoor kwam Beith Ha'Chidush op de achtergrond te staan. Door de opleiding tot rabbijn die mevrouw Nathans op het moment volgt, werd ze weer gestimuleerd om bij Beith Ha'Chidush te gaan kijken. Deze opleiding behoort namelijk ook tot de Jewish Renewal stroming, waar de LJG niet onder valt.¹¹¹ Sinds augustus 2012 is Nathans als interim rabbijn verbonden aan Beith Ha'Chidush.

Haar opleiding tot rabbijn volgt zij bij de organisatie Aleph: Alliance for Jewish Renewal.¹¹² Deze opleiding is gevestigd in de Verenigde Staten, maar verzorgt de lessen vooral via internet. Een aantal keren per jaar reist mevrouw Nathans af naar Amerika. Verder moet er gewoon huiswerk gemaakt worden en moeten er ook papers worden geschreven. Nathans geeft aan het een behoorlijke tijdsinvestering te vinden. De opleiding kent geen vastgestelde tijdsduur. Doordat iedereen op een eigen niveau instapt, volgt iedereen zijn eigen programma op eigen snelheid en in eigen volgorde. Door de digitale insteek van het onderwijs is toegankelijk voor mensen wereldwijd. Zo zijn er studenten uit Australië en Europa. Toch heeft zo'n 80 procent een Amerikaanse of Canadese achtergrond.

Mevrouw Nathans vertelt dat ze eigenlijk vanzelf in deze opleiding gerold is. Ze heeft hier echter wel een "het heeft zo moeten zijn"-gevoel bij. Eenmaal begonnen leek alles op zijn plaats te vallen. Bij het Levisson Instituut (deze organisatie verzorgt de rabbijnenopleiding in

---

¹¹¹ Jewish renewal is een beweging gebaseerd op joodse profetische en mystieke tradities. Het heeft aanhangers van over heel de wereld en vanuit verschillende joodse achtergronden. Doel is het jodendom telkens te blijven vernieuwen en de wereld te verbeteren door waardering voor het leven en de aarde te bevorderen. Bron: <https://www.aleph.org/renewal.htm> [Geraadpleegd op 13 mei 2013]

¹¹² *About ALEPH*, 2007, geraadpleegd op 15 maart 2013, beschikbaar op <<https://www.aleph.org/>>.

Nederland van de LJG) is er minder ruimte voor de spirituele inslag, hetgeen mogelijk de reden was Nathans niet toe te laten tot deze opleiding. Deze kant van haarzelf, welke ook sterk terugkomt in haar voorgaande werk met het “Enneagram Professional Training Program”, kon zij beter kwijt in de opleiding van Aleph, aangezien het onderwijsprogramma hier meer chasidoet en kabala bevat.¹¹³ Jewish Renewal kent zijn oorsprong in de chabad beweging. Om deze redenen komen belevingsaspecten meer naar voren en wordt volgens Nathans de orthodoxe halacha serieuzer genomen. Bovendien past het internationale karakter van dit programma haar goed.

6.3.2 Schets van Beith Ha'Chidush

De joodse gemeente Beith Ha'Chidush is gevestigd in Amsterdam waar men gebruik maakt van de Uylenburgersjoel. Deze ruimte is niet in het bezit van de gemeente maar wordt gehuurd voor het houden van diensten en feesten. Mevrouw Nathans geeft aan zeer blij te zijn met deze locatie. Ze vindt het een leuke synagoge en ook de buurt waar het gebouw staat, de oude Jodenbuurt, past de gemeente goed. Wel geeft ze aan dat het iets aan de grote kant is, maar de gemeente hoopt dan ook nog te groeien.

Tweemaal per maand is er een dienst op vrijdagavond of zaterdagochtend evenals op alle feestdagen. Het bezoekersaantal varieert. Op zaterdagochtend zijn dat tussen de 20 en 40 mensen. Bij avonddiensten schat Nathans het aantal bezoekers tussen de 30 en de 45. Momenteel kent de gemeente ruim 50 leden en een zeer gevarieerd ledenbestand. Zowel jongeren als ouderen, homo's als hetero's, gezinseenheden met en zonder kinderen, ambtenaren, mensen met een eigen bedrijf. Ook zijn er een aantal internationale leden. Het betreft hier met name Amerikanen die momenteel in Amsterdam wonen. Mevrouw Nathans vertelt dat hier ook in de diensten expliciet rekening mee wordt gehouden door onder andere gebruik te maken van een drietalige sidoer (Nederlands, Hebreeuws en Engels). Dit heeft ook te maken met de oorsprong van de gemeente, opgezet door Amerikanen die zich niet thuis voelden bij de bestaande joodse kerkgenootschappen. Dit schijnt nog steeds door in de “kleur” van Beith Ha'Chidush.

Van deze leden zijn er weinig tot geen die zich aan de orthodoxe halacha houden. Maar, zo geeft mevrouw Nathans aan, de meeste leden “doen wel iets”. Ze eten bijvoorbeeld kosher style of bidden thuis. Maar ook zijn er leden die zeggen hun Jodendom vooral op een culturele manier te beleven in plaats van religieus. Toch bezoeken deze wel diensten. Veel van de leden zijn actief voor de gemeente. Van deze actieve leden behoort een aanzienlijk deel tot het jongere segment.

De levensbeschouwing van Beith Ha'Chidush bestaat uit verschillende facetten waar laagdrempeligheid er een van vormt. Iedereen is welkom volgens Nathans. Deze laagdrempeligheid wordt onder andere geïllustreerd door het feit dat vaderjoden gelijk worden gesteld aan moederjoden, hetgeen binnen geen enkele andere joodse gemeente in Nederland het geval is. Beide groepen worden in dezelfde mate gestimuleerd om op les te gaan (gioer) om meer te leren over hun joodse achtergrond als ze hier nog beperkte kennis over hebben. Ook mensen zonder een joodse voorgeschiedenis zijn van harte welkom een dienst bij te wonen. Deze zullen echter verplicht de gioer cursus moeten volgen alvorens ze lid kunnen worden. Samenvattend: iemand moet een joodse vader of moeder hebben of gioer hebben

---

¹¹³ Hannah Nathans, 2012, geraadpleegd op 15 maart 2013, beschikbaar op <<http://www.hannahnathans.nl/en/hannah-nathans>>.

gedaan om voor een lidmaatschap bij Beith Ha'Chidush in aanmerking te komen. Deze gioercursus word in samenwerking met de LJJ en Liberal Judaism in het Verenigd Koninkrijk georganiseerd.

Een verwelkomend karakter is erg belangrijk. Ook diversiteit vormt een van de kernwaarden binnen de gemeente. Er moet voor iedereen een plek zijn. Zo vindt variatie vanzelf zijn weg naar binnen. Wel geeft mevrouw Nathans aan dat het vaak zoeken is naar hoe iedereen met verschillende opvattingen een plek te geven. Beith Ha'Chidush betekent ook *huis van vernieuwing*. Vernieuwing is dus ook een codewoord dat telkens terugkeert. "We werken vanuit de traditie, maar we willen ook de traditie in overeenstemming brengen met de huidige tijd", aldus Nathans. "Er zijn steeds nieuwe vragen, waar je in relatie met de huidige tijd probeert een antwoord op te geven". (Hierbij baseert Beith Ha'Chidush zich deels op het halachische principe dat je geen regels hebt die mensen niet na kunnen leven.)

6.3.3 Homoseksualiteit

Na het opgezocht te hebben in de statuten, kan mevrouw Nathans mij verzekeren dat er over homoseksualiteit en de omgang ermee niets staat geschreven. Volgens de leden is Beith Ha'Chidush de enige Nederlands joodse gemeente waar het echt geen verschil maakt, aldus Nathans. Het is volgens haar geen onderwerp van gesprek, het is normaal. Homoseksuelen ervaren dan ook geen enkele beperking wat betreft het bekleden van functies binnen Beith Hachidush. Op het moment is er een homoseksuele chazan in dienst, hetgeen geen onderwerp van gesprek vormt.

Vanouds heeft Beith Ha'Chidush altijd veel homoleden gehad, omdat zij zich bij andere gemeentes niet zeggen thuis te voelen. Toch geeft Nathans aan blij te zijn met de vele gezinnen die zich de afgelopen tijd hebben aangemeld. "Anders wordt je zo de homosjoel, dat was ook de bedoeling niet", voegt zij hieraan toe.

De verzen in Thora die zich uitspreken over homoseksualiteit zijn volgens Nathans niet meer van toepassing in een modernere tijd en daar volgt men Thora dus niet. Volgens de filosofie van Beith Ha'Chidush hoeven deze verzen dan ook niet uitgelegd te worden. Thora wordt gezien als een tijdsgebonden document dat enkele duizenden jaren geleden geschreven is. Het wordt dus niet gezien als letterlijk aan Mozes gedictend. Wel wordt er geloofd dat het document geschreven is met een goddelijke inspiratie. In de huidige maatschappij wordt er echter anders tegen dingen aangekeken en is het stuk uit Thora dat betrekking heeft op homoseksualiteit niet meer van toepassing.

6.3.4 Ritueel

Bij Beith Ha'Chidush is het mogelijk voor twee mensen van gelijk geslacht om een choepa te hebben. Zowel voor een ceremonie als deze als voor alle andere ceremonies geldt dat het geheel op een zeer persoonlijke manier wordt ingevuld. Het moet echter wel een geldige choepa zijn. Dit betekent dat de ketoeba (huwelijksakte) bepaalde formuleringen dient te bevatten en dat er bepaalde dingen uit de traditionele ceremonie uitgesproken moeten worden. Deze teksten kunnen echter op verschillende manieren aangepast worden aan twee personen van gelijk geslacht.

6.3.5 Analyse

Beith Ha'Chidush heeft een Amerikaanse *reform* achtergrond en heeft mede hierdoor een zeer inclusief karakter. Het navolgen van de halacha zoals deze in Thora gegeven wordt, heeft duidelijk niet de prioriteit binnen deze gemeente. Belangrijk is juist dat iedereen welkom is en een eigenlijk invulling aan zijn/haar jodendom kan geven binnen de gemeenschap. Laagdrempeligheid en diversiteit vormen dan belangrijk streven. Daarnaast is vernieuwing een van de vooropgestelde speerpunten. Thora wordt gezien in relatie met de huidige tijd. Opmerkelijk hierin is dat Beith Ha'Chidush als rechtvaardiging voor deze insteek grijpt naar een halachisch principe, namelijk dat er geen regels kunnen zijn die mensen niet na kunnen leven.

Van de verzen in Thora die zich uitspreken over homoseksualiteit neemt men krachtig afstand. Ze passen volgens de filosofie van Beith Ha'Chidush niet binnen de moderne tijd. In de huidige maatschappij wordt er anders tegen homoseksualiteit aangekeken en op dit punt verkiest Beith Ha'Chidush het standpunt van de maatschappij boven dat in Thora. De gevolgen van het zien van Thora als een tijdgebonden document zijn dus meer zwart-wit dan bij de Liberaal Joodse Gemeentes. De uitspraken over homoseksualiteit uit Thora passen niet bij de denkwijze van de gemeente en worden daarom ook niet geïnterpreteerd maar eerder gediskwalificeerd. Interessant is dat het document wel gezien wordt als hebbende goddelijke inspiratie, wat er dus echter niet toe leidt dat het overal wordt nagevolgd.

Binnen Beith Ha'Chidush wordt er duidelijk op eenzelfde wijze omgegaan met heteroseksualiteit en homoseksualiteit. Er lijkt dus geen sprake van de onderdrukking dan wel stimulering waar Foucault in zijn theorie van spreekt.

6.3.6 Typering volgens Wright

Binnen de typologie van Wright vinden we de meeste aansluiting bij *waardering en steun*. Homoseksuelen worden volledig gelijkgesteld aan heteroseksuelen. Ook is duidelijk waardering voor (seksuele) diversiteit en wordt acceptatie aangemoedigd, tevens in de vorm van het partnerschapritueel dat mogelijk is, waarbinnen overigens ook veel aandacht is voor de diversiteit van de gemeente. Een opmerkelijk punt waarop deze ceremonie verschilt met die van de LJG is de rechtsgeldigheid. Nathans geeft aan dat hier wel sprake is van een rechtsgeldig huwelijk.

6.4 Conclusie interviews

De AMOS gemeente is duidelijk een aanhanger van het moderne orthodoxe jodendom. Een dogmatische leerwijze wordt afgewezen, in plaats daarvan wordt een oplossingsgerichte houding aangenomen. Oude tradities welke niet in Thora staan, worden niet als verplicht gezien en veelal wordt naar een andere, modernere manier gezocht om joods te zijn in de huidige maatschappij. Het voeren van discussie en het vormen van een eigen oordeel waarbij je niet klakkeloos over een ander oordeelt daar oordelen aan God is, is een belangrijke pijler binnen AMOS. Ook de individualiteit speelt een grote rol, waarbij ieder mens voor zichzelf zijn omgang met en houding ten opzichte van Thora bepaalt.

De theologische houding die binnen de LJG aangehouden wordt, verschilt sterk van de filosofie van AMOS. Met name de verhouding tussen de nadruk die op de opdrachten uit Thora en de tijdsgeest van de maatschappij varieert. Binnen de LJG wordt sterker rekening

gehouden met de tijdsgeest van de maatschappij en wordt van daaruit gekeken hoe dit in overeenstemming met Thora gebracht kan worden, waar dit proces bij AMOS juist andersom plaatsvindt.

Een nog groter contrast vinden we met Beit Ha'Chidush. Hier wordt allereerst naar de huidige maatschappij gekeken en vormt Thora eerder een bron van inspiratie dan een wetboek dat regels voorschrijft. Van verzen die niet binnen de open denkwijze van Beit Ha'Chidush passen, wordt nadrukkelijk afstand genomen. Toch wordt Thora wel gezien als een goddelijk geïnspireerd geschrift. Opmerkelijk is dat Beit Ha'Chidush als rechtvaardiging voor deze in steek grijpt naar een halachisch principe, namelijk dat er geen regels kunnen zijn die mensen niet na kunnen leven.

Binnen AMOS wordt het voeren van discussies en individualiteit sterk aangemoedigd. Er wordt dan ook niet algemeen geoordeeld met betrekking tot homoseksualiteit. Op institutioneel niveau onthoudt AMOS zich van een reactie in dezen. Gemeenteleden kunnen hun eigen beslissing maken wanneer het gebod op hen van toepassing is. Ook het niet oordelen over een ander wordt als ongewenst gezien. Binnen de typologie van Roslyn Wright laat AMOS zich plaatsen onder *homofobie*, *tolerantie* en *heteroseksisme*. Binnen de LJG wordt er duidelijk wel een standpunt ingenomen op institutioneel niveau. Er is sprake van sturing naar een accepterende houding. Dit zien we geïllustreerd door de mogelijkheid van een *brit ahava*, welke vanuit institutioneel niveau werd ingegeven en doorgevoerd. *De typering van Wright plaatst de LJG dan ook onder acceptatie en waardering en steun*. Toch is binnen de LJG tevens sprake van *heteroseksisme*, aangezien niet alle mogelijkheden die voor heteroseksuelen bestaan ook voor homoseksuelen toegankelijk zijn. Zo is de *brit ahava* niet geheel gelijk aan een traditioneel huwelijk. Vooral op juridisch vlak zijn er verschillen. Ook bij Beit Ha'Chidush wordt er een accepterende houding vanuit institutioneel niveau aangehouden. Alle gemeenteleden worden gelijk beoordeeld en hebben dezelfde mogelijkheden binnen de gemeente ongeacht hun seksuele geaardheid. Deze gemeente laat zich binnen de typologie van Wright dan ook plaatsen onder *waardering en steun*.

Het plaatsen van de drie bestudeerde gemeentes binnen de theorie van Michel Foucault leidt tot een gevarieerd beeld. Binnen AMOS is er door het openlijke bezwaar dat vanwege de teksten in Thora tegen homoseksualiteit uitgesproken wordt sprake van onderdrukking. Bovendien wordt heteroseksualiteit duidelijk als norm aangehouden hetgeen duidt op stimulering van een gewenste seksualiteit. Binnen de LJG zien we ook dat heteroseksualiteit als normatief gezien wordt, dus ook hier vinden we stimulering. Toch is er een ontwikkeling gaande waarmee een neutrale houding ten opzichte van seksuele geaardheid aangemoedigd wordt. De stimulering van een gewenste seksualiteit neemt dus af. Van onderdrukking lijkt geen sprake binnen de LJG. Ook binnen Beit Ha'Chidush is er geen sprake van onderdrukking van een ongewenste seksualiteit. Deze gemeente hanteert een mentaliteit waarin gelijkwaardigheid een zeer grote rol speelt. Dit leidt ertoe dat iedereen dezelfde rechten heeft en er dus ook van stimulering van een gewenste seksualiteit geen sprake is.

7. Conclusie

Binnen vele religies vormt seksualiteit een delicaat thema. Ook het jodendom kent een uitgebreid scala aan regels met betrekking tot dit onderwerp. Hieronder valt ook het verbod op homoseksualiteit zoals dit genoemd wordt in Leviticus 18:22 en Leviticus 20:13. Een onderzoek naar de omgang met dit verbod binnen joodse gemeentes in Nederland levert een gevarieerd beeld op. Is er bij deze gemeenschappen sprake van onderdrukking van homoseksualiteit? Of is er, overeenkomend met de theorie van Michel Foucault, eerder sprake van het stimuleren van een gewenste vorm van seksualiteit?

De verzen in Thora welke over homoseksualiteit spreken, verbieden deze handeling. Het lezen van deze teksten los van elke vorm van commentaar geeft aan dat er van onderdrukking mogelijk sprake is. Wanneer we echter verschillende interpretaties nader gaan beschouwen, zien we een heterogeen beeld ontstaan. Het idee dat deze teksten in Thora zijn opgenomen om het joodse volk te onderscheiden van andere volken, ondersteunt de opvatting dat homoseksualiteit onderdrukt wordt. Andere interpretaties pleiten echter voor het concept van stimulering van een andere, gewenste vorm van seksualiteit, in dit geval heteroseksualiteit. Voorbeelden hiervan zijn: het idee dat homoseksualiteit niet binnen de patriarchale insteek van het jodendom past en dat de schepping is ingesteld op heteroseksuelen. Ook taalkundige interpretaties ondersteunen dit beeld. We zien bijvoorbeeld dat het werkwoord in de zin zijn seksuele betekenis krijgt door er een lijdend voorwerp aan toe te voegen. Hier is gekozen voor “een vrouw” wat duidelijk de heteroseksuele norm aangeeft. Bovendien wordt het woord dat gebruikt wordt om homoseksualiteit zijn verboden status te geven (to’evāh) doorgaans vertaald met “dwaling”, hetgeen ook weer verwijst naar de norm: heteroseksualiteit. Ook het argument dat het hebben van homoseksuele, in plaats van heteroseksuele relaties, voortplanting belemmert, geeft aan dat seksualiteit met een mogelijkheid tot het voortbrengen van nakomelingen (anders benoemd: heteroseksuele relaties) de gewenste vorm is. Tevens het benadrukken van de scheve machtsrelaties en de problemen met betrekking tot het huwelijksrecht die mogelijk ontstaan in een homoseksuele verhouding geven aan dat het jodendom duidelijk heteroseksualiteit als norm hanteert.

Uit de onderzochte teksten blijkt ook dat lesbianisme een heel andere plek krijgt toegekend dan homoseksualiteit waarbij het gaat om een relatie tussen twee mannen. Hierbij moet wel gezegd worden dat dit vooral het geval is in orthodoxe kringen. Hier lijkt men met het accepteren van lesbische stellen minder moeite te hebben, dan met relaties tussen twee mannen. In Thora wordt lesbianisme niet besproken, hetgeen tot gevolg heeft dat er op een andere wijze mee omgegaan wordt. Het lijkt een voor de hand liggende conclusie dat het ontbreken van deze teksten leidt tot onderdrukking noch stimulering. Een verdieping in de achterliggende argumenten van deze omissie pleit echter voor een andere conclusie. Al deze redenen ondersteunen het idee dat vrouwelijke seksualiteit in de tijd van het opstellen van Thora niet belangrijk werd gevonden, zelfs in dusdanige mate dat het niet als seks gezien werd. Dit leidt wederom tot een stimulerende houding ten opzicht van heteroseksualiteit. Immers seks tussen vrouwen wordt niet beschouwd als seks, maar tussen man en vrouw wel. Binnen de latere traditie, waaronder de geschriften van Maimonides, wordt lesbianisme wel duidelijk afgekeurd en daarmee onderdrukt.

De verschillende rechtvaardigingen voor de plaatsing van Leviticus 18:22 en 20:13 ondersteunen zowel het beeld van stimulering als dat van onderdrukking. Het idee dat homoseksualiteit onnatuurlijk zou zijn pleit voor een onderdrukkende houding, maar wanneer

wordt gedacht aan argumenten als “voortplanting is het doel van de schepping” zien we eerder weer een beeld van stimulering ontstaan.

Ook de omgang in de praktijk met homoseksuelen zoals deze beschreven wordt in de Amerikaanse literatuur pleit voor stimulering. Vooral in orthodoxe kringen wordt van homoseksuelen verwacht dat ze zich aanpassen aan heteroseksuele norm. Binnen *conservative* gemeenschappen is de sturing ook aanwezig docht subtieler. Hier worden homoseksuelen vaak wel toegelaten tot de gemeenschappen, maar genieten niet dezelfde rechten als hun heteroseksuele medeleden.

Aan de hand van het uitgevoerde onderzoek kan een overzicht geschetst worden van de omgang binnen enkele Nederlands joodse gemeentes. Dit resultaat is gevarieerd en sluit aan bij de informatie verkregen vanuit de Amerikaanse literatuur. Redenerend vanuit het model van Foucault is er bij de modern orthodoxe gemeente AMOS sprake van onderdrukking door het idee dat Thora homoseksualiteit onomstreden verboden is aan te hangen. Tevens is er sprake van stimulering aangezien er duidelijk een heteroseksuele norm heerst binnen de gemeente. Wrights typologiering plaatst AMOS onder zowel *tolerantie* als *heteroseksisme*. Ook binnen de LJG (gelijkend aan de Amerikaanse *conservative* beweging) vinden we deze heteroseksuele norm. Er is echter ook een ontwikkeling gaande waarbij de rechten en mogelijkheden voor homoseksuelen en homoseksuelen gelijk worden getrokken. Dit zien we geïllustreerd in het mogelijk maken van de *brit ahahva*. De nagestreefde situatie lijkt er dus een van onderdrukking noch stimulering te zijn, hetgeen door Wright getypeerd zou worden als *waardering en steun*. Toch laat de huidige houding zoals gevonden wordt binnen de LJG zich ook plaatsen onder Wrights begrippen *acceptatie* en *heteroseksisme*. De *reform* gemeente Beit Ha'Chidush kent vanaf zijn oorsprong al een zeer inclusief karakter. Laagdrempeligheid en vernieuwing vormen pilaren binnen deze gemeenschap hetgeen leidt tot een situatie waarin sprake is van noch onderdrukking noch stimulering. Dit plaatst Beit Ha'Chidush binnen de typologiering van Wright dan ook onder *waardering en steun*.

De geringe mate waarin berichten over homoseksualiteit en jodendom geplaatst worden in zowel de algemene Nederlandse media als de joodse Nederlandse media is opmerkelijk. Alleen de kwestie rond rabbijn Ralbag zorgt voor een opleving in deze berichtgeving. Deze wordt echter (tevens vanuit joods Europese bestuursorganen) zo snel mogelijk weer gesust. Hetgeen aangeeft dat het een delicaat onderwerp is. Nadere bestudering van deze affaire legt vooral de interne meningsverschillen bloot. Binnen de orthodox joodse gemeente van Amsterdam (NIHS) zien we verdeeldheid over het antwoord op de vraag “hoe om te gaan met homoseksuelen vanuit de joodse gemeenschap?” De leden van de NIHS en ook het bestuur pleiten voor een meer accepterende houding ten opzichte van homoseksuelen. Met zijn ondertekening van de Amerikaanse *Torah declaration* geeft Ralbag echter aan dat hij homoseksuelen therapie aanraadt. Dit leidt tot een heel andere houding ten opzichte van homoseksualiteit dan vanuit de NIHS verdedigd wordt. Ook blijkt hieruit goed het verschil tussen de kwesties welke actueel zijn in Amerika en hetgeen in Europa speelt.

Uit de interviews met rabbijnen van een aantal Nederlands joodse gemeentes blijkt geen overtuigend verschil tussen de boodschap die wordt uitgedragen vanuit institutioneel niveau en de ideeën die op microniveau heersen. Binnen AMOS is er veel ruimte voor individualiteit. Bovendien heeft de gemeente het zelf nadenken en evalueren van regels hoog in het vaandel staan. Hierdoor is het lastig om een conclusie te trekken over de verschillen die hier mogelijk zijn tussen de mening op institutioneel niveau en die onder gemeentelieden. Ook bij de LJG zien we geen overduidelijk verschil tussen de houding ten opzichte van homoseksualiteit

zoals deze wordt aangehouden door autoriteiten en de houding ten opzichte van homoseksualiteit onder de gemeenteleden. Wel kan over deze gemeente worden opgemerkt dat het initiatief tot veranderen, zoals de *brit ahava*, vanaf institutioneel niveau ingeënt wordt. Hier wordt vervolgens wel mee ingestemd door de gemeente. Hetgeen lijkt aan te geven dat het leiderschap haar gemeenteleden goed aanvoelt. Op basis daarvan kan men wensen afkomstig uit de gemeente voor zijn. Binnen Beit Ha'Chidush lijkt tevens geen verschil te zijn tussen de insteek op institutioneel niveau en de ideeën op microniveau. Deze gemeente is opgezet met een sterk begrip van laagdrempeligheid. Dit betekent dat er binnen deze gemeenschap ruimte is voor iedereen. Aangezien dit beeld, gehanteerd vanuit institutioneel niveau, al zeer ruimdenkend is, is het onwaarschijnlijk dat gemeenteleden zich hier niet in kunnen vinden en zelf een nog ruimdenkender ideaal aanhangen. Mensen die een minder vrije levensbeschouwing praktiseren, zullen eerder aansluiting vinden bij de LJG of een gemeente als AMOS.

De onderzochte joodse gemeentes laten zich plaatsen langs een continuüm dat aangeeft in hoeverre zij zich aanpassen aan de moderne maatschappij. Dit leidt vaak tot een bepaalde mate van tweestrijd tussen het wereldbeeld geschetst zoals dat in Thora wordt geschetst en de huidige samenleving. Bij Beit Ha'Chidush zien we rond het thema homoseksualiteit de minste ambiguïteit. Hier lijkt de moderniteit voorop te worden gezet, waarnaast Thora een aanvullende, betekenisverlenende rol vervult. Bijbelse teksten die hier niet binnen passen, worden niet gebruikt in het vormen van een levensbeschouwing. Bij AMOS komt het gevoel van toetsing aan Thora juist sterk terug. Het document wordt gezien als onomstreden en bij het vormen van een levensbeschouwing wordt geredeneerd vanuit Thora. Toch wordt ook hier gezocht naar aansluiting bij de moderne maatschappij. Dit zien we terugkomen in de nagestreefde individualiteit waarbinnen leden hun eigen balans kunnen bepalen tussen de autoriteit van Thora en aanpassing aan de moderne samenleving. De LJG neemt met betrekking tot de houding ten opzichte van Thora en hierin een middenpositie in. Binnen deze gemeente wordt Thora als een tijdgebonden document gezien, hetgeen ruimte geeft voor een vrijere interpretatie van de teksten. De houdingen ten opzichte van homoseksualiteit komen in de drie onderzochte gemeentes voort uit deze verhouding tussen het doorvoeren van normen en waarden uit de moderne maatschappij en de wetten uit Thora.

Uit het onderzoek wordt ook duidelijk dat het debat rondom homoseksualiteit mogelijk niet een puur theologische kwestie is. Uit de kwestie rond rabbijn Ralbag blijkt dat tevens andere factoren een rol spelen. Zowel economische als machtspolitieke invloeden lijken hun uitwerking te hebben op beslissingen die in deze situatie genomen zijn. Om meer inzicht te krijgen in de processen die hier speelden is nader onderzoek geboden. Dit kan bijvoorbeeld bestaan uit het bestuderen van de notulen van bestuursvergaderingen van de NIHS omstreeks januari 2012.

Algemeen kan geconcludeerd worden dat binnen de Nederlands joodse gemeentes geen eenduidig beleid gevoerd wordt waar het de omgang met homoseksualiteit betreft. Zowel motieven van stimulering als van onderdrukking blijken aanwezig. Ook de vraag of er verschil is tussen de denkbeelden die gehandhaafd worden op institutioneel niveau en de meningen van de gemeenteleden op microniveau, levert voor de verschillende gemeentes een ander antwoord op. Hiermee doet de uitkomst van dit onderzoek de uitspraak "twee joden, drie meningen" alle eer aan.

Bibliografie

Literatuur

- Alpert, R. 2000, 'Religious liberty, same sex marriage, and the case of reconstructionist Judaism', in K. M. Sands (ed), *God Forbid: Religion and Sex in American Public Life*, Oxford University Press, Inc, Oxford [etc.]. 124-134.
- Alpert, R. 2003. Religious liberty, same sex marriage, and the case of reconstructionist Judaism, *The Reconstructionist*, jrg. 68, nr. 1, 33-42.
- Alpert, R. 2007, 'lesbianism', in F. Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica*, 2e editie, Thomson Gale, Detroit, 660-661.
- Amsel, N., [jaartal onbekend], *Homosexuality in orthodox Judaism*, Lookstein, geraadpleegd op 13 januari 2012, <http://www.lookstein.org/resources/homosexuality_amsel.pdf>, 1-10.
- Bakker, F en Kuyper, L 2006, *De houding ten opzichte van homoseksualiteit*, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag.
- Davis, D. S. 2008, 125-148. 'Religion, Genetics, and Sexual Orientation: The Jewish Tradition'. *Kennedy Institute of Ethics Journal*, jrg. 18, nr. 2, 125-148.
- De Rabbijnenopleiding*, Het Levisson Instituut, geraadpleegd op 30 maart 2013, beschikbaar op <<http://www.levisson.nl/nl/opleidingen/rabbijnenopleiding.html>>.
- Epstein, L. M. 1967 [1948]. *Sex laws and customs in Judaism*. New York: Ktav Publishing Housd, Inc.
- Foucault, M. 1976, *Histoire de la sexualité* (De geschiedenis van de seksualiteit), Sun, Nijmegen.
- Gerstenberger, E. S., 1996, *Leviticus: a commentary*, Westminster John Knox Press, Louisville, 253-254.
- Greenberg, S., 2004, *Wrestling with God and Men: Homosexuality in the Jewish Tradition*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin.
- Grünwaldt, K., 1999, *Das Heiligkeitgesetz Leviticus 17-26: ursprüngliche Gestalt, Tradition und Theologie*, de Gruyter, Berlin, 1191-194.
- Gutting, G 1995, 'Foucault, Michel', in R. Audi (ed.), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 276.
- Gutting, G 1998, 'Foucault, Michel', in E. Graig (ed.), *Routledge Encyclopedia of PHILOSOPHY*, Routledge, Cornwall, 708-713.
- Gutting, G. 2008, *Michel Foucault*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, geraadpleegd op 1 maart 2013 <<http://plato.stanford.edu/entries/foucault/>>.
- Jakobovits, I. 2007, 'homosexuality', in F. Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica*, 2e editie, Thomson Gale, Detroit, 516.
- Lange, N. de 2010. *An introduction to Judaism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Leviticus 18*, volgens NBG vertaling, Biblija.net, geraadpleegd op 8 januari 2012, beschikbaar op <[://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Leviticus+18&id18=1&l=nl&set=10](http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Leviticus+18&id18=1&l=nl&set=10)>.
- Leviticus 20*, volgens NBG vertaling, Biblija.net, geraadpleegd op 8 januari 2012, beschikbaar op <<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Leviticus+20&id18=1&l=nl&set=10>>.

- McNay, L. 1994. *Foucault, a critical introduction*, Polity Press, Cambridge.
- Milgrom, J. 2000, Leviticus 12-22: a new translation with introduction and commentary, Doubleday, New York, 1564-1670.
- Morris, B. J. 1987. 'Challenge, Criticism and Compassion: Modern Jewish Responses to Homosexuals', *Jewish social studies*, jrg. 49, nr. 3/4, 283-293.
- Poorthuis, M. 1999, 'Joodse visies op homoseksualiteit: een inleiding op Mark Solomon, 'A strange conjunction'', in A. M. Korte, F. Vosman en T. de Wit (eds.), *De ordening van het verlangen: Vriendschap, verwantschap en (homo)seksualiteit in joodse en christelijke tradities*, Meinema, Zoetermeer. 106-112.
- Prager, D. 1993. 'Homosexuality, the Bible and us – a Jewish perspective'. *Public interest*, nr. 112, 60-84.
- Pryor, B. 2005, 'Foucault, Michel', in D. M. Borchert (ed.), *Encyclopedia of Philosophy*, 2e editie, Macmillan Reference USA, Detroit, Mich., [etc.], 698-702.
- Ricetti, A. J. 2005, 'A Break in the Path: Lesbian Relationships and Jewish Law', in M. J. Broyde en M. Ausubel (eds.), *Marriage, sex and family in Judaism*, Rowman and Littlefield Publishers Inc, Maryland. 262- 294.
- Robinson, B. A., 2012, *Sodom and Gomorrah: the story in Genesis 19 and references elsewhere in the Bible*, Religious Tolerance, geraadpleegd op 13 januari 2012. <http://www.religioustolerance.org/hom_bibg.htm>.
- Schnoor, R. 2006, 'Being Gay and Jewish: Negotiating Intersecting Identities', *Sociology of Religion*, jrg. 67, nr. 1, 43-60.
- Shulchan Aruch* 1995-2007, torah.org, geraadpleegd op 14 april 2013, <<http://www.torah.org/advanced/shulchan-aruch/>>.
- Solomon, M. 1999, 'A strange conjunction' (Een vreemde verbinding), in A. M. Korte, F. Vosman en T. de Wit (eds.), *De ordening van het verlangen: Vriendschap, verwantschap en (homo)seksualiteit in joodse en christelijke tradities*, Meinema, Zoetermeer. 113-122.
- Solomon, M. 2005, 'Modern Judaism', in: de Lange, N. en Freud-Kandel, M., *Modern Judaism*, Oxford University Press, New York, 401-412.
- Torah Declaration*, [jaartal onbekend], geraadpleegd op 5 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.torahdec.org/>>.
- Wertheim, J. 2007. 'The perplexities of Conservative Judaism'. *Commentary*, jrg. 124, nr. 2, 38-45.

Krantenartikelen en online publicaties

- About ALEPH*, 2007, Aleph: alliance for jewish renewal, geraadpleegd op 15 maart 2013, beschikbaar op <<https://www.aleph.org/>>.
- Amsterdam veel discriminatie op scholen*, COC, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/jong-school/amsterdam-veel-discriminatie-op-scholen>>
- Amsterdamse opperrabbin op non-actief*, De Volkskrant, geraadpleegd op 1 oktober 2012, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/3126207/2012/01/17/Ams-terdamse-opperrabbin-Ralbag-op-non-actief.dhtml>>.
- Anti-joods sentiment onderzocht*, De Volkskrant, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2824/Politiek/article/detail/750558/2003/12/04/Anti-joods-sentiment-onderzocht.dhtml>>

- Aryeh Rabbag, Opperrabbijn van Amsterdam*, [jaartal onbekend], De joodse gemeente Amsterdam, geraadpleegd op 12 oktober 2012, beschikbaar op <<http://nihs.nl/het-rabbinaat/opperrabbijn/>>.
- Asscher migrant moet homorechten erkennen*, COC, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/politiek-2/asscher-migrant-moet-homorechten-erkennen>>
- Benima, T. 2012a, Grieken gevlucht! *NIW*, jrg. 147, nr. 31, 39.
- Benima, T. 2012b, 'Intern probleem', *NIW*, jrg. 147, nr. 16, 31.
- Brink, M. ten 2012, 'Compassie en empathie', *NIW*, jrg. 147, nr. 17, 33.
- Coevert, A. 2012. 'Rabbijn uit functie ontheven na 'verwerpelijke verklaring'', *NRC*, geraadpleegd op 1 oktober 2012, <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/17/rabbijn-aryeh-ralbag-uit-functie-ontheven/>>.
- Conservatieve joden erkennen homoparen*, De Volkskrant, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2668/Buitenland/article/detail/803074/2006/12/08/Conservatieve-joden-erkennen-homoparen.dhtml>>
- 'De gay-special' 2012, *NIW*, jrg. 147, nr. 42, 17-31.
- Eerste joodse homohuwelijk in Nederland gesloten*, De Volkskrant, geraadpleegd op 10 mei 2013, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/article/detail/1825184/2011/01/17/Eerste-joodse-homohuwelijk-in-Nederland-gesloten.dhtml>>.
- Eerste joodse homorelatie gezegend*, COC, geraadpleegd op 10 mei 2013m <<https://www.coc.nl/geloof-cultuur/eerste-joodse-homorelatie-gezegend>>.
- Eisenmann, R. 2012, 'Van het Bestuur, deze week Ronnie Eisenmann – 26 jan', *De joodse gemeente Amsterdam*, Geraadpleegd op 17 oktober 2012, beschikbaar op <<http://nihs.nl/2012/01/26/van-het-bestuur-deze-week-ronnie-eisenmann-26-jan/>>.
- Eisenmann, R. 2012, bestuurlijke mededeling, *De joodse gemeente Amsterdam*, geraadpleegd op 16 oktober 2012, <<http://nihs.nl/2012/01/22/2329/>>.
- Eisenmann, R. 2012. 'Verklaring dagelijks bestuur', *De joodse gemeente Amsterdam*, geraadpleegd op 16 oktober 2012, <<http://nihs.nl/2012/01/17/verklaring-dagelijks-bestuur-der-nihs/>>.
- Europese rabbijnen dreigen met actie tegen Amsterdam*, 2012, COC, geraadpleegd op 1 oktober 2012, <<http://www.coc.nl/internationaal/europese-rabbijnen-dreigen-met-actie-tegen-amsterdam>>.
- Fors meer discriminatie homo's en joden*, De Volkskrant, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/article/detail/1021228/2010/09/14/Fors-meer-discriminatie-homo-s-en-joden.dhtml>>.
- 'Gay pride' 2013, *NIW*, 147, nr. 35, 30.
- Gezocht gelovige gezinnen met holebi kinderen*, COC, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/geloof-cultuur/gezocht-gelovige-gezinnen-met-holebi-kinderen>>
- Groen, J. 2012, 'Rabbijn: homo's zijn ziek', *De Volkskrant*, geraadpleegd op 4 oktober 2012, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/3124740/2012/01/17/Rabbijn-homo-s-zijn-ziek.dhtml>>.
- Grondrechten en homoseksualiteit*, COC, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/jouw-belangen/grondrechten-en-homoseksualiteit>>
- Haakman, D. 2012, 'Rabbijn houdt vol: joodse homo moet in therapie gaan', *De Volkskrant*, geraadpleegd op 1 oktober 2012, <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/17/rabbijn-houdt-vol-joodse-homo-moet-in-therapie-gaan/>>.
- Hannah Nathans*, 2012, Hannah Nathans, geraadpleegd op 15 maart 2013, <<http://www.hannahnathans.nl/en/hannah-nathans>>.
- Het Forum*, 2012, *NIW*, jrg. 147, nr. 17, 14-15.
- Homovader in last' 2010, *NIW*, jrg. 145, nr. 30, 7.

- Joel Roth* [jaartal onbekend], The Jewish Theological Seminary, geraadpleegd op 20 juni 2013, [Academics/Faculty_Profiles/Joel_Roth_Bio.xml?ID_NUM=100491](http://www.coc.nl/internationaal/openlijke-homo-leider-reconstructionistisch-jodendom)>.
- Joden en homo's vaker gediscrimineerd*, NRC, geraadpleegd op 16 april 2013, <http://vorige.nrc.nl/binnenland/article2619401.ece/Joden_en_homos_vaker_gediscrimineerd>
- Meijers, A. 2012, Witte stad, *NIW*, jrg. 147, nr. 35, 29.
- Openlijke homo leider Reconstructionistisch Jodendom*, COC, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/internationaal/openlijke-homo-leider-reconstructionistisch-jodendom>>
- Opperrabbin Amsterdam tekent anti-homoverklaring*, COC, geraadpleegd op 3 mei 2013, <<http://www.coc.nl/internationaal/opperrabbin-amsterdam-tekent-anti-homoverklaring>>
- Pinedo, D. 2012a, 'Europese rabbijnen dreigen met boycot wegens schorsing Ralbag', *NRC*, geraadpleegd op 1 oktober 2012, <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/19/europese-rabbijnen-dreigen-met-boycot-wegens-schorsing-ralbag/>>.
- Pinedo, D. 2012b, 'Geschorste rabbijn Arjey Ralbag voorlopig niet naar Nederland', *NRC*, geraadpleegd op 1 oktober 2012, <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/22/geschorste-opperrabbin-aryeh-ralbag-voorlopig-niet-naar-nederland/>>.
- Pinedo, D. 2012c, 'Interview opperrabbin Ralbag: 'leven niet zeker' na uitspraken homoseksualiteit'', *NRC*, geraadpleegd op 1 oktober 2012, beschikbaar op <<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/22/interview-opperrabbin-ralbag-leven-niet-zeker-na-uitspraken-homoseksualiteit/>>.
- Querido van Frank, G. 2010, Column Bouman, *NIW*, *JRG*. 145, nr. 10, 41.
- Ralbag weer aan de slag*, 2012, NOS, geraadpleegd op 17 oktober 2012, beschikbaar op <<http://nos.nl/artikel/336601-ralbag-weer-aan-de-slag.html>>.
- Rotem, T. 2008, 'Een vrouw kennen', *NIW*, jrg. 143, nr. 43, 21-23.
- Schorsing Ralbag opgeheven*, 2012, *NIW*, jrg. 147, nr. 18, 4.
- Swirc, M 2012a, 'Ralbag op non-actief', *NIW*, jrg. 147, nr. 16, 8-9.
- Swirc, M. 2012b. 'De Ralbag-rel: een confrontatie met een lange voorgeschiedenis', *NIW*, jrg. 147, nr. 17, 8-10.
- Swirc, M. 2012c, 'Opperrabbin', *NIW*, jrg. 147, nr. 16, 13.
- Swirc, M. 2012d. 'Onaangename woorden', *NIW*, jrg. 147, nr. 17, 13.
- 'Tel Aviv bij top 3' 2010, *NIW*, jrg. 146, nr. 8, 5.
- Veiligheidspact tegen discriminatie*, COC, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.coc.nl/geloof-cultuur/veiligheidspact-tegen-discriminatie>>
- Verbond van liefde voor joodse homo's*, COC, geraadpleegd op 10 mei 2013, <<http://www.coc.nl/geloof-cultuur/verbond-van-liefde-voor-joodse-homos>>.
- Verbond van liefde voor Joodse homo's*, Trouw, geraadpleegd op 10 mei 2013, <<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1806242/2010/12/07/Verbond-van-liefde-voor-Joodse-homo-s.dhtml>>.
- Verklaring rabbijnen over homoseksualiteit is verwerpelijk*, CIDI, geraadpleegd op 1 oktober 2012, <<http://www.cidi.nl/verklaring-rabbijnen-over-homoseksualiteit-is-verwerpelijk/>>.
- Voet, E. 2009, 'Burgemeester van Maastricht 'en van Joods Nederland'', *NIW*, jrg. 145, nr. 4, 8-10.
- Voor het eerst roze keppeltjes tijdens Gay Pride*, De Volkskrant, geraadpleegd op 16 april 2013, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/article/detail/1007097/2010/08/06/Voor-het-eerst-roze-keppeltjes-tijdens-Gay-Pride.dhtml>>
- Weisglas, M. 2012, 'Het Forum: Dat spreekt vanzelf', *NIW*, jrg. 147, nr. 42, 28.
- Willems, M. 2012 'Rabbijn: homo's zijn ziek – Amsterdamse joodse gemeente geschrappt uit verklaring', *NRC*, geraadpleegd op 4 oktober 2012,

<<http://www.nrc.nl/nieuws/2012/01/17/amsterdamse-joden-geschrap-uit-omstreden-homoverklaring/>>.

Interviews

Interview met T. Benima, Rabbijn LJG Noord Nederland en LJG Brabant, 22 april 2013.

Interview met M. ten Brink, Rabbijn LJG Amsterdam, 12 maart 2013.

Interview met H. Nathans, Rabbijn in opleiding bij Beit Ha'Chidush, 27 februari 2013.

Interview met M. Sebbag, Rabbijn AMOS, 22 mei 2013.

Persoonlijke e-mail van rabbijn D. Lilienthal , 29 juni 2013.

Films en documentaries

DuBowski, S. S., (2001). *Tremblin' before G-d*. Simcha Leib Productions and Turbulent Arts.

Minderaa, H. 2010, *Opperrabbijn in twee werelden*, De Joodse Omroep.

Bijlages

Bijlage 1. Uitleg joodse begrippen

- *Beit Din*
Rabbijnse rechtbank.
- *Chazan*
Voorzanger in de synagoge.
- *Choepa*
Joods huwelijksritueel in de synagoge.
- *Gabai*
Begeleidend persoon die voor een soepel verloop van de dienst in de synagoge zorgt.
- *Gioer*
Het proces van toetreden tot het jodendom voor iemand met een niet-joodse moeder.
- *Halacha*
Joodse wet.
- *Jesjiwe*
Talmoedische academie
- *Kasjroet*
Joodse spijzenwetten
- *Mamzer*
Een persoon geboren uit een overspelige relatie, waarbij in ieder geval de vrouw getrouwd was. Tevens is het kind van een mamzer zelf een mamzer. Het probleem dat hieruit voorkomt is dat een mamzer slechts met een andere mamzer mag trouwen.
- *Sjoel*
Term gebruikt voor de synagoge, letterlijk betekent het school.
- *Talmoed*
Fundamentele tekst van het rabbijnse jodendom, bestaande uit twee door elkaar gevlochten teksten. Ten eerste de Mishna: een relatief kort werk in het Hebreeuws uit de vroege fase van het rabbijns jodendom. En ten tweede de Gemara, een veel uitgebreider werk, grotendeels in het Aramees waarin discussies van latere rabbijnen worden weergegeven.
- *Tenach*
Acroniem van Thora, Neviim (Profeten), Chetoeviem (Geschriften), verwijzend naar heilige geschriften.

Bron: Lange, N. de 2010. *An introduction to Judaism*, Cambridge University Press, Cambridge.

Bijlage 2. Relevante Bijbelteksten

Genesis 19:1-5

1. De twee engelen kwamen 's avonds in Sodom aan. Lot zat juist in de stadspoort. Zodra hij hen zag stond hij op, ging hun tegemoet en boog zich diep voor hen neer. 2 'Heren,' zei hij, 'komt u toch mee. Het huis van uw dienaar staat voor u open; overnacht daar en was er uw voeten. Dan kunt u morgenvroeg uw weg vervolgen.' 'Nee, dank u,' antwoordden ze, 'we overnachten wel op het plein.' 3 Omdat hij echter sterk bleef aandringen, gingen ze met hem mee naar zijn huis. Daar maakte hij een maaltijd voor hen klaar; hij bakte brood en ze aten bij hem. 4 Maar nog voordat Lot en zijn gasten konden gaan slapen, liepen alle mannen van Sodom bij Lots huis te hoop, jong en oud, niemand uitgezonderd. 5 'Waar zijn die mannen die bij je overnachten?' riepen ze Lot toe. 'Breng ze naar buiten, we willen ze nemen!'

Leviticus 18:22

22. Je mag niet het bed delen met een man zoals met een vrouw, dat is gruwelijk.

Leviticus 20:13

13. Wie met een man het bed deelt als met een vrouw, begaat een gruweldaad. Beiden moeten ter dood gebracht worden en hebben hun dood aan zichzelf te wijten.

Bron: *Biblija.net*, NBG vertaling, geraadpleegd op 8 januari 2012, beschikbaar op <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Leviticus+18&id18=1&l=nl&set=10>.

Bijlage 3. Interview vragenlijsten

INTERVIEW MET MENACHEM SEBBAG

Algemeen

- Aan welke gemeente bent u verbonden?
- Bent u ook actief lid bij deze gemeente? Zo ja, wat is uw taak?
- Kunt u iets meer vertellen over deze gemeente?
  - o Waar is de gemeente, hoe is deze gehuisvest?
  - o Hoe vaak worden er diensten gehouden? Om wat voor diensten gaat dit (sjabbat, feestdagen)? Zijn deze diensten druk bezocht?
  - o Weet u iets over het aantal leden? Kunt u ook een schets geven van wat voor soort leden er lid zijn (qua houden aan de halacha)
  - o Kunt u iets zeggen over de leeftijdsverdeling binnen de leden van de gemeente?
  - o Kunt u in een paar steekwoorden de levensbeschouwing van uw gemeente omschrijven?
  - o U bent rabbijn bij de AMOS
    - Welke opleiding heeft u gevolgd? Kunt u iets over de insteek van deze opleiding vertellen?
    - Hoe kwam u bij deze opleiding terecht?/Wat was uw motivatie om deze opleiding te gaan volgen?
    - Hoe kwam u bij de AMOS terecht?

Homoseksualiteit

- Kunt u iets vertellen over de officiële insteek van uw gemeente m.b.t. homoseksualiteit? (staan hierover dingen op papier, bijvoorbeeld in de statuten? Of is er een duidelijke afspraak over?)
- Hoe worden de verzen uit Thora met betrekking tot homoseksualiteit binnen uw gemeente uitgelegd? (o.a. Wajikra 20:13 en 18:22)
- Kunt u iets vertellen over de praktijk in uw gemeente m.b.t. tot omgang met homoseksuelen?
  - o Bent u op de hoogte van lidmaatschap van homoseksuele leden in uw gemeente?
  - o Zo ja, kunnen zij open zijn over hun homoseksualiteit in uw gemeente?
  - o Heeft u het dat homoseksualiteit een onderwerp vormt waar niet of juist wel over gesproken wordt in uw gemeente?
  - o Is het mogelijk dat de homoseksuele leden een speciale functie bekleden (bestuur, gabbai, chazan, rabbijn)?
  - o Zijn er beperkingen of juist privileges die homoseksuelen ondervinden in uw gemeente?

Ritueel

- Is het in uw gemeente een mogelijkheid om een partnerschapritueel (gelijkend een choepa) te hebben voor mensen van gelijk geslacht?
- Heeft u enig idee of de vraag hierover/hiernaar speelt binnen de gemeente?
- Wat is uw mening hierover?

INTERVIEW MET MENNO TEN BRINK

Algemeen

- Aan welke gemeente bent u verbonden?
- Bent u ook actief lid bij deze gemeente? Zo ja, wat is uw taak?
- Kunt u iets meer vertellen over deze gemeente?
  - o Waar is de gemeente, hoe is deze gehuisvest?
  - o Hoe vaak worden er diensten gehouden? Om wat voor diensten gaat dit (sjabbat, feestdagen)? Zijn deze diensten druk bezocht?
  - o Weet u iets over het aantal leden? Kunt u ook een schets geven van wat voor soort leden er lid zijn
  - o Kunt u iets zeggen over de leeftijdsverdeling binnen de leden van de gemeente?
  - o Kunt u in een paar steekwoorden de levensbeschouwing van uw gemeente omschrijven?
  - o U bent rabbijn bij de LJG Amsterdam
    - Welke opleiding heeft u gevolgd? Kunt u iets over de insteek van deze opleiding vertellen?
    - Hoe kwam u bij deze opleiding terecht?/Wat was uw motivatie om deze opleiding te gaan volgen?
    - Hoe kwam u bij de LJG Amsterdam terecht?

Homoseksualiteit

- Kunt u iets vertellen over de officiële insteek van uw gemeente m.b.t. homoseksualiteit? (staan hierover dingen op papier, bijvoorbeeld in de statuten? Of is er een duidelijke afspraak over?)
- Hoe worden de verzen uit Thora met betrekking tot homoseksualiteit binnen uw gemeente uitgelegd? (o.a. Wajikra 20:13 en 18:22)
- Kunt u iets vertellen over de praktijk in uw gemeente m.b.t. tot omgang met homoseksuelen?
  - o Bent u op de hoogte van lidmaatschap van homoseksuele leden in uw gemeente?
  - o Zo ja, kunnen zij open zijn over hun homoseksualiteit in uw gemeente?
  - o Heeft u het idee dat homoseksualiteit een onderwerp vormt waar niet of juist wel over gesproken wordt in uw gemeente?
  - o Is het mogelijk dat de homoseksuele leden een speciale functie bekleden (bestuur, gabbai, chazan, rabbijn)?
  - o Zijn er beperkingen of juist privileges die homoseksuelen ondervinden in uw gemeente?

Ritueel

(Dit is meer als achtergrond informatie, aangezien ik verwacht ook met Tamarah Benima nog een gesprek te kunnen hebben over dit onderwerp)

- Is het in uw gemeente een mogelijkheid om een ritueel (choepa) te hebben voor mensen van gelijk geslacht?
- Zo ja, kunt u iets meer vertellen hoe dit ritueel eruit ziet?
  - o Betreft het een ritueel gelijkende een choepa (op traditionele wijze)?

- Als er aanpassingen zijn: waar zitten deze? En waarom zijn deze aanpassingen op deze punten doorgevoerd?
- Heeft u enig idee hoe vaak dit ritueel plaatsvindt?
- Wat zijn de reacties in uw gemeente hierop?
  - Van betrokkenen
  - Vanuit de gemeente
  - Van u

INTERVIEW MET HANNAH NATHANS

Algemeen

- Aan welke gemeente bent u verbonden?
- Bent u ook actief lid bij deze gemeente? Zo ja, wat is uw taak?
- Kunt u iets meer vertellen over deze gemeente?
  - o Waar is de gemeente, hoe is deze gehuisvest?
  - o Hoe vaak worden er diensten gehouden? Om wat voor diensten gaat dit (sjabbat, feestdagen)? Zijn deze diensten druk bezocht?
  - o Weet u iets over het aantal leden? Kunt u ook een schets geven van wat voor soort leden er lid zijn? Moet ik hierbij vooral denken aan mensen die zich streng aan Thora houden? Of kenmerkt het leden bestand zich door een groot deel dat de wetten in Thora minder streng naleeft? Of vormt het ledenbestand een juist mix?
  - o Kunt u iets zeggen over de leeftijdsverdeling binnen de leden van de gemeente?
  - o Kunt u in een paar steekwoorden de levensbeschouwing van uw gemeente omschrijven?
  - o U bent rabbijn i.o. bij Beith Ha'Chidush.
    - Welke opleiding volgt u? Kunt iets over de insteek van deze opleiding vertellen?
    - Hoe kwam u bij deze opleiding terecht?/Wat was uw motivatie om deze opleiding te gaan volgen?
    - Hoe kwam u bij Beith Ha'Chidush terecht?

Homoseksualiteit

- Kunt u iets vertellen over de officiële insteek van uw gemeente m.b.t. homoseksualiteit? (staan hierover dingen op papier, bijvoorbeeld in de statuten? Of is er een duidelijke afspraak over?)
- Hoe worden de verzen uit Thora met betrekking tot homoseksualiteit binnen uw gemeente uitgelegd? (o.a. Wajikra 20:13 en 18:2)
- Kunt u iets vertellen over de praktijk in uw gemeente m.b.t. tot omgang met homoseksuelen?
  - o Bent u op de hoogte van lidmaatschap van homoseksuele leden in uw gemeente?
  - o Zo ja, kunnen zij open zijn over hun homoseksualiteit in uw gemeente?
  - o Heeft u het idee dat homoseksualiteit een onderwerp vormt waar niet of juist wel over gesproken wordt in uw gemeente?
  - o Is het mogelijk dat de homoseksuele leden een speciale functie bekleden (bestuur, gabbai, chazan, rabbijn)?
  - o Zijn er eventueel andere beperkingen of juist privileges die homoseksuelen ondervinden in uw gemeente?

Ritueel

- Is het in uw gemeente een mogelijkheid om een choepa te hebben voor mensen van gelijk geslacht?
- Zo ja, kunt u iets meer vertellen hoe dit ritueel eruit ziet?
  - o Betreft het een choepa op traditionele wijze?

- Als er aanpassingen zijn: waar zitten deze? En waarom zijn deze aanpassingen op deze punten doorgevoerd?
- Heeft u enig idee hoe vaak dit ritueel plaatsvindt?

INTERVIEW TAMARAH BENIMA

Algemeen

- Aan welke gemeente bent u verbonden en hoe bent u hier terecht gekomen?
- Bent u ook actief lid bij deze gemeente? Zo ja, wat is uw taak?
- U heeft een opleiding tot rabbijn gedaan.
  - o Welke opleiding heeft u precies gevolgd?
  - o Wat was uw motivatie deze opleiding te gaan doen?

Homoseksualiteit

- Kunt u iets zeggen over de omgang met homoseksualiteit binnen de gemeente waar u actief bent?
  - o Weet u van homoseksuele leden?
  - o Wordt er binnen de gemeente anders met homoseksuele leden omgegaan dan met heteroseksuele leden? Zo ja, kunt u iets zeggen over waar deze verschillen liggen?
  - o Is homoseksualiteit een “issue”? wordt erover gesproken?
- Hoe ziet u idealiter de omgang met homoseksualiteit/homoseksuelen in uw gemeente voor u?

Ritueel

- Wat was de aanleiding om te beginnen met het opstellen van dit ritueel?
  - o Hoe werd u hierbij betrokken?
  - o Wie waren er nog meer bij dit proces betrokken?
- Hoe verliep dit proces?
  - o Hoelang duurde het?
  - o Moesten er officiële dingen geregeld worden? (bijvoorbeeld toestemming van bepaalde rabbinale instanties?)
  - o Ondervond u veel tegenwerking? Of juist enthousiasme? Zo ja, uit welke hoek kwam dit vooral?
- Kunt u iets vertellen over de keuze voor de naam *Brit Ahava*?
- Hoe zit het ritueel precies in elkaar?
  - o Waar komt het overeen met een traditionele choepa en waar wijkt het af?
- Heeft u enig idee hoe vaak (en waar) dit ritueel plaatsvindt?
- Kunt u iets vertellen over de reacties op de *Brit Ahava*?
  - o Vanuit verschillende joodse gemeentes?
  - o Van betrokken?
  - o Van uzelf?
- Heeft u enig idee hoe het zit met de juridische achtergrond van de *Brit Ahava*? Is er bijvoorbeeld iets bekend van hoe het zit als mensen weer willen scheiden?